ISSN 2227-8877

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ВІСНИК
ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
імені В.Н. Каразіна

Серія “Іноземна філологія.
Методика викладання іноземних мов”
Випуск 88

Видається з 1966 року

Харків
2018

Статті цього Вісника висвітлюють актуальні проблеми іноземної філології і зіставних та перекладацьких студій, які залучають українську мову. На матеріалі англійської, німецької, української, російської мов розглядаються важливі для науки питання когнітивістики, дискурсології, семантики і прагматики художнього і медіа дискурсу, лексикографії; зокрема, евристичних засад вивчення мовленнєвих універсалій, семіотики мультимодального тексту, інтертекстуальності, дискурсивного іміджу політика тощо.

Для лінгвістів, викладачів, аспірантів та пошукачів, студентів старших курсів.

Видання є фаховим у галузях «Філологічні науки» та «Педагогічні науки»
(наказ МОН України № 1222 від 07.10.2016.)

Затверджено до друку рішенням Вченої ради Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
(протокол № 13 від 17 грудня 2018 р.)

Головний редактор

І.С. Шевченко, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)

Відповідальний секретар

М.В. Котов, канд. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)

Редакційна колегія

Секція: Іноземна філологія

Д. Александрова, докт. наук (Софійський університет імені Святого Климента Охридського, Болгарія)
Л.Р. Безугла, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
Є.В. Бондаренко, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
В.В. Дементьєв, докт. філол. наук (Саратовський державний університет імені М.Г. Чернишевського, Росія)
Ф. Домінгос Матіто, докт. наук (університет Ріоха, Іспанія)
П.М. Донець, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
П. Карагьозов, докт. наук (Софійський університет імені Святого Климента Охридського, Болгарія)
Ґ. Коллер, докт. наук (університет імені Фрідріха-Олександра, Ерланґен-Нюрнберг, ФРН)
А.П. Мартинюк, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
Л.М. Мінкін, докт. філол. наук (Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, Україна)
О.І. Морозова, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
Л.С. Піхтовнікова, докт. філол. наук (Приазовський технічний університет, Маріуполь, Україна)
О.В. Ребрій, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
В.О. Самохіна, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
Л.В. Солощук, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
І.Є. Фролова, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
С.О. Швачко, докт. філол. наук (Сумський державний університет, Україна)

Секція: Методика викладання іноземних мов

Н.Ф. Бориско, докт. пед. наук (Київський національний лінгвістичний університет, Україна)
І.І. Костікова, докт. пед. наук (Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, Україна)
С.М. Куліш, докт. пед. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
С.Ю. Ніколаєва, докт. пед. наук (Київський національний лінгвістичний університет, Україна)
В.Г. Пасинок, докт. пед. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
О.Б. Тарнопольський, докт. пед. наук (Дніпропетровський університет економіки і права, Україна)
Л.М. Черноватий, докт. пед. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)

Секретар:

А.Б. Калюжна, канд. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)

Адреса редакційної колегії:

Україна, 61022, м. Харків, майдан Свободи, 4,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, факультет іноземних мов
Тел.: (057) 707-51-44; e-mail: dilovamova@karazin.ua; visnyk.inozemnamova@karazin.ua
http://foreign-languages.karazin.ua/research/editions/bulletin-archives
http://periodicals.karazin.ua/foreignphilology/index

Текст подано в авторській редакції. Статті пройшли зовнішнє та внутрішнє рецензування. Коефіцієнт подібності
Свідоцтво про держреєстрацію № 21562–11462Р від 20.08.2015.

© Харківський національний університет
імені В.Н. Каразіна, оформлення, 2018

ISSN 2227-8877

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE

THE JOURNAL OF V.N. KARAZIN KHARKIV NATIONAL UNIVERSITY

Series: Foreign Philology.

Methods of Foreign Language Teaching

Issue 88

Published since1966

Kharkiv
2018

The articles cover issues on foreign philology, comparative and translation studies in relation to the Ukrainian language. On the material of English, German, Ukrainian and Russian, a range of problems notable from scientific point of view are discussed, including those of cognitive linguistics, discourse studies, semantics and pragmatics of fictional and media discourses, lexicography; in particular, heuristics of speech universals, semiotics of multimodal text, intertextuality, a politician's discourse image, etc.

This is a specialized publication in the fields of Philological Sciences and Pedagogical Sciences
(order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 1222 as of 07.10.2016).
Approved for publication by the Academic Board of V.N. Karazin Kharkiv National University
(minutes No.13 of December 17th 2018)

Editor-in-Chief
I.S. Shevchenko, Doctor, Professor (V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)
Responsible Secretary
M.V. Kotov, Doctor, Associate Professor (V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)
Editorial Board:

Section: Foreign Philology:
D. Alexandrova, Doctor, Professor (University St. Kliment Ohridski, Sofia, Bulgaria)
L.R Bezugla, Doctor, Professor (V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)
Y.V. Bondarenko, Doctor, Professor (V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)
V.V. Dementiev, Doctor, Professor (N.G. Chernyshevsky Saratov State University, Russia)
F. Dominguez Matito, F., Doctor, Professor Titular (University of La Rioja, Spain)
P.M. Donets, Doctor, Professor (V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)
P. Karagozov, Doctor (University St. Kliment Ohridski, Sofia, Bulgaria)
G. Koller, Doctor, Professor (Friedrich Alexander University, Erlangen-Nuremberg, Germany)
A.P. Martyniuk, Doctor, Professor (V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)
L.M. Minkin, Doctor, Professor (H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ukraine)
E.I. Morozova, Doctor, Professor (V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)
L.S. Pichtovnikova, Doctor, Professor (Priazovsky Technical University, Mariupil, Ukraine)
O.V. Rebrij, Doctor, Professor (V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)
V.A. Samokhina, Doctor, Professor (V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)
L.V. Soloschuk, Doctor, Professor (V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)
I.Ye. Frolova, Doctor, Professor (V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)
S.O. Shvachko, Doctor, Professor (Sumy State University, Ukraine)

Section: Methods of teaching foreign languages
N.F. Borysko, Doctor, Professor (Kiev National Linguistic University, Ukraine)
I.I. Kostikova, Doctor, Professor (H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ukraine)
S.M. Kulish, Doctor, Professor (V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)
S.Yu. Nikolaeva, Doctor, Professor (Kiev National Linguistic University, Ukraine)
V.G. Pasynok, Doctor, Professor (V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)
O.B. Tarnopolskyi, Doctor, Professor (Dnipropetrovsk University of Economics and Law, Ukraine)
L.N. Chernovatyi, Doctor, Professor (V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)
Secretary
Ŕ.B. Kalyuzhna, Doctor, Associate Professor (V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)

Editorial Board Address:
Ukraine, Kharkiv, 61022, Maidan Svobody, 4,
V.N. Karazin Kharkiv National University
faculty of foreign languages
Telephone: (057) 707-51-44
Email: dilovamova@karazin.ua; visnyk.inozemnamova@karazin.ua
http://foreign-languages.karazin.ua/research/editions/bulletin-archives
http://periodicals.karazin.ua/foreignphilology/index

© V.N. Karazin Kharkiv national university, design, 2018

ЗМІСТ

КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА

А.А. Калита, А.В. Клименюк
МЕТОДОЛОГО-ЭНЕРГЕТИЧЕСКИЙ ПОДХОД К ИЗУЧЕНИЮ РЕЧЕВЫХ УНИВЕРСАЛИЙ 8

I.V. Davydenko, I.S. Shevchenko
MULTIMODAL REPRESENTATION OF THE ENGLISH CONCEPTUAL DUPLEX *HOUSE/HOME* ...19

ДИСКУРСОЛОГІЯ: СЕМАНТИКА І ПРАГМАТИКА

В.О. Самохіна
КАРНАВАЛІЗАЦІЯ У ФОКУСІ ЛІНГВОКРЕАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ *HOMO ARTIFEX* 26

І.І. Пірог, Л.І. Ізотова
МЕТАФОРА ЯК ЗАСІБ СТВОРЕННЯ ІМІДЖУ ПОЛІТИЧНОГО
ЛІДЕРА У НІМЕЦЬКОМУ МЕДІАДИСКУРСІ 35

І.М. Рудик
МЕТА Й ЗАВДАННЯ СУЧАСНОГО ДІЛОВОГО ЛИСТА 43

Iu.Iu. Shamaieva
MULTIMODALITY OF THE CATEGORY *EMOTIONS* IN ART DISCOURSE:
A FRACTAL SEMIOTICS PERSPECTIVE 49

О.О. Пономаренко
СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ МОДЕЛІ ВИСЛОВЛЕНЬ ПОГРОЗИ
В СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ 59

ЗІСТАВНІ СТУДІЇ ТА ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

І.С. Бахов
ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ І РОЛЬ СЕМАНТИЧНИХ МАРКЕРІВ
ПРИ ПЕРЕКЛАДІ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ СОЦІОЛОГІЧНИХ ТЕКСТІВ 67

Л.М. Черноватий
ПЕРЕКЛАД БІБЛІЙНИХ ВЛАСНИХ НАЗВ АНГЛІЙСЬКОЮ Й УКРАЇНСЬКОЮ
МОВАМИ (КОМПАРАТИВНИЙ АСПЕКТ) 76

І.Є. Фролова, А.О. Статівка, М.О. Тищенко
СТРАТЕГІЇ ВІДТВОРЕННЯ МОВЛЕННЄВИХ АНОМАЛІЙ
В АНГЛО-УКРАЇНСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ 85

В.В. Зирка
ЛЕКСИЧЕСКАЯ САТУРАЦИЯ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО РЕКЛАМНОГО
ТЕКСТА В АНГЛИЙСКОМ И РУССКОМ ЯЗЫКАХ: СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ.....92

Н.С. Битко
КУЛЬТУРНЫЕ, ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ И ЛЕКСИКОГРАФИЧЕСКИЕ
АНТЕЦЕДЕНТЫ АНГЛОЯЗЫЧНОЙ ЛЕКСИКОГРАФИИ В ИНДИИ 99

Т.Г. Лук'янова
ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ В МУЛЬТИМОДАЛЬНОМУ ТЕКСТІ:
ІНТЕРСЕМІОТИЧНИЙ ПЕРЕКЛАД (на матеріалі англійської та української мов) 105

Н.А. Оніщенко
КОНЦЕПТОСФЕРА ЦИТАТ З БРИТАНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ
В НІМЕЦЬКІЙ МОВІ: ЕКОЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ 112

G.V. Tashchenko
SCOPE OF MEANING AS A FACTOR OF PRECEDENT NAME TRANSLATION 121

CONTENTS

COGNITIVE LINGUISTICS

Kalyta A.A., Klymenyuk O.V.
METHODOLOGICAL-AND-ENERGETIC APPROACH TO THE STUDY OF SPEECH UNIVERSALS 8

Davydenko I.V., Shevchenko I.S.
MULTIMODAL REPRESENTATION OF THE ENGLISH CONCEPTUAL DUPLEX *HOUSE/HOME* 19

DISCOURSE STUDIES: SEMANTICS AND PRAGMATICS

Samokhina V.O.
CARNIVALIZATION IN THE LIGHT OF LINGUOCREATIVE ACTIVITY OF *HOMO ARTIFEX* 26

Pirog I.I., Izotova L.L.
METAPHOR AS THE MEANS OF CREATING THE POLITICAL
LEADER IMAGE IN THE GERMAN MEDIA DISCOURSE 35

I.M. Rudyk
THE PURPOSE AND OBJECTIVES OF THE MODERN BUSINESS LETTER 43

Iu.Iu. Shamaieva
MULTIMODALITY OF THE CATEGORY *EMOTIONS* IN ART DISCOURSE:
A FRACTAL SEMIOTICS PERSPECTIVE 49

Ponomarenko O.O.
STRUCTURAL AND SEMANTIC MODELS OF THREAT UTTERANCES
IN THE MODERN ENGLISH DIALOGICAL DISCOURSE 59

COMPARATIVE AND TRANSLATION STUDIES

Bakhov I.S.
INTERTEXTUALITY AND THE ROLE OF SEMANTIC MARKERS
IN THE TRANSLATION OF SPECIALIZED SOCIOLOGICAL TEXTS 67

Chernovaty L.M.
RENDERING BIBLICAL PROPER NAMES INTO ENGLISH
AND UKRAINIAN (A COMPARATIVE ASPECT) 76

Frolova I.Ye., Stativka A.O., Tyschenko M.O.
STRATEGIES OF REPRODUCING SPEECH ANOMALIES
IN THE ENGLISH-UKRAINIAN TRANSLATION OF FICTION 85

Zirka V.V.
LEXICAL SATURATION OF A CONTEMPORARY INTELLECTUAL AD
IN THE ENGLISH AND RUSSIAN LANGUAGES: A COMPARATIVE STUDY 92

Bytko N.S.
CULTURAL, LINGUISTIC AND LEXICOGRAPHIC PRECURSORS
OF ENGLISH LEXICOGRAPHY IN INDIA 99

Lukianova T.H.
VERBALIZATION OF EMOTIONAL STATES IN MULTIMODAL TEXT: INTERSEMIOTIC
TRANSLATION (based on the material of the English and Ukrainian languages) 105

Onishchenko N.A.
CONCEPTOSPHERE OF QUOTATIONS FROM THE BRITISH LITERATURE
IN GERMAN: ECOLINGUISTIC APPROACH (based on eptonyms by O. Wilde and G.B. Shaw) 112

Tashchenko G.V.
SCOPE OF MEANING AS A FACTOR OF PRECEDENT NAME TRANSLATION 121

КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА

УДК 165.194

МЕТОДОЛОГО-ЭНЕРГЕТИЧЕСКИЙ ПОДХОД К ИЗУЧЕНИЮ РЕЧЕВЫХ УНИВЕРСАЛИЙ

А.А. Калита, докт. філол. наук,
А.В. Клименюк, канд. техн. наук (Київ)

Универсальность – основной принцип
построения всего сущего во вселенной…
Клименюк А.В.
Универсалии – елементы, неизбежно присутствующие в каждом
из объектов, сходных по природе своего образования.
Клименюк А.В.

На основе выдвинутых авторами аксиоматических допущений в статье обоснована системная энергетическая модель взаимодействия ведущих комплексов коммуникативных факторов, выступающих в качестве причин порождения в психике индивида речевых универсалий. С помощью модели методами дедуктивной логики доказана правомерность дифференциации всех существующих видов речевой коммуникации на три их больших типа (ситуативная, прагматическая и эмоциональная); описан механизм энергетического насыщения синергетически саморазвивающихся в психике говорящего процессов его речемышления и мыследействия; с методологических позиций рассмотрены закономерности локализации психофизиологической энергии говорящего и терминологически маркированы шесть реально существующих подтипов его коммуникативного поведения. Результаты проведенного таким образом концептуального моделирования способны выполнять роль методологической основы исчерпывающей классификации трех комплексов ведущих факторов, являющихся, по сути, автономными системами, структура которых охватывает связи между элементами многоуровневого множества конкретных факторов или причин, оказывающих влияние на когнитивные процессы саморазвития речемышления и мыследействия говорящего.

Ключевые слова: виды и типы коммуникации, когнитивно-речемыслительные процессы, прагматические, ситуативные и эмоциональные комплексы факторов, речевые универсалии, саморазвивающееся энергетическое взаимодействие.

Калита А.А., Клименюк О.В. Методолого-енергетичний підхід до вивчення мовленнєвих універсалій. На основі висунутих авторами аксіоматичних припущень у статті обґрунтовано системну енергетичну модель взаємодії провідних комплексів комунікативних чинників, які виступають у якості причин породження в психіці індивіда мовленнєвих універсалій. За допомогою моделі методами дедуктивної логіки доведено правомірність диференціації всіх наявних видів мовленнєвої комунікації на три їхніх великих типи (ситуативна, прагматична й емоційна); описано механізм енергетичного насичення процесів породження мовлення та мисленнєвої діяльності, які синергетично саморозвиваються у психіці мовця; з методологічних позицій розглянуто закономірності локалізації психофізіологічної енергії мовця та термінологічно марковано шість реально існуючих підтипів його комунікативної поведінки. Результати проведеного таким чином концептуального моделювання здатні виконувати роль методологічної основи вичерпної класифікації трьох комплексів провідних чинників, що є, по суті, автономними системами, структура яких охоплює зв’язки між елементами багаторівневої множини конкретних факторів або

© Калита А.А., Клименюк А.В., 2018

причин, що впливають на когнітивні процеси саморозвитку породження мовлення та мисленнєвої діяльності мовця.

Ключові слова: види і типи комунікації, когнітивно-мовленнєво-мисленнєві процеси, прагматичні, ситуативні й емоційні комплекси факторів, мовленнєві універсалії, енергетична взаємодія, що саморозвивається.

Kalyta A.A., Klymenyuk O.V. Methodological-and-energetic approach to the study of speech universals. On the basis of the axiomatic assumptions put forward by the authors, the paper substantiates the systemic energy model of the leading complexes of communicative factors interaction, acting as the reasons of speech universals generation in the individual's psyche. With the help of the model, by applying the methods of deductive logic the authors prove the validity of differentiation of all speech communication existing types into their three major types (situational, pragmatic and emotional). The paper also presents the mechanism of energetic enrichment of synergistic processes of the individual's speaking-and thinking and thinking-and-acting activities, self-developing in his/her psyche. From the methodological point of view, the authors consider in the paper the laws of the speaker's psychophysiological energy localization as well as terminologically they mark six actually existing subtypes of his/her communicative behavior. The results of the carried out conceptual modeling can serve as a methodological basis for an exhaustive classification of the three complexes of leading factors, which are, in fact, autonomous systems whose structure comprises the links between elements of a multi-level factors or reasons multitude that influence cognitive self-developing processes of the individual's speaking-and thinking and thinking-and-acting activities.

Keywords: kinds and types of communication, cognitive speaking-and-thinking processes, pragmatic, situational and emotional complexes of factors, speech universals, self-developing energy interaction.

1. Вступление

Предшествующие данной статье эпиграфы однозначно очерчивают методологические границы потенциально весьма широкого изучения универсалий как явлений окружающего нас мира и его отражения в речи.

А к т у а л ь н о с т ь энергетического подхода к рассмотрению давно известного феномена функционирования универсалий в языке и речи убедительно подтверждается наличием повышенного интереса лингвистов к синергизму механизмов их порождения.

В связи с этим, особое значение придается двум основным моментам, в процессах анализа которых исследователи стремятся описать энергетическую сущность и выяснить причины порождения просодических универсалий как важнейших средств оформления речи. Поэтому ц е л ь ю предпринятого нами теоретического поиска является обоснование методолого-энергетического подхода к изучению речевых универсалий.

2. Теоретические предпосылки исследования

Известно, что с позиций биологического знания универсальность интонации рассматривал Дж. Охала [27, с. 1–18; 28, с. 1–16] (см. также [17, с. 51–59]), который осуществлял поиск биогенетических истоков интонационных универсалий, в частности их отражения в знаковых системах, существующих в животном мире [22, с. 374–394]. Д. Болинджер, связывая универсальность интонации с физиологическими процессами (фазы дыхания, кровообращение и т.д.) [2, с. 228], отмечал, что эмоциональное напряжение отражается в напряжении голосовых связок, приводя к автоматическому повышению общего тонального уровня высказывания. По его утверждению, дихотомия напряжение / расслабление находится в основе универсальности флуктуаций мелодических пиков высказывания и согласуется с психологическим состоянием говорящего.

Обобщая идеи предшественников, К. Гуссенховен [23, с. 59–82] ведет речь о существовании трех универсальных биологических кодов (the biological codes), являющихся основой связи между формой и значением речевого сигнала. Так, «*код-усилие*» (the effort code) рассматривается им в качестве универсально-коммуникативной причины выделения определенных лексических единиц большей артикуляционной четкостью их произнесения, расширением тонального

диапазона, большей амплитудой движения частоты основного тона и т.п. Термин «*частотный код* (the frequency code), введенный Дж. Охалой [27; 28; 29], трактуется как основа порождения универсальных интонационных моделей (напр., актуализация восходящего тона и повышенного тонального уровня в вопросах и нисходящего тона и низкого тонального уровня в утвердительных предложениях и т.д.). Сущность «*кода продуцирования*» (the production code) состоит в том, что говорящий тратит больше энергии при произнесении начала высказывания, чем его завершения, что обусловлено корреляцией между структурой высказывания и фазами дыхания говорящего: в начале фазы выдоха субглотальное давление воздуха выше, чем в его конце. Естественным следствием падения энергии во время произнесения высказывания становится универсальное явление постепенного снижения его интенсивности и частоты основного тона [26].

Универсальный характер интонационного выражения эмоций и настроения говорящего признают в своих работа А.М. Антипова [1, с. 125], Н.С. Трубецкой [15, с. 30–32], Н.В. Черемисина [19, с. 41], Н.Д. Светозарова [14], Э.А. Нушикян [12], И.В. Юрова [20]. Они связывают универсалии с изменением психических процессов, сопровождающих речевую деятельность человека в любом языке. Развивая идею Д. Болинджера о физиологической природе универсалий, М.К. Румянцев делает заключение о том, что универсальность акустического выражения эмоций в интонации связана не только с общей психофизиологической основой человеческих эмоций, но и общей семантикой коммуникативных единиц, передающих те или иные эмоции [13, с. 31]. В свою очередь, С.С. Хромов [18, с. 90] в объеме комплексного анализа интонации как языковой универсалии рассматривает историю вопроса, обосновывает методы инвентаризации интонационных универсалий и дифференцирует их на универсальные, групповые, национально-специфические и индивидуальные.

Характеризуя разновидности универсалий, лингвисты обозначают их в своих работах такими понятиями, как: дедуктивные (импликативные), индуктивные (эмпирические), абсолютные (полные), относительные, статистические (неполные), простые, сложные, синхронические, диахронические, общеязыковые, языковые, речевые, маркированные, немаркированные, лингвистические, экстралингвистические, семиотические, семантические, структурно-формальные, фонетические, грамматические, паралингвистические, символические, интонационные, мелодические, контекстные, ситуативные и т.д. и т.п.

Как видим, в настоящее время энергетическая сущность и причины порождения речевых универсалий осознаются лингвистами достаточно адекватно. При этом, с одной стороны, даже беглый анализ показывает потенциальную возможность использования практически неограниченного количества характеристик для лингвистического описания существующих и еще не исследованных разновидностей языковых универсалий. Вполне осознавая указанный факт, в предыдущих работах (см., напр., [25]) мы подчеркивали необходимость систематизации самих универсалий в их определенные классы, подклассы, группы и т.д.

С другой стороны, а из изложенного выше это вполне очевидно, любое обозначение основных причин такими весьма общими, имеющими разный уровень абстракции, понятиями типа «биогенетический исток», «психический процесс», «психофизиологическая основа», «универсальный биологический код», «психофизиологическая основа эмоций» и т. п. мало что дает для разработки четкой системной методологии исследований феномена универсалий, имеющих явно междисциплинарную природу.

Что касается энергетической сущности порождения фонетических универсалий в речи, то основные концептуальные положения и модели для изучения закономерностей и механизмов ее проявления как одного из феноменов коммуникации широко и системно рассмотрены в ряде наших работ [3, с. 182–193; 4, с. 70–74; 5, с. 33-45; 6, с. 359–365; 7, с. 33–53; 8, с. 24–34; 9, с. 24–94; 24, с. 18–38; 11, с. 438–460],

посвященных непосредственно концептуальному обоснованию энергетической теории речи.

3. Структурно-логические элементы методологии моделирования

Выделим из этих работ один, важнейший с методологической точки зрения, момент. Он заключается в том, что неукоснительным методологическим требованием к анализу процессов возникновения и функционирования универсалий в языке и речи является четкое разграничение причин, механизмов и средств их коммуникативной актуализации. Это особенно важно, поскольку только такое разграничение позволит в дальнейших научных поисках минимизировать неизбежные конвенциональные процедуры по выработке понятийного аппарата междисциплинарных исследований.

Второй, не менее важной аксиомой, на которой так или иначе базируется ряд фундаментальных теоретических конструктов энергетической теории речи, служит методологическое положение [24, с. 36], в соответствии с которым источником психофизиологической энергии зарождения и стохастического саморазвития когнитивно-речевых процессов в психической сфере коммуниканта является исключительно генетическая энергия его инстинктов, самораспределяемая по законам хаоса на соответствующие потоки энергий его чувств, ощущений, переживаний, состояний, эмоций и т.п., которые могут развиваться в направлении от инстинктов к чувствам, от чувств к инстинктам того или иного уровня, от эмоций – к чувствам и наоборот.

Отметим также, что во избежание грубых методологических ошибок в описании результатов междисциплинарных когнитивных исследований нами обоснованы [10, с. 38] две инвариантные алгоритмические схемы, отражающие последовательность условного движения психической энергии человека в процессах трансформации в его духовной сфере эмоций в чувства и чувств в эмоции.

Первую схему, в соответствии с которой эмоциональная энергия индивида возбуждается внешними (события, физические и вербальные действия и т.п.) или внутренними (боли органов или тканей организма и пр.) раздражителями, можно представить в виде следующей логической цепочки: ***раздражение → эмоция → состояние → ощущение → осознание → чувство → реакци***я. Тогда вторая схема, роль первичного раздражителя в которой выполняет аккумулятивный аффект сознания, примет вид: ***осознание → чувства → ощущение → состояние → эмоция → реакция***.

С учетом изложенного мы получаем возможность реализации методологически адекватной схемы наиболее полного концептуального моделирования взаимодействия множества коммуникативных факторов, образующих систему их определенных ведущих комплексов, порождающих речевые универсалии. Обоснование такой схемы должно включать следующую алгоритмическую последовательность реализации логико-аналитических процедур: *моделирование комплексов причин порождения универсалий → описание механизмов взаимодействия причин в процессах порождения универсалий → систематизация признаков универсалий*, обеспечивающих выработку междисциплинарного понятийно-терминологического аппарата, необходимого для дальнейшего углубления существующего лингвистического знания.

Результаты реализации первой процедуры, основанной на системном анализе комплекса причин порождения речевых универсалий вообще и интонационных в частности, позволили нам обосновать модель, представленную на рис. 1.

Модель сформирована на основе следующих известных и введенных нами аксиоматических допущений, а также ряда методологических положений системотехники:

ведущие комплексы коммуникативных факторов, порождающие речевые универсалии, рационально на верхнем уровне их абстракции классифицировать на прагматические, ситуативные и эмоциональные;

каждый из указанных комплексов следует рассматривать как сложную многоуровневую автономную систему или дерево факторов, способных по законам синергетики в той или иной степени влиять на саморазвитие

когнитивно-речемыслительных процессов порождения речевых универсалий;

в подавляющем большинстве случаев причиной повышения энергетического потенциала любого фактора более высокого уровня абстракции в трех рассматриваемых их системах и в объединяющей их надсистеме может быть результат энергетического взаимодействия двух диалектически противоречащих факторов, активизируемых психикой индивида на смежном с ним более низком уровне абстракции;

в отдельных более редких случаях в силу синерго-стохастической природы саморазвития процессов речемышления причиной повышения энергетического потенциала любого фактора более высокого уровня абстракции может стать энергетическое взаимодействие противоречивых факторов разных иерархических уровней системы порождения речевых универсалий, активизируемое психикой говорящего;

образованная ведущими комплексами факторов энергетическая надсистема, определяющая протекание когнитивных процессов порождения лингвистических универсалий как ее функциональных выходов, взаимодействует с окружающей средой, в качестве основных элементов которой следует рассматривать коммуникативные и речевые культуры макро- и микросоциумов говорящего;

входами указанной энергетической надсистемы служат внешняя информация, поступающая через каналы перцепции индивида из окружающей среды, и внутренняя, вырабатываемая непосредственно в психической сфере его духовного бытия;

источником порождения и перераспределения потенциалов психофизиологической энергии в процессах порождения речевых универсалий всегда служит физиологическая энергия инстинктов говорящего.

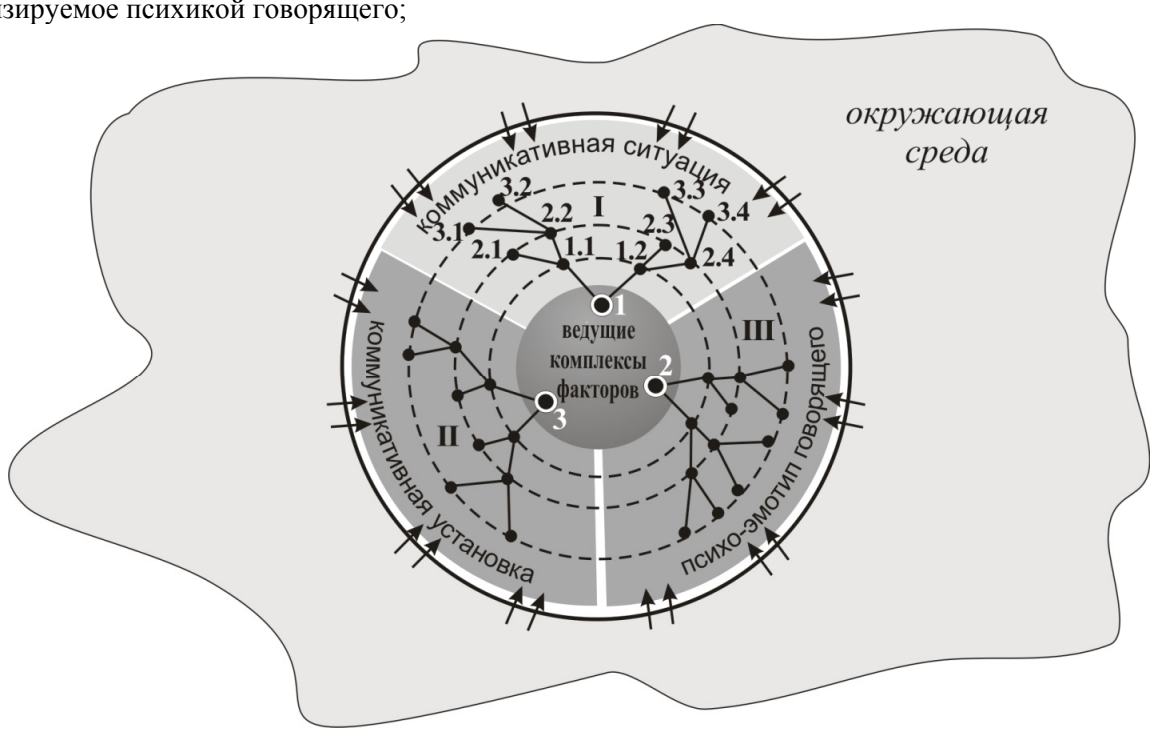

Рис. 1. Обобщенная системная модель взаимодействия ведущих комплексов коммуникативных факторов (1 – прагматические, 2 – ситуативные, 3 – эмоциональные), порождающих речевые универсалии

Рассмотрим с пропедевтической целью несколько конкретнее ряд указанных нами положений. Так, на модели рис. 1 энергетический потенциал *комплекса ситуативных факторов* (см. точку 1, выделенную белой окружностью) возбуждается в

результате реакции психики говорящего на информацию о наличии в коммуникативной ситуации факторов 1.1 и 1.2 первого уровня системы, оказывающих существенное влияние на его речемышление. Ими могут быть, например: 1.1 – социальный статус говорящего и 1.2 – его ролевой статус. В свою очередь, энергия ролевого статуса (1.2) может продуцироваться вследствие противоречивого взаимодействия факторов 2.2 и 2.3, являющихся в рассматриваемой системе элементами ее второго уровня. Такими факторами вполне могут стать 2.2 – гендерная принадлежность коммуниканта и 2.3 – его возраст. На втором уровне системы энергетический потенциал фактора 2.3 может формироваться как следствие психоэнергетического взаимодействия таких факторов третьего ее уровня: 3.3 – возрастные амбиции коммуниканта и 3.4 – оценка его возраста говорящим.

Здесь необходимо отметить, что описанный процесс в каждом конкретном случае индивидуален, поскольку его саморазвитие подчиняется законам синергетики. При этом вполне очевидно, что в результате дальнейшего логического препарирования полученной модели ми неизбежно сталкиваемся с артефактом, который свидетельствует об актуальности обоснования более четких критериев для дифференциации элементов, образующих системы (1, 2 и 3) ведущих комплексов ситуативных, эмоциональных и прагматических факторов.

Напомним, что в общем случае психоэнергетический потенциал ведущих комплексов факторов, порождающих когнитивную необходимость использования говорящим речевых универсалий, формируется всегда таким образом, что один из них (будь то прагматический, ситуативный или эмоциональный комплекс) оказывает определяющее влияние на выбор и актуализацию говорящим конкретных их видов. В свою очередь, два остальных комплекса оказывают второстепенное влияние, которое в математической форме может апроксимироваться известным уравнением регрессии, принятым для экспериментального описания многофакторных явлений.

Остается добавить, что на рис. 1 стрелками, проходящими через оболочку системы, обозначены так называемые возмущающие воздействия, т.е. элементы информации, поступающие в нее из окружающей среды.

Исходя из того, что в коммуникации всегда имеет место энергетическое доминирование одного из трех основных комплексов факторов, мы получаем возможность моделирования вариантов реального взаимодействия указанных комплексов в процессах порождения речевых универсалий (рис. 2).

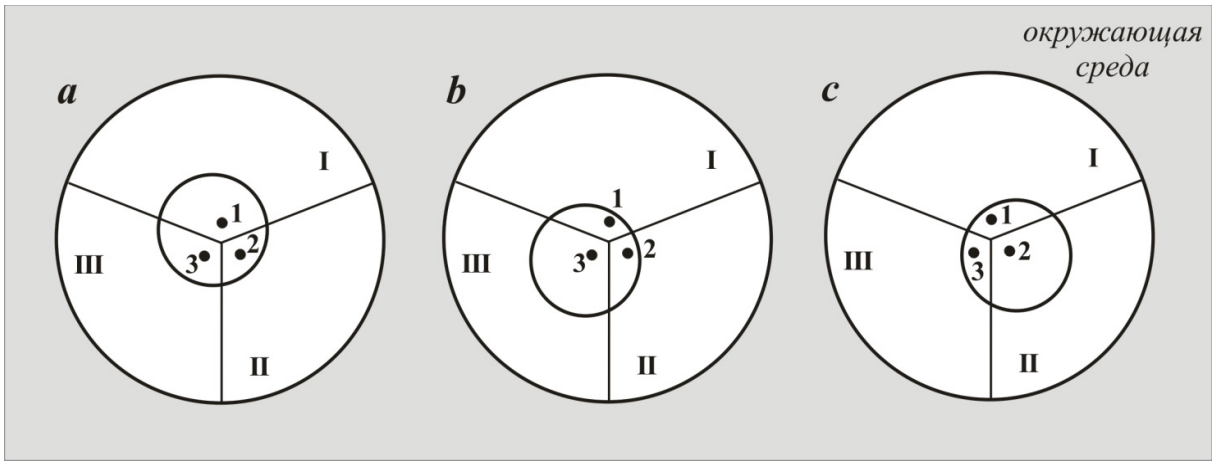

Рис. 2. Варианты частных моделей реального взаимодействия основных комплексов факторов, порождающих речевые универсалии: *a* – доминирование ситуативных факторов; *b* – доминирование прагматических факторов; *c* – доминирование эмоциональных факторов

В центре каждой модели окружностью обозначено энергетическое ядро, флуктуациями которого вокруг ее центра интерпретируются частные варианты доминирования психофизиологической энергии говорящего в том или ином секторе (I, II, III) психической сферы индивида, отвечающей за контроль его сознанием коммуникативной ситуации, коммуникативной установки и испытываемых им эмоций.

Из анализа этой модели со всей очевидностью вытекает второй важный артефакт, состоящий в том, что с энергетической точки зрения рационально рассматривать три типа речевой коммуникации: *ситуативную*, *прагматическую* и *эмоциональную*. Отсюда вполне логично вытекает терминологическая возможность обозначать соответственно и три типа коммуникативных личностей: *ситуативно ориентированная, эмоционально ориентированная, прагматически ориентированная*.

Учитывая одновременно факт доминирования психоэнергетического потенциала ведущих комплексов факторов в том или ином секторе психической сферы индивида, которое и определяет в основе своей выбор и актуализацию им конкретных видов речевых универсалий, а также, что влияние двух остальных комплексов или их отдельных энергетически наиболее мощных факторов имеет регрессивный характер, мы получаем модель, приведенную на рис. 3.

Обратившись к этой модели, рассмотрим сначала особенности механизма энергетического насыщения синергетически саморазвивающихся в психике говорящего процессов его речемышления и мыследействия. Нам известно, что естественной коммуникативной реакцией говорящего является психо-энергетическая компенсация влияния на его психику одного, двух или одновременно нескольких указанных на модели комплексов факторов (1, 2, 3). Подчеркнем также, что в зависимости от приоритета (важности для психики говорящего) любого из указанных комплексов, два остальных комплексных фактора становятся в коммуникации второстепенными. Отметим здесь, что степень влияния факторов обратно пропорциональна расстоянию обозначающих их точек (1, 2 и 3) от центра модели. В силу этого приоритетный фактор и вызовет максимальное возбуждение энергии саморазвития когнитивных процессов, направленной психикой говорящего в соответствующий сектор (I, II, III) его речемыслительной деятельности. На модели это максимальное количество энергии изображено тонированной частью энергетического ядра коммуникации. Нетрудно заметить и то, что точка, обозначающая влияние второго по значимости комплексного фактора (см., напр., точка 3 на рис. 3*b*), будет отражать второе по величине потенциала энергетическое насыщение, соответствующее светлой части энергетического ядра, расположенной в ее окрестности в секторе II. Вполне разумеется и то, что минимальное количество психической энергии локализируется самосознанием индивида в секторе I. Поэтому комплексный коммуникативный фактор (точка 2) вполне может и не попадать в зону энергетического ядра как причина третьего уровня значимости в саморазвитии когнитивных процессов речемыслительной деятельности говорящего, психо-эмотип которого принято обозначать понятием акцентуированной личности.

Таким образом, мы закономерно сталкиваемся с третьим не менее важным артефактом, свидетельствующим о том, что в силу универсальности самих закономерностей перераспределения психофизиологической энергии индивида в процессах речемышления и мыследействия мы можем также говорить о существовании в каждом из трех установленных выше типов коммуникации (ситуативная, прагматическая, эмоциональная) двух основных ее видов: 1 – ситуативная (1.1 – ситуативно-эмоциональная, 1.2 – ситуативно-прагматическая); 2 – эмоциональная (2.1 – эмоционально-ситуативная, 2.2 – эмоционально-прагматическая); 3 – прагматическая (3.1 – прагматично-ситуативная, 3.2 – прагматично-эмоциональная). Подобным образом появляется возможность более глубокой с точки зрения приоритетов распределения психофизиологической энергии коммуниканта классифицировать и типы ориентированности коммуникативных личностей на: ситуативно-эмоциональную, эмоционально-ситуативную,

эмоционально-прагматическую, прагматически-эмоциональную, прагматически-ситуативную и ситуативно-прагматическую.

Это дает нам основания пользоваться в дальнейшем указанными понятиями как терминологическими универсалиями, необходимыми для междисциплинарного описания признаков и свойств всех реально существующих когнитивно-энергетических процессов порождения и актуализации речемышления и мыследействия человека.

Известно, что речевые универсалии традиционно выявляются путем их инвентаризации в различных по длительности и видам отрезках звучащей речи. При этом для анализа причинно-следственных закономерностей их возникновения с методологической точки зрения необходимо и достаточно выявить причины и механизм их порождения. Изложенное нами свидетельствует, что эти два фактора также являются по сути своей универсалиями иного порядка [16, с. 702-703], на основании которых логично квалифицировать и в дальнейшем систематизировать все известные и вновь определяемые речевые универсалии.

4. Выводы

Обратим особое внимание на то, что обоснованные выше системные модели взаимодействия ведущих комплексов коммуникативных факторов представляют собой соответствующий методологический инструментарий структурирования задач исследования всех без исключения видов речевых универсалий на основе факта превалирования одного из трех комплексных ведущих факторов (коммуникативная ситуация, психо-эмотип говорящего и коммуникативная установка) в речемышлении и мыследействии индивида, а сформированный терминологический аппарат достаточен для адекватного описания результатов таких исследований.

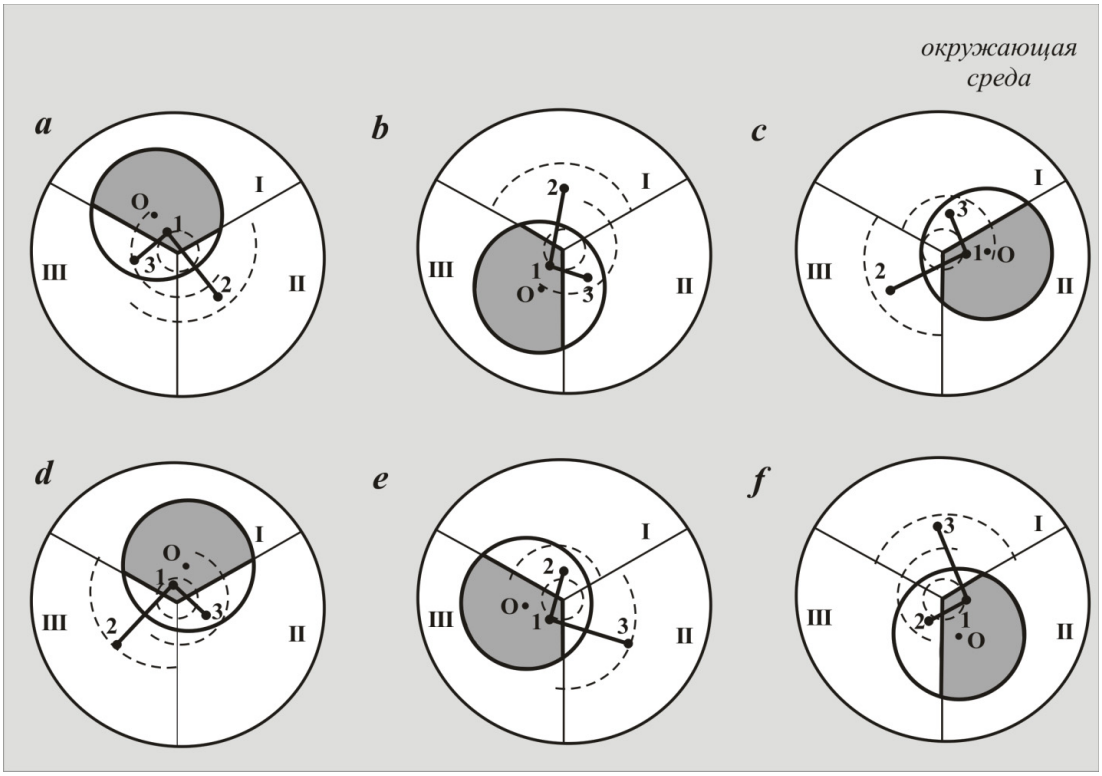

Рис. 3. Модели влияния основных комплексов факторов на универсальные закономерности перераспределения психофизиологической энергии индивида в процессах речемышления и мыследействия

Перспективность проведенного теоретического поиска усматривается нами в том, что экспериментальная апробация его основных положений должна в конечном итоге подтвердить правомерность применения принципа супервентности к феномену порождения речевых универсалий.

ЛИТЕРАТУРА

1. Антипова А.М. Направления исследований по интонации в современной лингвистике // Вопросы языкознания. 1986. №1. С. 122–132. 2. Болинджер Д. Интонация как универсалия // Принципы типологического анализа языков различного строя : Сб. ст. / Отв. ред. Б.А.Успенский. М. : Наука, 1972. С. 214–230. 3. Калита А.А. Фонетичні засоби актуалізації смислу англійського емоційного висловлювання : [монографія]. К. : Видавничий центр КДЛУ, 2001. 351 с. 4. Калита А. А., Клименюк А. В. Функционально-энергетический подход: механизм актуализации эмоционально-прагматичес-кого потенциала высказывания // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Романо-германська філологія. Харків: Константа, 2004. № 635. С. 70–74. 5. Калита А. А. Актуалізація емоційно-прагматичного потенціалу висловлення : [монографія]. Тернопіль : Підручники і посібники, 2007. 6. Калита А. А., Тараненко Л. І. Метод комплексної енергетичної оцінки процесу просодичного оформлення мовлення // Наукові записки. Серія : Філологічні науки (мовознавство) : [у 4 ч.]. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2009. Вип. 81 (1). С. 359–365. 7. Калита А. А. Энергетическая теория речи: ее сущность, современное состояние и перспективы исследования / Когниция, коммуникация, дискурс : [журн.]. Харьков : ХНУ им. В. Н. Каразина, 2013. № 7. С. 33–53. 8. Калита А. А. Психоэнергетика пауз звучащей речи // Наукові записки. Серія : Філологічні науки (мовознавство). Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. Вип. 127. С. 24–34. 9. Калита А. А. Энергетика речи: [монография]. К. : Кафедра, 2016. 286 с. 10. Клименюк А.В. Методологический аспект проблемы дифференциации эмоций и чувств // «Динаміка наукових досліджень 2004» : Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції. Том 10 : Філософія. Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2004. С. 36–38. 11. Клименюк А.В. Когнитивистика: проблемы, представления и реальность // Наукові записки. Вип. 153. Серія : Філологічні науки. Кропивницький: Видавець Лисенко В.Ф., 2017. С. 438–460. 12. Нушикян Э.А. Типология интонации эмоциональной речи : [монография]. К., Одесса : Вища школа, 1986. 159 с. 13. Румянцев М.К. Эмоциональные интонации в языках разной типологии // Материалы IV Международной конференции по языкам Дальнего Востока, Юго-Восточной Азии и Западной Африки. М., 1997. С. 29–33. 14. Светозарова Н.Д. Интонационная система русского языка : [монография]. Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1982. 175 с. 15. Трубецкой Н.С. Основы фонологии; [пер. с нем. А. А. Холодовича ; под ред. С. Д. Кацнельсона]. М. : Аспект Пресс., 2000. 352 с. 16. Философский энциклопедический словарь / [гл. ред. : Л. Ф. Ильичев и др.]. М. : Советская энциклопедия, 1983. 840 с. 17. Хоккет Ч.Ф. Проблема языковых универсалий // Новое в лингвистике. Вып. V: Языковые универсалии. М. : Прогресс, 1970. С. 45–76. 18. Хромов С.С. Интонация как универсалия // Вести Волгоградского государственного университета. Серия 2, Языкознание. 2013. №1 (17). С. 84–91. 19. Черемисина Н.В. Русская интонация: поэзия, проза, разговорная речь. [2-е изд., испр. и доп.]. М. : Рус. яз., 1989. 240 с. 20. Юрова И.В. Интонационные универсалии и восприятие эмоциональных и неэмоциональных интонаций (экспериментально-фонетическое исследование на материале французского языка): дисс. … канд. филол. наук: 10.02.19. Ленинград, 1984. 352 с. 21. Юрова И.В. Восприятие нейтральных и эмоционально-модальных интонаций в родном и неродном языке // Экспериментально-фонетический анализ речи : Проблемы и методы. Вып. 3. СПб., 1997. 22. Bronowski J. Human and animal languages // To honor of Roman Jacobson. The Hague : Mouton, 1967. Vol. 1. P. 374–394. 23. Gussenhoven C. Intonation and Biology // Liber Amicorum Bernard Bichakjian [Ed. by Haike Jacobs and W. Leo Wetzels]. Maastricht : Shaker, 2002. P. 59–82. 24. Kalyta A.A. Synergy of the flow of thinking / A.A. Kalyta, O.V. Klymenyuk // Когниция, коммуникация, дискурс : [журн.]. Харьков : ХНУ им. В. Н. Каразина, 2017. № 15. С. 18–38. 25. Kalyta A.A. Energetic Paradigm of Studying Phonetic Universals // 25th International Scientific conference of Jonas Jablonskis “Variation across languages and their varieties” (Vilnus, 27-28 September, 2018). Vilnus : University of Vilnus. 2018. P. 48–49. 26 Lieberman P. Intonation, Perception and Language. Cambridge,

MA : MIT Press, 1967. 210 p. 27. Ohala J.J. Cross-language Use of Pitch : An Ethological View // Phonetica. 1983. Vol. 40, No.1. P. 1–18. 28. Ohala J.J. An Ethological Perspective on Common Cross-language Utilization of F_0 of Voice // Phonetica. 1984. Vol.41, No.1. P. 1–16. 29. Ohala J.J. The frequency code underlies the sound-symbolic use of voice pitch // Sound Symbolism / Ed. by Hinton et.al. Cambridge, N.Y. : Cambridge University Press, 1994. P. 325–347.

REFERENCES

Antipova, A.M. (1986). Napravlenija issledovanij po intonacii v sovremennoj lingvistike [Approaches in modern linguistics to the study of intonation]. *Voprosy jazykoznanija. – Issues in Language Studies, 1*, 122–132 (in Russian).

Bolindzher, D. (1972). Intonacija kak universalija [Intonation as a universal]. In: B.A. Uspenskij (ed.). *Principy tipologicheskogo analiza jazykov razlichnogo stroja [Principles of a typological analysis of languages of different structures]*. Moscow: Nauka Publ., pp. 214–230

Bronowski, J. (1967). Human and animal languages. In: *To honor of Roman Jacobson*. The Hague: Mouton, 1, pp. 374–394.

Cheremisina, N.V. (1989). *Russkaja intonacija: pojezija, proza, razgovornaja rech' [Russian intonation: poetry, prose, conversational speech], 2nd ed.* Moscow: Rus. jaz. Publ.

Filosofskij jenciklopedicheskij slovar' [Philosophic encyclopedic dictionary]. (1983) Moscow: Sovetskaja jenciklopedija Publ.

Gussenhoven, C. (2002). Intonation and Biology. In: Haike Jacobs and W. Leo Wetzels (eds.). *Liber Amicorum Bernard Bichakjian.* Maastricht: Shaker, pp. 59–82.

Hokket, Ch.F. (1970). Problema jazykovyh universalij [The problem of speech universals]. *Novoe v lingvistike. – New in Linguistics, 5,* pp. 45–76. (in Russian).

Hromov, S.S. (2013). Intonacija kak universalija [Intonation as a universal]. *Vesti Volgogradskogo gosudarstvennogo universiteta. – Volgograd State Univ. Messenger, 1 (17)*, 84-91. (in Russian).

Jurova, I.V. (1984). *Intonacionnye universalii i vosprijatie jemocional'nyh i nejemocional'nyh intonacij (jeksperimental'no-foneticheskoe issledovanie na materiale francuzskogo jazyka). Diss. kand. filol. Nauk [Intonation universal and perception of emotional and non-emotional intonations (and experimental-phonetic study of French). PhD in philol. sci. diss.].* Leningrad, 352 p. (in Russian).

Jurova, I.V. (1997). Vosprijatie nejtral'nyh i jemocional'no-modal'nyh intonacij v rodnom i nerodnom jazyke [Perception of neutral and emotional intonations in native and non-native languages]. *Jeksperimental'no-foneticheskij analiz rechi: Problemy i metody. – Experimental phonetic analysis of speech: problems and methods. 3* (in Russian).

Kalyta A.A., and Taranenko, L.I. (2009). Metod kompleksnoi' energetychnoi' ocinky procesu prosodychnogo oformlennja movlennja [The method of a complex energetic evaluation of the speech prosodic organization]. *Naukovi zapysky. Serija: Filologichni nauky. – Scientific Notes. Series: Philological studies, 81 (1),* 359–365 (in Ukrainian).

Kalyta, A.A. (2001). *Fonetychni zasoby aktualizaciyi smyslu anglijskogo emocijnogo vyslovlyuvannya [Phonetic means actualizing the English emotional utterance]*. Kyiv: Kyiv State Linguistic Univ. Publ.

Kalyta, A.A. (2007). *Aktualizaciya emocijno-pragmatychnogo potencialu vyslovlennya [Actualization of the utterance emotional-and-pragmatic potentail]*. Ternopil`: Pidruchnyky i posibnyky Publ.

Kalyta, A.A. (2013). Energeticheskaja teorija rechi: ee sushhnost', sovremennoe sostojanie i perspektivy issledovanija [Speech energetics theory: its essence, present day state and research prospects]. *Kognicija, kommunikacija, diskurs. – Cognition, communication, discourse*, *7,* 33–53. (in Russian).

Kalyta, A.A. (2014). Psihojenergetika pauz zvuchashhej rechi [Psychoenergetics of speech pauses]. *Naukovi zapysky. Serija: Filologichni nauky. – Scientific Notes. Series: Philological studies, 127,* 24-34 (in Russian).

Kalyta, A.A. (2016). *Energetika rechy [Speech energetics]*. Kyiv: Kafedra Publ.

Kalyta, A.A. (2018). Energetic Paradigm of Studying Phonetic Universals . *Proc. of the 25th International Scientific conference of Jonas Jablonskis "Variation across languages and their varieties" (27-28 September 2018, Vilnus)*. Vilnus, 48–49.

Kalyta, A.A., and Klimenjuk, A. V. (2004). Funkcional'no-jenergeticheskij podhod: mehanizm aktualizacii jemocional'no-pragmaticheskogo potenciala vyskazyvanija [Functional energetic approach: the mechanism of the utterance emotional-and-pragmatic potential actualization]. *Visnyk Kharkiv. Nats. Un-tu im V.N. Karazina. – V.N. Karazin Kharkiv. National Univ. Messenger, 635,* 70–74 (in Russian).

Kalyta, A.A., and Klymenyuk, O.V. (2017). Synergy of the flow of thinking. *Cognition, Communication, Discourse*, *15,* 18–38.

Klimenjuk, A.V. (2004). Metodologicheskij aspekt problemy differenciacii jemocij i chuvstv [Methodological aspech of the problem of emotions and feelings differentiation]. *Materialy III Mizhnarodnoi' naukovo-praktychnoi' konferencii'. Tom 10: Filosofija [Proc. 3d Int. Conf.]*. Dnipropetrovs'k, 36–38. (in Russian).

Klimenjuk, A.V. (2017). Kognitivistika: problemy, predstavlenija i real'nost' [Cognitive studies: problems, views, and reality]. *Naukovi zapiski. – Scientific Notes, 153*, 438–460. (in Russian)

Lieberman, P. (1967). *Intonation, Perception and Language*. Cambridge, MA: MIT Press.

Nushikjan, Je.A. (1986). *Tipologija intonacii jemocional'noj rechi [Typology of the emotional speech intonation]*. Kiev, Odessa: Vishha shkola Publ.

Ohala, J.J. (1983). Cross-language Use of Pitch: An Ethological View. *Phonetica*, *40* (1), 1–18.

Ohala, J.J. (1984). An Ethological Perspective on Common Cross-language Utilization of F_0 of Voice. *Phonetica, 41* (1), 1–16.

Ohala, J.J. (1994). The frequency code underlies the sound-symbolic use of voice pitch. In: Hinton et.al. (eds.). *Sound Symbolism*. Cambridge, N.Y.: Cambridge University Press, pp. 325–347.

Rumjancev, M.K. (1997). Jemocional'nye intonacii v jazykah raznoj tipologii [Emotional intonations in the languages of different typology]. *Materialy IV Mezhdunarodnoj konferencii po jazykam Dal'nego Vostoka, Jugo-Vostochnoj Azii i Zapadnoj Afriki [Proc. 4th Int. Conf. on the languages of the Far East, South-Eastern Asia and Western Africa]*. Moscow, 29–33. (in Russian).

Svetozarova, N.D. (1982). *Intonacionnaja sistema russkogo jazika [Intonational system of the Russian language]*. Leningrad: Leningrad university Publ.

Trubeckoj, N.S. (2000). *Osnovy fonologii [Basics of Phonology]*. Moscow: Aspekt Press Publ.

Алла Андріївна Калита – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри теорії, практики та перекладу французької мови Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»; e-mail: kalitanewadd@gmail.com; ORCID: 0000-0001-7912-912X; SCHOLAR.GOOGLE: https://scholar.google.com.ua/citations?user=zZ3EAOAAAAAJ&hl=uk&oi=ao

Олександр Клименюк – кандидат технічних наук, професор Міжнародного університету фінансів; e-mail: san-aleksandr@ukr.net; ORCID: 0000-0002-59575488; SCHOLAR.GOOGLE: https://scholar.google.com.ua/citations?user=WLk47EoAAAAJ&hl=uk

UDC 811.11

MULTIMODAL REPRESENTATION OF THE ENGLISH CONCEPTUAL DUPLEX *HOUSE/HOME*

I.V. Davydenko, PhD, I.S. Shevchenko, Dr. Hab. (Kharkiv)

Davydenko I.V. Shevchenko I.S. Multimodal representation of the English conceptual duplex HOUSE/HOME. This paper focuses on the English conceptual duplex HOUSE/HOME, its conceptual properties and means of linguistic representation; and examines the contribution of the data of its multimodal discourse actualization to the cognitive linguistics framework. In cognitive semantics, HOUSE/HOME proves to be a conceptual duplex constituted by various meanings of the polysemantic nouns *house* and *home*, and elaborated by the meanings of their synonyms. Within a conceptual network, their common meanings are arranged according to the domains where they are profiled: HUMAN LOCATION / DWELLING, FAMILY. The study of their salience in speech (in literary texts) considers their contextual elaborations, and establishes groups of lexical-semantic variants which are finally blended together within a conceptual model of HOUSE/HOME. This model is a unity of an integral and two differential parts. The integral part is constituted by the meanings: "building where a person lives (with his family)", "dwelling place", family life", "family" shared by the lexemes *house (n)* and *home (n)*. The differential parts of the model are formed by the meanings which are specific for each polysemantic lexeme. To analyse the HOUSE/HOME actualization in discourse the study adopts a broad perspective on multimodality. It relies on the interaction of verbal and graphic codes and reveals that these semiotic systems are non-isomorphic in representing various meanings of the concept duplex.

Key words: concept duplex HOUSE/HOME, conceptual domain, conceptual network, lexical meaning, multimodality, polysemy, semiotics, synonym.

Давиденко І.В., Шевченко І.С. Мультимодальна репрезентація англомовного дублетного концепту HOUSE/HOME. Ця стаття зосереджується на англійському дублетному концепті HOUSE/HOME, його концептуальних ознаках та засобах мовної репрезентації, а також вивчає дані про його актуалізацію у мультимодальному дискурсі, що поглиблює його розуміння у когнітивній лінгвістиці. З точки зору когнітивної семантики HOUSE/HOME виявляється дублетним концептом, що складається з різних значень полісемічних іменників *house* і *home* і уточнюється значеннями їхніх синонімів. У межах концептуальної мережі концепту їхні спільні значення впорядковані за доменами, у яких вони профільовані: МІСЦЕ ПРОЖИВАННЯ / БУТТЯ ЛЮДИНИ, СІМ'Я. Вивчення їх виділеності в мовленні (у літературних текстах) дозволяє прослідкувати їхні контекстні уточнення, згрупувати їхні лексико-семантичні варіанти, які об'єднуються в рамках концептуальної моделі HOUSE/HOME. Ця модель являє собою єдність інтегральної та двох диференційних частин. Інтегральна частина утворена значеннями: "будинок, де людина живе (разом з сім'єю)", "місце проживання", "сімейне життя", "сім'я", спільними для лексем *house (n)* і *home (n)*. Диференційні частини моделі сформовані значеннями, специфічними для кожної з багатозначних лексем. Для аналізу представлення HOUSE/HOME в дискурсі у дослідженні використовується широке розуміння мультимодальності. Воно спирається на взаємодію вербальних та графічних кодів і виявляє неізоморфність цих семіотичних систем у поданні ними окремих значень дублетного концепту.

Ключові слова: дублетний концепт HOUSE/HOME, концептуальна мережа, концептуальний домен, лексичне значення, мультимодальність, полісемія, семіотика, синонім.

Давиденко И.В., Шевченко И.С. Мультимодальная репрезентация англоязычного дублетного концепта HOUSE/HOME. Эта статья посвящена анализу английского дублетного концепта HOUSE/HOME, его концептуальных признаков и способов языковой репрезентации, а также изучению данных о его актуализации в мультимодальном дискурсе, что углубляет его понимание в когнитивной лингвистике. С точки зрения когнитивной семантики HOUSE/HOME оказывается дублетным концептом, состоящим из различных значений многозначных существительных *house* и *home,* уточненных значениями их синонимов. В рамках концептуальной сети концепта их общие значения упорядочены в соответствии с

© Davydenko I.V., Shevchenko I.S., 2018

доменами, в пределах которых они профилируются: МЕСТО ЖИТЕЛЬСТВА / ПРЕБЫВАНИЯ ЧЕЛОВЕКА, СЕМЬЯ. Изучение их выделенности в речи (в литературных текстах) позволяет проследить их контекстные уточнения, сгруппировать их лексико-семантические варианты, которые объединяются в рамках концептуальной модели HOUSE/HOME. Эта модель представляет собой единство интегральной и двух дифференциальных частей. Интегральная часть образована значениями: "дом, где человек живет (вместе с семьей)", "место жительства", "семейная жизнь", "семья", общими для лексем *house (n)* и *home (n)*. Дифференциальные части модели сформированы значениями, специфичными для каждой из многозначных лексем. В нашем исследовании анализ представления HOUSE/HOME в дискурсе базируется на широком понимании мультимодальности. Оно опирается на взаимодействие вербальных и графических кодов и обнаруживает неизоморфность этих семиотических систем в представлении отдельных значений дублетного концепта.

Ключевые слова: дублетный концепт HOUSE/HOME, концептуальная сеть, концептуальный домен, лексическое значение, мультимодальность, полисемия, синоним, семиотика.

1. Introduction

This paper explores the English lexicalized concept HOUSE/HOME in light of current advances in cognitive linguistics, and examines their presentation in multimodal literary texts so that the data of the graphic code contribute to the cognitive linguistic and cognitive semiotic frameworks. The research on HOUSE/HOME that has been carried out so far mainly treats the topic semantically. The HOUSE/HOME concept has drawn much attention of various disciplines: semiotics [11; 16], sociology [9], psychology [15], mythology, history, etc. The r e l e v a n c e of our study is determined, on the one hand, by the necessity to work out a cognitive explanation of polysemantic properties of lexemes *house, home* and their synonyms, and on the other, by the need to account for the multimodal presentation of HOUSE/HOME as one of the key concepts of the culture of the English-speaking society. In this study we aim to answer the questions:

(1) what are the properties and nature of the HOUSE/HOME concept; (2) which of these properties are presented in a graphic form in multimodal printed fiction, and (3) what are the relations between verbal and graphic code systems: whether they are isomorphic in representing the meanings of the concept?

The p u r p o s e of this study is to model the HOUSE/HOME concept, which is represented by different meanings of the English polysemantic nouns *house* and *home* and their synonyms, and, more specifically, to trace how these meanings manifest themselves in different code systems in multimodal texts. In this paper, we argue that the theoretical approach of cognitive linguistics and cognitive semiotics is particularly well suited to achieve this task.

The o b j e c t of this study is the HOUSE/HOME concept, verbalized by polysemantic lexemes *house* and *home* and their synonyms, and presented by graphic means in the English fiction. The m a t e r i a l of the study is vocabulary definitions of the polysemantic nouns *houses* and *home* and about 500 of their synonyms, the occurrence of these lexical units in modern English texts from the BNC database (fiction) as well as corresponding pictures from modern books of fiction.

2. Theoretical Underpinnings and Research Methods

This study is carried out in the context of cognitive linguistics and cognitive semiotics, and focuses on the representation of the HOUSE/HOME concept in the English lexical units and drawings in printed books of fiction. The most relevant approach for the analysis of the former is cognitive semasiology which is concerned with the cognitive mechanisms behind the development of the multiple meanings (or polysemy).

The consideration of the actual research material is carried out with the help of a complex methodology, which includes the method of analysis of vocabulary definitions (to distinguish the lexical-semantic variants of nouns *house* and *home*), the method of lexical component analysis (to find out the meanings of lexical-semantic variants and the synonymic rows formed on their basis), as well as methods of conceptual networks construction (to reproduce conceptual nets of polysemantic nouns *house* and *home*). According to S. Zhabotynska [6],

conceptual models of polysemy are networks reproduced by various combinations of quantitatively limited generalized propositions (schemes), which are part of basic frames [6, c.357-368].

The studies in multimodality carried out within the field of semantics have postulated that meanings are construed along various interaction patterns of linguistics and semiotics. The pivotal point in this development was the publication of the book by Gunter Kress and Theo van Leeuwen who argue that "semiotic modes, similarly, are shaped by both the intrinsic characteristics and potentialities of the medium and by the requirements, histories and values of societies and their cultures" [20, c.35]. Today researchers agree that multimodality has quickly become "the normal state of human communication" [19]. As John A. Bateman puts it in his book *Multimodality and Genre*, "Nowadays… text is just one strand in a complex presentational form that seamlessly incorporates visual aspect 'around', and sometimes even instead of, the text itself" [18]. These ideas serve the underpinnings of our analysis of the representation f meanings of the HOUSE/HOME concept in the form of drawings illustrating modern English fiction.

We carry out the analysis of the HOUSE/HOME concept in four stages.

At the first stage, we determine the list of lexical-semantic variants for *house* and *home* according to dictionaries.

At the second stage, the object of analysis becomes only the conceptual domain within the conceptual networks of lexical-semantic variants directly related to the HOUSE/HOME concept.

At the third stage of the analysis, we build an integrative conceptual model that combines the lexical semantic variants of *home* and *house*, which are profiled within the domain HUMAN LOCATION. This model structures the HOUSE/HOME concept as a conceptual duplex.

At the final stage, we analyze how various meanings of the HOUSE/HOME concept are conceptualized through visual imagery in multimodal texts of fiction.

3. Results and Discussion

The notion HOUSE/HOME is a cultural universality, one of the main material conditions of human existence. The modern concept HOUSE/HOME goes back to biblical and mythological notions. The Bible interprets the concept as "housing", "protection", "storage", "family life", "household", "family", "genus", "household, united by faith" [13].

The origins of this concept lie in the mythology being "the starting point of the evolution of the concept" [14]. HOUSE/HOME is conceived as the center of the world and personified as ancestors' spirits. HOUSE/HOME is a cosmic symbol, a reduced model of the universe. The symbols of HOUSE/HOME are the fire / fireplace as the organizing center of the home, a sign of the spiritual and material unity of relatives living together, of the beginning of life.

In linguistics, depending on the direction of research, the analysis of the HOUSE/HOME concept focuses on various aspects.

In linguistic-cultural studies, HOME is interpreted as basic knowledge, a network of coordinates that simulates the relationship between man and the world, that is, one of the concepts that constitutes a popular world view [7]. As a linguocultural concept, HOME (represented by the phraseological means of English) is considered to be a macro-ethnic concept consisting of the concepts HOUSE and HOME [17]. Historical and cognitive research of the concept reveals diachronic changes in its meanings and, accordingly, in the semantics of its names – the lexemes *house* and *home* [5].

In linguistic poetics, the concept HOME/HOUSE is interpreted as depending on the author's idiostyle [12] and his/her artistic world view [1]. The attention of researchers is paid to how the HOUSE/HOME concept is denoted by its names – *house* and *home*. This question is central in our work, too.

The study of the concept in the direction "from culture to individual consciousness" [8] includes the disclosure of its pre-conceptual basis – the direct psychic data, rooted in cult thinking and not yet conceived [2]. This psychic value is an archetype – unconscious knowledge, presented in the mind by certain images, symbols and myths. The notion of HOME, as phraseology proves, dates back to such archetypes as SELF (the orientation of the living space on the center – the hearth / fireplace, the home represents the area of the soul, where the center is

the location of self: i.e. *the home is where the heart is*), SHADOW (the labyrinth, cellar symbolizing the other world: *to go one's last home*), WISE OLD MAN (the personification of the well-ordered internal space in comparison with the outer chaos, the traditions of the generation (i.e. *be as safe as houses, the Englishman's house is his castle*), WISE OLD WOMAN (*home is women's kingdom*), MASK (the suitability of housing for the social role of its owner: *a bachelor home*).

The means of lexical representation of HOUSE/HOME in English include several basic synonyms: nouns *house, home, building, dwelling, abode, household*, where the first two possess a prevailing semantic potential. The number of their meanings varies significantly: *house* and *home* have 21 and 22 lexical semantic variants respectively, while the others have no more than 2 – 4 each. The contents of *house* and *home* completely cover the contents of their synonyms.

To model the conceptual polysemy we first single out the semantic properties of *house* and *home.* The etymological layer of the concept (the term by Yu.S. Stepanov [14]) is formed by the meanings "hide" and "settle down" (for *house* from PrGr *Khusan – "hide" and *home* – PrInd *Tkei –"settle"); this determines their internal forms – "protection" (*house*) and "dwelling" (*home*).

In historic perspective, their polysemantic nature is a result of lexical processes based on the metaphor, metonymy, expansion and narrowing of concepts. In lexicographic data, *house* is fixed by dictionaries in the 10th – 21st centuries, *home* – in the 19th – 21st centuries (OED). Based on generalized propositions (schemes), the conceptual models of their polysemy are networks, part of the basic operational frames [6]. The propositions are thematically grouped within them and serve as a tool to build frame networks of specific subject domains. The most prominent domain is HUMAN LOCATION, it represents the networks of polysemy for both *home* and *house*. Together, they construct an integrated "conceptual duplex" HOUSE/HOME [3; 4].

An integrated conceptual model of the duplex HOUSE/HOME profiled within the domain HUMAN LOCATION is connected by partitative, locative, classification schemes, etc. [3; 4]. In our data, prevailing meanings of *home* are "family life", "dwelling", "building where a person lives (with his family)", "family"; while *house* has dominant meanings "building where a person lives (with his family)", "institution / body" [4, c.87-94].

The meanings "building where a person lives (with his family)", "dwelling place", "family life"," family" are profiled within the domain HUMAN LOCATION, They are common both for *house* and *home*, and form the integral area of their conceptual polysemy networks, and, correspondingly, the **integral area** of the conceptual duplex HOUSE/HOME.

Two **differential areas** of the conceptual duplex HOUSE/HOME are formed by other meanings respectively [4, c.87-94]:

- HOME area – "people – residents of the dwelling", "the place where the house is located", "the place where the parent's home is", "the organization that cares about people who need help: types of organizations ";

- HOUSE area – "dynasty / old tribe", "university dormitory", "group of students living in a university dormitory", "commercial organization: types of organizations", "staff / management of the organization", "house of the legislative body", "quorum of the legislative body", "entertaining institution", "audience in the theater".

In illustrated books of fiction, the meaning is jointly created in graphic and linguistic signs though they highlight different properties of the HOUSE/HOME concept duplex.

In children literature, the meanings of HOUSE prevail in graphic representation: for example, in "Winnie-the-Pooh" by Alan Milne with the original colour illustrations by E.H. Shepard one finds the map with the drawings of *Pooh Bear's house, Rabbit's house, Piglet's house, Kangas house, Owle's house* [21, c. 8].

In linguistic representation, metonymy often represent the meaning of "building where a person lives" is (by synecdoche – *the door* stands for *the house*):

So Winnie-the-Pooh went round to his friend Christopher Robin, who lived behind a green door in another part of the Forest [21, c. 10],

as well as the meaning of "dwelling place" (*the route* stands for *the house*):

So when Christopher Robin goes to the Zoo, he goes to where the Polar Bears are, and he whispers

something to the third keeper from the left, and doors are unlocked, and we wander through dark passages and up steep stairs, until at last we come to the special cage, and the cage is opened, and out trots something brown and furry, and with a happy cry of 'Oh, Bear!' Christopher Robin rushes into its arms. [21, с. 6].

The meanings "family life"," family", associated with the concept area of HOME, are mostly represented linguistically, i.e. *East or West – home is best, A home can be made a heaven or a hell.* They are not common in graphic representation, and are illustrated schematically or symbolically (through the symbols of the heart (LOVE), flowers (COSINESS) etc.:

To sum it up, both verbal and visual construing of the meaning of HOME / HOUSE in multimodal texts requires a corporeal involvement of the reader. In our examples, graphic and linguistic signs make salient different components of the common meanings of the concept duplex. This proves the fact that verbal and visual (graphic) codes are not isomorphic in representing the HOME / HOUSE concept.

4. Conclusion

The present study has focused on the exploration of a lexical conceptual duplex HOUSE/HOME verbalized by the polysemantic nouns *house, home*, and their synonyms. Our analysis has revealed that the HOUSE/HOME concept can be modeled as a unity of an integral and two differential parts. The former comprises the meanings: "building where a person lives (with his family)", "dwelling place", "family life", and "family". The differential areas of the conceptual duplex correspond to the concept area HOME ("people – residents of the dwelling", "the place where the house is located", "the place where the parent's home is", "the organization that cares about people who need help: types of organizations " – for the concept); and the concept area HOUSE ("dynasty / old tribe", "university dormitory", "group of students living in a university dormitory", "commercial organization: types of organizations", "staff/management of the organization", "house of the legislative body", "quorum of the legislative body", "entertaining institution", "audience in the theater").

Our data also confirm the importance of paying close attention to various modes of representing the concept meanings in multimodal texts. In multimodal texts of English fiction, both graphic and linguistic codes represent the HOUSE/HOME concept but are not isomorphic. Linguistic and visual semiotic systems prove to be used preferably to represent different components of the meaning of this conceptual duplex.

The perspective vector for a further research can be a diachronic cognitive analysis of the polysemantic *house* and *home*, as well as other conceptual duplexes which will reveal their evolution in linguistic and in other semiotic systems.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богатова С.М. Концепт ДОМ как средство исследования художественной картины мира Вирджинии Вулф : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04. «Германські мови». Омск, 2006. 20 с. 2. Бєлєхова Л.І. Словесний поетичний образ в історико-типологічній перспективі: лінгвокогнітивний аспект : монографія. Херсон :

Айлант, 2002. 368 с. 3. Давыденко И.В. Концептуальная сеть полисемии полисеманта house (n.) – имени концепта ДОМ / HOUSE // Когнітивно-прагматичні дослідження професійних дискурсів : матеріали Третьої міжнародної наукової конференції. Харків. нац. ун-т імені В.Н. Каразіна (19 бер. 2011). С. 25–28. 4. Давыденко И.В. Концептуальная сеть полисемии полисеманта home (n.) – имени концепта ДОМ / HOME» // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. 2011. № 953. С. 87–94. 5. Єсипенко Н.Н. Концепт home в англійській літературі XVIII століття // Наукові записки Чернівец. держ. ун-ту. Серія: філологічні науки. Вип. 89 (1). С. 296–300. 6. Жаботинская С.А. Принципы лингвокогнитивного анализа и феномен полисемии // Проблеми загального, германського та слов'янського мовознавства. До 70-річчя професора В.В Левицького : збірник наук. праць. Чернівці, 2008. С. 357–368. 7. Житникова М.Л. Дом как базовое понятие народного мировидения: (лингвокультурологический аспект) : дис. … канд. филол. наук : 10.02.01.Томск, 2006. 191 с. 8. Карасик В.И. Языковая кристаллизация смысла: монография. Волгоград: Парадигма, 2010. 422 с. 9. Козырьков В.П. Теоретические проблемы становления социологии дома // Личность. Культура. Общество. Вып. XI (2009), № 1. С. 301-309. 10. Миличич Б. Изучение родства, символическое мышление и преистория в антропологии XXI века //Международный журнал по антропологии и археологии: Stratum plus, (2010), № 2. С. 15–21. 11. Невская Л.Г. Семантика дома и смежных представлений в погребальном фольклоре // Балто-славянские исследования. М., 1982. С. 106-121. 12. Подкопаева А.А. Вербализация художественного концепта "Home/House" в произведениях английских писателей XIX–XX вв. : дис. доктора филол. наук : 10.02.19. Ставрополь, 2010. 234 с. 13. Ринекер Ф., Майер Г. Библейская энциклопедия Брокгауза ; пер. с нем. Оригинальное издание: Lexikon zur Bibel.1994 Brokhaus Verlag Wuppertal [Электронный ресурс]. 1994. Режим доступа : http://dic.academic.ru/ 14. Степанов Ю.С. Константы: Словарь русской культуры. Опыт исследования. М.: Школа "Языки русской культуры", 1997. 824 с. 15. Фрейд З. Введение в психоанализ : Лекции. М. : Наука, 1990. 280 с. 16. Цивьян Т.В. Дом в фольклорной модели мира (на материале балканских загадок) // Труды по знаковым системам. Тарту, 1978. Вып. 10. С. 65–85. 17. Чернобай С.Е. Концепт «дом» в английской фразеологической картине мира // Ученые записки Таврич. нац. ун-та имени В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». Том 23 (62). № 3. 2010. С. 136–140. 18. Bateman J.A. Multimodality and Genre: A Foundation for the Systematic Analysis of Multimodal Documents. New York: Palgrave Macmillan, 2008. 312 p. 19. Kress G. Multimodality: A Social Semiotic Approach to Contemporary Communication. New York: Routledge, 2010. 212 p. 20. Kress G., van Leeuwen Th. Reading Images : the grammar visual design. London: Routledge, 1996.

ІЛЮСТРАТИВНИЙ МАТЕРІАЛ

Milne A.A. Winnie-the-Pooh with the original colour illustrations by E.H. Shepard. London: E. H. Shepard and Egmont Books Limited, 1974. 151 p. Available at www.egmont.co.uk

REFERENCES

Bateman, J.A. (2008). *Multimodality and Genre: A Foundation for the Systematic Analysis of Multimodal Documents*. New York: Palgrave Macmillan. 312 p.

Bogatova, S.M. (2004). *Kontsept DOM kak sredstvo issledovaniya khudozhestvennoy kartiny mira Virdzhinii Vulf . Avtoref. diss. kand. filol. Nauk [Concept HOUSE as a means of studying the artistic picture of the world by Virginia Woolf. Cand. philol. sci. diss. synopsis]*. Omsk. 20 p. (in Russian).

Byelyekhova, L.I. (2002) *Slovesnyy poetychnyy obraz v istoryko-typolohichniy perspektyvi: linhvokohnityvnyy aspekt [A verbal poetic image in the historical-typological perspective: linguocognitive aspect]*. Kherson: Aylant Publ. (in Ukranian).

Chernobay, S.Ye. (2010). Kontsept «dom» v angliyskoy frazeologicheskoy kartine mira [The concept of "house" in the English phraseological worldview]. *Uchenyye zapiski Tavrich. nats. un-ta imeni V.I. Vernadskogo. Seriya «Filologiya. Sotsial'nyye kommunikatsii».– Academic notes of Tavrich. Nat. University named after V.I. Vernadsky. Series "Philology. Social communications. Volume 23 (62). № 3,* 136–140 (in Russian).

Davydenko, I.V. (2011). Kontseptual'naya set' polisemii polisemanta house (n.) – imeni kontsepta DOM / HOUSE [Conceptual network of polysemy of house (n.) – the name of the concept HOUSE]. *Kohnityvno-prahmatychni doslidzhennya profesiynykh dyskursiv : materialy Tret'oyi mizhnarodnoyi naukovoyi konferentsiyi. Kharkiv. nats. un-t imeni V.N. Karazina. – Cognitive-pragmatic studies of professional discourses: materials of the Third International Scientific Conference. Kharkiv National*

University named after V.N. Karazin (March, 19, 2011), 25–28 (in Russian).

Davydenko, I.V. (2011). Kontseptual'naya set' polisemii polisemanta home (n.) – imeni kontsepta DOM / HOME [Conceptual network of polysemy of home (n.) – the name of the concept HOME]. *Visnyk Kharkiv. nats. un-tu imeni V.N. Karazina.– V.N. Karazin Kharkiv. National Univ. Messenger, 953,* 87–94 (in Russian).

Freud, Z. (1990) *Vvedeniye v psikhoanaliz : Lektsii [Introduction to psychoanalysis: Lectures]* Moscow : Nauka Publ. (in Russian)

Karasik, V.I. (2010) *Yazykovaya kristallizatsiya smysla [Linguistic crystallization of meaning]*. Volgograd: Paradigma Publ. (in Russian).

Kozyr'kov, V.P. (2009). Teoreticheskiye problemy stanovleniya sotsiologii doma [Theoretical problems of the formation of sociology of home]. *Lichnost'. Kul'tura. Obshchestvo. – Personality. Culture Society. Issue XI, No. 1,* 301–309 (in Russian).

Milichich, B. (2010). Izucheniye rodstva, simvolicheskoye myshleniye i preistoriya v antropologii XXI veka [The study of kinship, symbolic thinking and prehistory in anthropology of the XXI century]. *Mezhdunarodnyy zhurnal po antropologii i arkheologii. – International Journal of Anthropology and Archeology: Stratum plus, № 2,* 15–21 (in Russian).

Nevskaya, L.G. (1982). Semantika doma i smezhnykh predstavleniy v pogrebal'nom fol'klore [The semantics of the house and related representations in the burial folklore]. *Balto-slavyanskiye issledovaniya. – Baltic-Slavic studies,* 106–121 (in Russian).

Podkopayeva, A.A. (2010). *Verbalizatsiya khudozhestvennogo kontsepta "Home/House" v proizvedeniyakh angliyskikh pisateley XIX–XX vv. Diss. doc. filol. nauk [Verbalization of the artistic concept "Home / House" in the works of English writers of the XIX – XX centuries. Dr. philol. sci. diss]*. Stavropol'. 234p. (in Russian).

Ryneker, F., Meyer G. (n.d.). *Biblical Encyclopedia of Brockhaus*. Available at: http://dic.academic.ru/

Stepanov, YU.S. (1997) *Konstanty: Slovar' russkoy kul'tury. Opyt issledovaniya [Constants: Dictionary of Russian culture. Research experience]*. Moscow: Shkola "Yazyki russkoy kul'tury" Publ.

Tsiv'yan, T.V. (1978). Dom v fol'klornoy modeli mira (na materiale balkanskikh zagadok) [House in the folklore model of the world (on the material of the Balkan riddles)]. *Trudy po znakovym sistemam. – Works on sign systems. Vol. 10,* 65–85 (in Russian).

Yesypenko, N.N. (2010). Kontsept home v anhliys′kiy literaturi XVIII stolittya [Concept home in the English literature of the XVIII century]. *Naukovi zapysky Chernivets. derzh. un-tu. Seriya: filolohichni nauky. – Scientific notes of Chernivti State University: philological sciences. Issue 89 (1),* 296–300 (in Ukranian).

Zhabotinskaya, S.A. (2008). Printsipy lingvokognitivnogo analiza i fenomen polisemii [Principles of linguistic and cognitive analysis and the phenomenon of polysemy]. In: G. Altmant (ed.). *Problemy zahal'noho, hermans'koho ta slov"yans'koho movoznavstva. Do 70-richchya profesora V.V. Levyts'koho : zbirnyk nauk. prats'. [Problems of Germanic and Slavic linguistics. To the 70th anniversary of Professor V.V. Levitsky: Collection of Scient. Works]*.pp. 357–368 (in Russian)

Zhitnikova, M.L. (2006). Dom kak bazovoye ponyatiye narodnogo mirovideniya: (lingvokul'turologicheskiy aspekt). *Diss. kand. filol. nauk [House as a basic concept of popular worldview: (linguocultural aspect). Cand. philol. sci. diss]*. Tomsk. 191 p. (in Russian)

Давиденко Інна Володимирівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри ділової іноземної мови та перекладу Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна; e-mail: i.v.davydenko@karazin.ua; SCHOLAR GOOGLE: https://scholar.google.com.ua /citations?view_op=list_works&hl=uk&user=zHXXc6QAAAAJ.

Шевченко Ірина Семенівна – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри ділової іноземної мови та перекладу Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна; e-mail: irina.shevchenko7@gmail.com; ORCID: https://orcid.org/0000-0003-2552-5623; SCHOLAR GOOGLE: https://scholar.google.com.ua/citations?user=uHkA_kgAAAAJ&hl=ru.

ДИСКУРСОЛОГІЯ: СЕМАНТИКА І ПРАГМАТИКА

УДК 811.111’42

КАРНАВАЛІЗАЦІЯ У ФОКУСІ ЛІНГВОКРЕАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ *HOMO ARTIFEX*

В.О. Самохіна, докт. філол. наук (Харків)

У статті розглядається проблема карнавалізації в світлі лінгвокреативної діяльності Homo Artiflex як комічної дискурсивної особистості. Питання карнавалізації, на які звернув увагу М. М. Бахтін, залишаються на часі актуальними сьогодні. Це, перш за все, розмежування карнавалу як статичного феномену і карнавалізації як «тривалого» процесу. У статті послідовно розглядаються такі питання: особливості карнавалізації у сучасному лінгвокультурному просторі, а саме ігрова функція; діалогічна карнавальна взаємодія учасників; механізми карнавальності; нові карнавальні форми та жанри. Уперше виділено карнавалізований дискурс, головним учасником якого є дискурсивна особистість жартівника. Креативна функція Homo Artiflex у цьому типі дискурсу є основною, адже від неї залежить кінцевий ефект інтенційного впливу на адресата. Такий контакт сприяє наповненню ненормативної фокусності мовних одиниць у контексті карнавалізованого дискурсу, що є нормою в карнавальній свідомості людини.

Ключові слова: дискурсивна особистість жартівника, ігрова функція, карнавалізація, карнавалізований дискурс, лінгвокреативна діяльність.

Самохина В. А. Карнавализация в фокусе лингвокреативной деятельности Homo Artifex. В статье рассматривается проблема карнавализации как лингвокреативная деятельность Homo Artiflex как комической дискурсивной личности. Вопросы карнавализации, на которые обратил внимание М. М. Бахтин, остаются актуальными сегодня. Это, прежде всего, разграничение карнавала как статического феномена и карнавализации как «длительного» процесса. В статье последовательно рассматриваются следующие вопросы: особенности карнавализации в современном лингвокультурном пространстве, а именно игровая функция; диалогическое карнавальное взаимодействие участников; механизмы карнавальности; новые карнавальные формы и жанры. Впервые выделен карнавализованный дискурс, главным участником, которого является дискурсивная личность шутника. Креативная функция Homo Artiflex в этом типе дискурса является основной, так как от нее зависит конечный эффект интенционального воздействия на адресата. Такой контакт способствует наполнению ненормативной фокусности языковых единиц в контексте карнавализованного дискурса, является нормой в карнавальном сознании человека.

Ключевые слова: дискурсивная личность шутника, игровая функция, карнавализация, карнавализованный дискурс, лингвокреативная деятельность.

Samokhina V. O. Carnivalization in the light of linguocreative activity of Homo Artiflex. The article investigates the problem of carnivalization in the focus of linguocreative activity of Homo Artiflex as a comic discursive identity. The questions of carnivalization which M. Bakhtin drew attention to remain relevant today. First of all, it is distinguishing carnival as a static phenomenon and carnivalization as a "long-lasting" process. The following issues are consistently considered in the article: features of carnivalization in modern linguocultural space, namely the game function; dialogic carnival interaction of participants; mechanisms of carnivalization; new carnival forms and genres. For the first time a carnivalized discourse has been singled out, the main participant of which is a discourse identity of the joker. The creative function of Homo Artiflex in this type of discourse is fundamental, because the final effect of intentional impact on the recipient depends on this function. Such contact

© Самохіна В.О., 2018

favors the filling of the non-normative focus of linguistic units in the context of the carnivalized discourse, which is the norm in carnival mind of a person.

Key words: carnivalization, carnivalized discourse, discursive identity of the joker, game function, linguocreative activity.

1. Вступ

Сучасне суспільство характеризується соціальною дифузією, розмиттям меж між святом та повсякденністю, що відображається у феномені тотальної карнавалізації [23, с. 146-148], яка розглядається як «тривалий карнавал» (С.Г. Воркачов, А.Г. Козінцев, Н.А. Хренов). На думку М.М. Бахтіна, «розваги та свято є незнищенними; вони – первинна та незруйновна категорія культури» [2, с. 14]. М.А. Загібалова відзначає, що «процес привнесення в культуру рис і принципів карнавалу отримав назву карнавалізації» [10, с. 32]. Карнавалізація – це контекст сміхової культури [15, с. 238-288], процес поширення карнавального діалогізму у карнавальній свідомості індивідуума, який ґрунтується на карнавальних подіях, певних діях у карнавальній діалогічній взаємодії її учасників у соціальній сфері, де креативна функція виступає її основою [16; 17; 19]. Особливістю карнавального діалогізму, перш за все, є діалогічність слова, яке містить величезний комічний потенціал і дає змогу говорити про специфіку його ролі та місця у карнавальній свідомості людини. Комічне слово фундоване здатністю до діалогу й можливістю розгортання карнавальної дії-дискурсу. Апофеоз комічного впливу слова виражається сміховою реакцією у діалогічній карнавальній взаємодії його учасників [20, с. 83-90].

Карнавальне світовідчуття – це діалектико-діалогічний процес розповсюдження карнавальної енергії, яка формує карнавально-маскарадне середовище самореалізації дискурсивної особистості, її комунікативних умінь, вирішування стресових проблем, катарсис від можливості карнавалізації і перевтілення в блазня, клоуна, трикстера, яким «жартувати дозволено». Таким чином, ми можемо виділити так званий «карнавальний тип свідомості» та будь-яка здравомисляча людина може включитися в карнавальну дію, залучаючи комічні жанри [див. 18]. Карнавалізація є особливою «метамовою» культури, яка може розглядатися як бачення дійсності адресанта, як окремий творчий метод автора, як засіб утілення його ідеї. Карнавальна модель світу – це постійна реальність специфічної картини експресивно-емоційного світу.

Ігрова складова карнавалізації пов'язана з ідеєю розважальності адресата. При цьому, ступінь порушення комунікативної норми у цьому типі дискурсу є достатньо високою [22, с. 12]. Жартівник карнавального процесу «надягає» ігрову маску, грає в дурня. В карнавальному соціальному бутті виділяється навіть оксюморонне словосполучення – «розумний дурень», той, хто дурникує, бешкетує, розважає, а світ його сприймає як ерудовану, креативну дискурсивну особистість, механізмом «карнавальності» якої виступають карнавальні теми, комічний ідіостиль, яскрава видовищність, типізованість образів, жартівливість, пародійність. Жартівник визначається карнавально-ігровим гротескним стилем, який він «випробує» на адресаті. У ході функціонально-комічної взаємодії встановлюються взаємовідносини між суб'єктами комічної комунікації [1, с. 9–18].

Актуальність дослідження зумовлена тим фактом, що методологія функціонально-комунікативної наукової парадигми використовується для аналізу карнавалізації, безпосередньо_пов'язаної зі сферою комунікації людини, що є її невід'ємним елементом.

Метою роботи є розкриття функціонально-комунікативної дискурсивної специфіки карнавалізації у просторі сміхової культури: комунікативний аспект карнавалізації реалізує діалогічну модель Homo Ludens; функціональні маніфестації людини, що розважає розкриваються репрезентацією креативних ігрових вербальних та невербальних засобів.

Досягненню цієї мети підпорядковано низку завдань:

- деталізувати специфічні характеристики карнавалізації як процесу привнесення в культуру принципів карнавалу та ігрової органіки;

- схарактеризувати риси креативної дискурсивної особистості жартівника;
- розкрити особливості креативної функції в карнавалізаційному процесі.

Об'єктом дослідження слугує феномен карнавалізації, а предметом аналізу є лінгвостилістичні креативні засоби комічного, «ігрове поле» яких спрямоване на увагу і розвагу адресата.

2. Карнавалізація як культурний тренд соціального буття

На формування соціокультурного простору впливає велика кількість факторів – глобалізація та віртуалізація суспільства, що передбачають породження нових типів комунікації. Відбувається переосмислення соціального буття в цілому: сучасне суспільство породжує, зокрема, такі явища як медіа, створення нових форм масової культури. Людина відчуває «святково-ігрову атмосферу часу з «його карнавальними правами і вільностями» [3, с. 291], де можна переінакшувати, перевертати все «догори ногами», надягати маски (у прямому і переносному сенсі). Карнавальні мотиви заполоняють наше життя: комічна амбівалентність (інконгруентність) виявляється у різних формах – особливо в сучасних: Інтернет-сайтах, інтернет-жанрах, нових комедійних TV програмах. Дискурс міста пропонує карнавальні відтінки у рекламі, банерах, театралізованих святах тощо. Дух карнавалу, його світосприйняття, що втілюється у його різноманітних формах, може бути відображенням сучасної реальності, часу змін [22, с. 24]. Поряд із площадними формами карнавалу з'являються нові, орієнтовані на інтелектуальну аудиторію, на вимогливого адресата (пор. стендап-комедії, геги, пародії, клоунади, перформанси, різні ток-шоу тощо). Політичні ток-шоу можна також розглядати як різновид карнавалізації, де «клоунами» виступають політики та їх опоненти, які часто викликають сміх у глядачів.

Карнавалізація у сучасному суспільстві стала можливою в умовах, коли людина залишається навіть наодинці із самою собою (переважно завдяки розвитку інформаційних технологій). Г. Дебор коментує соціокультурну ситуацію сьогодення як суспільство спектаклю [8, с. 2]. Це означає, що карнавалізація є постійним процесом, який є прогресуючим явищем у цивілізованому суспільстві та мистецтві. Науковці відносять карнавалізацію до сфери хаотичного, художнього, ігрового. Сміхове начало, що виступає у якості «стрижневої категорії карнавальності, грає основоположну роль у відображенні карнавального світогляду і світовідчуття, детермінуючи, таким чином, особливості мови карнавальних символів, що відтворюють спрямованість розвитку та структурування між хаосом та порядком» [5, с. 61]. Під карнавалізацією найчастіше розуміють інверсію уявлень у загальних відносинах, у культурі і літературі. У деяких випадках інверсія обмежується амбівалентністю, тобто можливостю розуміти сказане у двох значеннях одночасно [4, с. 191]. Амбівалентність виражається у протиставленні певної соціальної, моральної, етичної, мовної норми та контрастуючого їй відображення дійсності, ситуації, явища; у певному логічному протиріччі; у протиріччі стереотипності, яке тягне за собою зіткнення амбівалентних образів, думок, очікувань. Не дивно, що більшість комічних ситуацій, у яких висловлення співвідносяться індивідом з його досвідом, з об'єктивною реальністю, описуються за допомогою таких понять як протиріччя, контраст, порушення норми та невиправдане очікування. Під карнавалізацією мови ми розуміємо такі «конститутивні культурні установки, які дозволяють за опосередкуванням мовної гри будувати новий світ, багато у чому протиставлений офіційному» [6, с. 14].

У карнавальному просторі ми зустрічаємо комічні образи, які приймають карикатурні, гротескні, пародійні форми, що охоплюють різноманітні сторони поведінки людини – емоційні, інтелектуальні, естетичні, соціальні, комунікативні. Тут в основі – інтерес до незвичності, несумісності, контрастам, парадоксам, безглуздостям, несподіванкам, когнітивним дисонансам.

На відміну від феномена «сміхова культура», карнавалізація, в залежності від емоційного тона і культурного рівня, може бути як веселою, добродушною, дружньою, так і грубою,

жорстокою, зворушливою і навіть печальною. І все ж таки, карнавалізація здебільшого передбачає контекст естетичної насолоди, культурного спілкування, необразливих курйозів, легкого сміху. В основі концепції карнавалізації – ідея про «інверсію подвійних уявлень», тобто «перевертання значення бінарних опозицій» [24, с. 189], які провокують створення комізму, комічних ситуацій. «Комізм – це те, що виходить з персони: смішний, зовнішній вигляд, слова невпопад, незграбні дії, незрозуміла поведінка, курйоз» [14].

Карнавалізація передбачає процес поширення карнавальної енергії в різних сферах соціального життя. Ігрова органіка карнавалізації, на наш погляд, стоїть на першому місці, пов'язана з явищем святковості і розкривається як можливість особистісної трансценденції, що надає можливість аналізувати свято як специфічне змістовне середовище. Функціональне призначення святкового хронотопа полягає у створенні умов для комунікативного зв'язку з найважливішими цінностями культури суспільства [12, с. 106].

Карнавалізація і буденна діяльність протиставляються, адже свято і карнавал – це відпочинок, відволікання від «сірих» буднів. З іншого боку, це і діяльність у карнавальному просторі різних жанрів; діяльність, у результаті якої порушуються норми, і ці порушення є «звичними» в карнавальному просторі святковості. Карнавальна діяльність згуртовує людей сміхом –сміхом розуму й сміхом тіла. Це – весела соціальна гра, грайлива поведінка, що має в основі емоційний й експресивний компоненти, які викликають відчуття радості й дивування. Гра – джерело позитивних емоцій, отриманих від великої кількості жартівливих форм. Таким чином, людична карнавальна діяльність, здебільшого, йде в різнобій з системодіяльнісним підходом, порушує загальноприйняті правила. Вводячи поняття карнавалу, М. М. Бахтін відмічав, що «в карнавалі саме життя грає, а гра на певний час стає життям» [2, с. 13]

Особливо яскраво феномен карнавалізації сучасної культури проявляє себе у рамках масової культури, і це невипадково, тому що маса, згідно Ж. Бодріяру, володіє особливою характерною мимовільною формою гумору – гіперконформізмом, а отже, має жартівливе начало, що дозволяє існувати рисам карнавалізації у рамках певної культури. Сучасна масова культура часто використовує карнавальний принцип з його змістовими «перевертишами». Для сучасного масового мистецтва характерною рисою є орієнтованість на яскраву театральність і яскраву видовищність**.** Таким чином, масове мистецтво, стаючи повністю карнавалізованим, створює навколо себе простір карнавалізації, ігрової стихії [9, с. 35].

Карнавальна гра відбувається всередині свого ігрового простору, яке заздалегідь позначається. Арена цирку, сцена, літературний витвір – усі вони по формі й функціям ігрові простори. Всередині кожного простору панує власний, безумовний порядок. Цей порядок включає у себе певний набір правил, який у карнавальній грі власний.

Як відзначав відомий грузинський психолог Д. Н. Узнадзе, гра має розважальну функцію [21, с. 280]. У розвазі вона домінує. І хоча розвага як форма поведінки відмінна від гри (людина може розважатись й спілкуванням з іншими людьми, і спортом, і мистецтвом і т. ін.), у карнавальній грі завжди міститься розважальне начало, яке найвищою мірою міститься і в мистецтві як вільна і творча діяльність. Гра зображує ставлення особистості до світу, до того, що її оточує. Будь-яка гра, це, перш за все, діяльність, це дійство, що відбувається в певних межах часу, простору й змісту, по добровільно прийнятим правилам. Дійство супроводжується почуттям піднесення й напруги й приводить до радості й розслаблення.

Карнавалізація як широкий соціокультурний процес знаходить своє відображення в карнавалізованому дискурсі, який є єдністю мовної ігрової практики і екстралінгвальних факторів (подієвий соціо-культурний контекст комічного, когнітивно-комунікативні параметри карнавальної дискурсивної особистості Homo Ludens). Карнавалізований дискурс має власний карнавальний світ, що проявляється в карнавальних характерах, сюжетах, жанрах, особливих мовних карнавальних формах, мотивах, образах карнавального свята, творчому

началі. Карнавалізований дискурс відбувається в карнавальному хронотопі – часі й місці дії. Це – карнавал персонажів, жартів, комічних сюжетів: тут присутні карнавальний гротеск, карнавальна буфонада – усюди жартівливе начало. Карнавалізований дискурс виконує функцію організації свята, який дозволяє людям вийти за рамки буденності, рутини. Карнавально-ігровий стиль, гедоністичне задоволення (на сучасному сленгі молоді – кльово, прикольно, драйвово, відтяг) – це карнавалізовано-діалогічний дискурс сміху. Ігровий контекст, автологічний реалізм у карнавальній свідомості індивідів ґрунтуються на діалектичних принципах взаємозв'язку, історизму, протиріччя, творчої активності, де підтекст грає значну роль (*пор.: – Я своїй бабусі дав енергетичний напій. – І що? – Нічого. За молоком пішла… до Чернігова*). Діалектичні принципи перебувають у тісному зв'язку із карнавалізованим діалогом: діалог – онтологія; діалог – культура; діалог – мова / мовлення; діалог – невербаліка; діалог – текст; діалог – людина.

Головним учасником карнавалізованого діалогічного дискурсу є дискурсивна особистість Homo Artifex, до якої відносяться професійні та непрофесійні жартівники. В карнавалізованому дискурсі відбувається 1) безпосередній діалог між людьми, що розважають інших; 2) людиною, що розважає інших, та публікою; 3) людиною, що розважає інших, та віртуальною площиною.

3. Креативна функція карнавалізованого дискурсу.

Креативна функція карнавалізованого дискурсу проявляється в намаганні особистості впливати на соціальні відношення, зокрема на поведінку комунікативних партнерів за допомогою гумористичних мовленнєвих повідомлень та невербальних комічних дій на стан адресатів. Креативна функція в карнавалізованому дискурсі є головною – передача комічної інформації залежить від неї, як і кінцевий ефект, що підлягає виключно задачам гумористичного, комунікативно цілеспрямованого, інтенційного впливу. Homo Artifex за допомогою креативної функції вивчає взаємодію мови та соціокультурного середовища. Така взаємодія сприяє наповненню «ненормативної» фокусності мовних одиниць в контексті карнавалізованого дискурсу, що є нормою в карнавальній свідомості людини. Співрозмовники розуміють один одного саме за рахунок порушення норм мови, мовлення, коду спілкування, які виступають чинником взаємної адаптації в екосистемі «мова-мовлення-карнавальна діяльність» у соціумі. Лінгвоекологія є прихильником «чистої мови», але в гуморі саме порушення «чистоти» мови і є норма, своєрідний «захисник» гумору. Таким чином, карнавалізований дискурс є екологічно чистим завдяки парадоксальним фактам – порушенням нормативних компонентів мови. Ці аспекти вперше вивчаються в межах лінгвоекології, яка бореться з порушеннями нормативної правильності, логічності і виразності. На перший план у створенні «екологічного» гумору виступають поняття немилозвучності, алогічності, неправдоподібності, неясності, двозначності, недоречності. Наприклад: *Dear school: Please excuse John being absent on January 28, 29, 31, 32, and also 33* [27, с. 98]. Креативна функція реалізується зазвичай завдяки категорії модальності (пор. оцінку адресата в вищевказаному прикладі). Креативна функція експлікується не лише мовним вираженням, але й невербальними засобами, такими як інтонація, темп мови, жестикуляція: *Дівчина сідає до свого хлопця в машину. Він із сумним виглядом їй повідомляє:*

– *У мене неприємність...*

Дівчина:

– *Що сталося?*

Хлопець сумно:

– *Так ось, послухай...*

Включає пісню: «Твій малюк росте не по роках і вже читає по складах, пустотливий і добрий хлопчина – твій малюк... І коли з ним за руку йдеш – нікого щасливіше не знайдеш, міг би на мене він бути схожий – твій малюк».

Дівчина в ступорі:

– І коли це ви, чоловіки, все встигаєте!

Трохи не плаче від образи і злості.

А хлопець так само сумно:

– Послухала? Здається в мене права колонка шумить, чи ні? [25, с. 53]

Реалізація креативної функції виражається у стилістичному варіюванні мовних одиниць. Порушення мовної норми є характерним у випадку з полісемією:

First monster: That pretty girl over there just rolled her eyes at me.

Second monster: Well, you'd better roll them back to her, she might need them [29, с. 5].

Таке змішування викликає фасцинативний комічний ефект за рахунок перекодування останньої фрази. Декодування стилістичної інформації є нормою в комічній комунікації.

Креативна функція у мові гумору найбільш повноцінно представлена одиницями лексичного рівня: у формі мовних одиниць зберігається інформація про світ. Значна частина когнітивної інформації, укладеної в слові або фразі, в карнавалізованому дискурсі подається в «перегорнутому» вигляді:

A 70-year-old millionaire had just married a beautiful 20-year-old.

"You crafty old codger," said his friend. "How did you get such a lovely young wife?"

"Easy," the millionaire replied. "I told her I was 95" [28 с. 167].

Креативна функція має місце у випадку з термінами, які інформацію про світ повідомляють «квантами» навмисно спотвореної інформації: *1) Успіх – це встигнути. Натхнення – це швидко зроблений розрахунок. Акторська майстерність – це перш за все здатність утримувати від кашлю повний зал. 2) Як відрізнити еротику від порнографії? Дуже просто! Якщо один і той же сюжет надрукований у дешевій газеті, то це порнографія, якщо в дорогому журналі – то це еротика, а якщо написаний маслом в 16 столітті – то це шедевр світового мистецтва!* [26, с. 379–380].

Суть терміна в карнавалізованому дискурсі полягає в тому, що він засновується на комічній розшифровці, індивідуальній інтерпретації і концептуалізації у навмисно викривленому вигляді. У комічних термінах міститься певна мотивованість – порушити екологію мови, знищуючи стереотипи, що закріплені у рамках соціокультурної спільноти. У цьому міститься мотиваційна природа гумору, що обумовлена навмисною деструкцією мовного знака, та шляхом мовної творчості індивідів, які активізують таким чином їх пізнавальні процеси: проходять процеси категорізації, тобто концептуалізації емпіричних даних помилкової інтерпретації мовних знаків (знакових систем), що викликають певну поведінку людини. Часто на фоні регулярності, що властива системі мови та процесам її функціонування, в карнавалізованому дискурсі особливо втрапляє в очі різного роду мовленнєві аномалії, тобто факти, які йдуть у протиріч лінгвістичним законам. Аномалії зазвичай несуть на собі відбиток творчої ініціативи носіїв мови, для яких першочергове значення має не слідкування правилам мовної системи [11, с. 396], не «нормативна відповідність мовній нормі» [7, с. 266], а ефективна мовленнєва взаємодія, життєвий аспект мовленнєвої діяльності, іншими словами, те, що В. Н. Волошинов визначав як «орієнтованість мовної системи в контексті» [там само]. Відхилення в карнавалізованому дискурсі має частотний характер та проявляється на різноманітних рівнях мовної системи. Таким чином, частотність відхилень від норми можна вважати об'єктивним фактором функціонування карнавалізованого дискурсу, який не тільки програмує мовленнєве комічне дійство, але й особисту участь суб'єктів, їх ангажованість в процес передачі комічної інформації, що знаходить відображення в комічній установці. Побудова у відповідності до частотності відхилень від різноманітних норм дає основу стверджувати щодо парадоксального нормування комічного тексту, системності цих відхилень від «логіки мови», що проникнуті специфічною експресією та емоційністю.

4. Висновки

Проведений аналіз свідчить про актуальність дослідження феномену карнавалізації у сучасному комунікативному просторі, в якому зростає потреба особистості виразити суб'єктивне відношення до дійсності засобами комічного і, таким чином, цілеспрямовано створити атмосферу святковості. Святковість проникає в повсякденне життя, зокрема в такі значущі сфери суспільства як економіка, політика, освіта, спорт тощо і набуває рис видовищності, театральності, розваги, гри.

Карнавал блогів та чатів – це інтернет-карнавал (віртуальне оформлення контактів особливим ігровим чином). «Королями» сучасного карнавалу стають стендап-коміки, ведучі ток-шоу, політики. Карнавалізація відбувається в різних формах і жанрах (майданні свята, флешмоби, театральні вистави, словесні твори, пародії, пантоміми тощо).

Виділяється таким чином карнавалізований дискурс, в якому дискурсивна особистість впливає на адресата, використовуючи креативну функцію як різновид прагматичної функції: реалізація комічного аспекту в процесі лінгвістичної креації знаходить своє відображення здебільшого на рівні вербальних засобів. На цьому рівні творчість виражається як експресія [13, с. 57]. Комічна функція відзначається також емоційністю, оціночністю, естетичністю і характеризується мовною креативною динамічною словотворчістю, синтаксичною еліптичністю або надмірністю, унікальністю оказіональних елементів, пов'язаних з комічною сферою. Дискурсивна особистість реалізує свій творчий потенціал як Homo Artifex на інтенційному рівні, використовуючи комічну модальну рамку діалогу з адресатом, який реагує на направлену на нього гумористичну «енергію», інтерпретуючи інформацію, здебільшого позитивною оцінкою. Емоційна аперцепція грає значну роль у побудові моделі гумористичної поведінки адресата. Мовленнєва діяльність дискурсивної особистості Homo Artifex вимірюється через його відношення до теми комічного, яка пов'язана з такою рисою як гумористичність. Дискурсивний потік, який актуалізує креативно-гумористичні змісти, стратифікується на узагальнюючи емоційно-резюмуючі реакції важливих ситуативних блоків, які відтворюються в гумористичному текстовому потоці.

Перспективним є дослідження процесів карнавалізації в різних типах інституційного та неінституційного дискурсів, урахування комунікативного досвіду комічних дискурсивних особистостей, аналіз у різних жанрах естрадного комічного мистецтва із застосуванням креативної функції Homo Artifex.

ЛІТЕРАТУРА

1. Афанасьев А., Василенко И. Смех и рациональность // Докса. 2004. №. 5. С. 9–18. 2. Бахтин М. М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура Средневековья и Ренессанса. Москва: Худ. лит, 1990. 543 с. 3. Бахтин М. М. Проблемы поэтики Достоевского. Москва: Языки славянской культуры, 2002. С. 5–300. 4. Борисова Е. Г., Пирогова Ю.К. Ирония в карнавале и карнавализации // Карнавал в языке и коммуникации: коллективная монографія. Москва: РГГУ, 2016. С. 186–194. 5. Волкогонова А. В., Калугина Е. Н., Красса С. И. Карнавализация как телеология языкового субстандарта //Филологические науки. Вопросы теории и практики. 2013. №. 7-2. С. 61–64. 6. Волкогонова А. В. Когнитивные механизмы языковой игры в субстандарте // Сборник научных трудов по материалам международной научно-практической конференции. 2012. Т. 41. №. 4. С. 13–15. 7. Волошинов В. Н. Философия и социология гуманитарных наук. СПб.: Аста-пресс, 1995. 388 с. 8. Дебор Г. Общество спектакля [пер. с фр. С. Офертаса и М. Якубовича]. Москва: Логос, 1999. 224 с. 9. Загибалова М.А. Особенности культурного развития современности: феномен границы // Известия ТулГУ. Гуманитарные науки. 2001. Вып. 3. Ч. 1. Тула: Изд-во ТулГУ, 2011. С. 27–35. 10. Загибалова М. А. Феномен карнавализации современной культуры: дис. ... канд. философ. наук: 09. 00. 13. Тула, 2008. 154 с. 11. Киклевич А. К. Динамическая лингвистика: между кодом и дискурсом. Харьков: Гуманитарный центр. 2014. 414 с. 12. Мостицкая Н. Д. Праздничность и повседневность как феномены культурной коммуникации (на примере православной традиционности) // Вестник Московского государственного университета культуры и искусств. №. 2 (64). 2015. С. 106–112. 13. Негус К., Пикеринг М. Креативность. Коммуникация и культурные ценности. Харьков: Изд-во Гуманитарный центр. 2011. 300 с. 14. Пушкарский М. Феноменология юмора и комического. URL: https://www.proza.ru/2012/02/02/1274 (дата звернення: 30.09.2018). 15. Рюмина Т. М. Эстетика смеха. Смех или виртуальная реальность. Москва: УРСС, 2003. 320 с. 16. Самохіна В.О. Карнавальне світовідчуття у сучасному номосі // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація : тези доп. XVI наук. конф. з міжнар. участю. Харків. : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2017. С. 119–120.

17. Самохина В. А. Карнавальный диалог(изм) // Шостий міжнародний форум. Сучасна англістика: до 85-річчя кафедри англійської філології. Тези доповідей. 2015. С. 123-125. 18. Самохина В. А. Креативная личность linguisticus-шутника, или ученые-лингвисты смеются // Когниция, коммуникация, дискурс. 2016. № 12. С. 84–97. 19. Самохіна В. О., Кузнєцова О. В. Лінгвокреативність автора в карнавальній свідомості // Світ мови – світ у мові: матеріали Четвертої міжнародної наукової конференції. Київ: НТУ ім. М. П. Драгоманова. 2017. С. 161–163. 20. Самохіна В. О. Діалогізм у межах карнавальної рефлексії // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика». Вип. 30. Херсон.2017. С. 83–90. 21. Узнадзе Д. Н. Основные положения теории установки //Труды. 1961. Т. 6. С. 263–326. 22. Федорова Л. Л. Языковой карнавал как зеркало реальности // Карнавал в языке и коммуникации: коллективная монография. Москва: РГГУ. 2016. С. 5–25. 23. Эко У. Полный назад! «Горячие войны» и популизм в СМИ. Москва: Эксмо. 2007. 592 с. 24. Энциклопедия культорологии XX века. СПб : Университетская книга. 1998. 447 с.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

25. Барский Л. А. Анатомия юмора. Улыбки разных острот. Москва: Ювента. 2006. 416 с. 26. Петросян Е. В. Записные хиханьки-хаханьки. Москва: АСТ. 2002. 384 с. 27. Classic Classroom Changers. London: Robson Books. 2000. 184 p. 28. Laughter, the best medicine. NY: The Reader's Digest Association Inc. Pleasantville. Montreal. 1977. 216 p. 29. The Silly Little Book of Jokes about Girls. UK, London: Robinson Publishing Ltd. Parragon Book. 2001. 248 p.

REFERENCES

Afanas'ev, A., Vasylenko, Y. (2004). Smeh i racional'nost' [Laughter and Rationality]. *Doksa*, 5. 9–18 (in Russian)

Bahtin, M.M. (1990). *Tvorchestvo Fransua Rable i narodnaja kul'tura Srednevekov'ja i Renessansa.* [*Works of François Rabelais and Medieval Folk Culture in Renaissance*]. Moskva: Xud. lyt,. 543 p. (in Russian)

Bahtin, M.M. (2002). *Problemy pojetiki Dostoevskogo* [*Problems of Dostoevsky's Poetics*]. Moskva: Jazyki slavjanskoj kul'tury, 300 p. (in Russian)

Borisova, E.G., Pirogova, Ju.K. (2016). Ironija v karnavale i karnavalizacii [Irony in Carnival and Carnivalisation]. *Karnaval v jazyke i kommunikacii. – Carnival in Language and Communication*, 186–194 (in Russian)

Debor, G. (1999). *Obshhestvo spektaklja* [*The Society of the Spectacle*]. Moskva: Logos Publ., 224 p.

Eco, U. (2007). *Polnyj nazad! «Gorjachie vojny» i populizm v SMI. [Turning Back the Clock: Hot Wars and Media Populism]*. Moskva: Eksmo Publ. 592 p.

Enciklopedija kul'torologii XX veka. [Culturology Encyclopedia of the 20th century]. (1998). Saint Petersburg: Universitetskaja Kniga Publ. 447 p.

Fedorova, L. L. (2016). Jazykovoj karnaval kak zerkalo real'nosti [Language Carnival as a Reflection of Reality]. *Karnaval v jazyke i kommunikacii: kollektivnaja monografija – Carnival in Language and Communication*, 5–25.

Kiklevich, A.K. (2014). *Dinamicheskaja lingvistika: mezhdu kodom i diskursom [Dynamic Linguistics: Between the Code and Discourse]*. Har`kov: Gumanytarnyj centr Publ.

Mostickaja, N.D. (2015). Prazdnichnost' i povsednevnost' kak fenomeny kul'turnoj kommunikacii (na primere pravoslavnoj tradicionnosti) [Festivity in Everyday Culture as Cultural Communication Phenomenon (A Study of Christian Orthodox Tradition]. *Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo universiteta kul'tury i iskusstv. – Moscow State Art and Cultural University Messenger*, *2*(64), 106–112 (in Russian)

Negus, K., Pykeryng, M. (2011). *Kreativnost'. Kommunikacija i kul'turnye cennosti [Creativity. Communication and Cultural Values]*. Har`kov: Gumanytarnyj centr Publ. 300 p.

Pushkarskij, M. (2012). *Fenomenologija jumora i komicheskogo [Humor and the Comic Phenomenology]*. Available at: https://www.proza.ru/2012/02/02/1274

Rjumina, T.M. (2003). *Estetika smeha. Smeh ili virtual'naja real'nost' [Aesthetics of laughter. Laughter vs. Virtual Reality]*. Moskva: URSS. 320.

Samokhina, V.O. Dialogizm u mezhah karnaval'noї refleksiї [Dialogism in the Carnival Reflection Framework]. *Naukovij visnik Hersons'kogo derzhavnogo universitetu – Kherson State University Messenger. Linguistics,* 30, 83–90 (in Ukrainian).

Samokhyna, V.A. (2015). Karnaval'nyj dialog(izm) [Carnival Dialogism]. *Shostij mizhnarodnij forum. Suchasna anglistika: do 85-richchja kafedri anglijs'koї filologiї. Tezi dopovidej [Proc. of the 6th International Forum "Modern Anglistics: Marking 85th Anniversary*

of Department of English Philology"], 123–125 (in Ukrainian).

Samokhyna, V.A. (2016). Kreativnaja lichnost' linguisticus-shutnika, ili uchenye-lingvisty smejutsja [Creative Personality of Linguistic Wise-cracker, or Scholars Crack Jokes]. *Kognicija, kommunikacija, diskurs – Cognition, Communication, Discourse, 12,* 84–97 (in Russian).

Samokhyna, V.O. (2017). Karnaval'ne svitovidchuttja u suchasnomu nomosi [Carnival Worldview in Modern Nomos]. *Karazins'ki chitannja: Ljudina. Mova. Komunikacija : tezi dop. XVI nauk. konf. z mizhnar. uchastju [Proc. of the 16th Scientific conference with international participation «Karazin Readings: Person. Language. Communication» Feb 3, 2017]*, Kharkiv, 119–120 (in Ukrainian).

Samokhyna, V.O., Kuznetsova, O.V. (2017). Lingvokreativnist' avtora v karnaval'nij svidomosti [Author's Linguacreativity in the Carnival Conscience]. *Svit movi – svit u movi: materiali Chetvertoï mizhnarodnoï naukovoï konferencii. – The World of Language – the World in Language. Proc. of the 4th International Scientific Conference,* 161–163 (in Ukrainian).

Uznadze, D.N. (1961). Osnovnye polozhenija teorii ustanovki [The Basics of the Attitude Theory]. In: *Trudy. T. 6 [Works. Vol. 6]*. Tbilisi: Metsniereba Publ, pp. 263-326.

Volkogonova, A.V. (2012). Kognitivnye mehanizmy jazykovoj igry v substandarte [Cognitive Mechanisms of Word Play in Substandard] *Sbornik nauchnyh trudov po materialam mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoj konferencii. – Proc. of International Conference on Theory and Practice*, *41*(4), 13–15 (in Russian).

Volkogonova, A.V., Kalugina, E.N., Krassa, S.Y. (2013). Karnavalizacija kak teleologija jazykovogo substandarta [Carnivalisation as a Teleology of Language Standard]. *Filologicheskie nauki. Voprosy teorii i praktiki. – Studies in Philology. Theory and Practice Issues*, *7*(2), 61-64 (in Russian).

Voloshinov, V.N. (1995). *Filosofija i sociologija gumanitarnyh nauk [Philosophy and Sociology of the Humanities]*. Saint-Petersburg: Asta-press Publ.

Zagibalova, M.A. (2001). Osobennosti kul'turnogo razvitija sovremennosti: fenomen granicy [Modern Cultural Development: Division Phenomenon]. *Izvestija TulGU. Gumanitarnye nauki. – TulGU Messenger, 3*(1), 27–35 (in Russian).

Zagibalova, M.A. (2008). *Fenomen karnavalizacii sovremennoj kul'tury. Diss. kand. filosof. nauk [Phenomenon of Carnivalisation of Modern Culture. Cand. philosof. sci. diss.]*. Tula. 154 p. (in Russian).

Самохіна Вікторія Опанасівна – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри англійської філології Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна; e-mail: samokhina.victoria@gmail.com; ORCID: orcid.org/0000-0002-6216-2502; SCHOLAR.GOOGLE: scholar.google.com.ua/citations?user=0us2VTAAAAAJ&hl=ru

УДК 811.111:373.612

МЕТАФОРА ЯК ЗАСІБ СТВОРЕННЯ ІМІДЖУ ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРА У НІМЕЦЬКОМУ МЕДІАДИСКУРСІ

І.І. Пірог, канд. філол. наук, Л.І. Ізотова (Харків)

Мета статті полягає у встановленні ролі метафори та аналізі метафоричних моделей як засобу створення іміджу політичного лідера в сучасному німецькому медіадискурсі. Метафора досліджується як відображення аналогових процесів у формуванні особистісної моделі світу. Імідж сучасного політичного лідера є складним соціально-психологічним феноменом та, водночас, лінгвокогнітивним явищем, що створюється на базі певної культури. Аналіз 120 прикладів конвенціональних метафор, задіяних у формуванні іміджу політиків, свідчить, що для створення іміджу політика використовується такі конвенціональні метафоричні домени: антропоморфний (ОРГАНІЗМ, ХВОРОБА, ПРОЩАННЯ), артефактний (МЕХАНІЗМ), соціальних явищ (ТЕАТР, БОРОТЬБА), органічний (ЯВИЩА ПРИРОДИ). Виявлені метафоричні моделі представлені формулами базової моделі X → (Y2) + Y + Y1 та субмоделі X → (Y2) + (Y + Y1). Більшість метафоричних моделей є конотативно амбівалентними і можуть використовуватися для конструювання як позитивного, так і негативного іміджу. У дослідженому матеріалі у більшості випадків метафора створює асоціативне поле з позитивною оцінкою щодо А. Меркель та негативною – щодо її політичних опонентів. Метафоричне перенесення не відбувається у разі, якщо при сприйнятті висловлення адресат не ідентифікує сферу-донор за браком фонових знань.
Ключові слова: дискурс, імідж політичного лідера, медіадискурс, метафора, метафоричні моделі, політична комунікація.

Пирог И.И., Изотова Л.И. Метафора как средство создания имиджа политическиго лидера в немецком медиадискурсе. Цель статьи заключается в установлении метафорических моделей как средства создания имиджа политического лидера в современном немецком медиадискурсе. Метафора является отражением аналоговых процессов формирования модели мира. Имидж современного политического лидера является сложным социально-психологическим феноменом и одновременно лингвокогнитивный явлением, создаваемого на базе определенной культуры. Анализ 120 примеров конвенциональных метафор, задействованных в формировании имиджа политиков, показывает, что для его создания используются следующие конвенциональные метафорические домены: антропоморфный (ОРГАНИЗМ, БОЛЕЗНЬ, ПРОЩАНИЕ), артефактный (МЕХАНИЗМ), социальных явлений (ТЕАТР, БОРЬБА), органический (ЯВЛЕНИЯ ПРИРОДЫ). Обнаруженные метафорические модели представлены формулами базовой модели X → (Y2) + Y + Y1 и субмодели X → (Y2) + (Y + Y1). Большинство метафорических моделей является коннотативно амбивалентными и могут использоваться для конструирования как положительного, так и отрицательного имиджа. В исследованном материале в большинстве случаев метафора создает ассоциативное поле с положительной оценкой относительно А.Меркель и негативное – по отношению к ее политическим оппонентам. Метафорический перенос не происходит в случае, если при восприятии высказывания адресат не идентифицирует сферу-донор из-за отсутствия фоновых знаний.
Ключевые слова: дискурс, имидж политика, медиадискурс, метафора, метафорические модели, политическая коммуникация.

Pirog I.I., Izotova L.L. Metaphor as the means of creating the political leader image in the German media discourse. The specification of the metaphorical models as the means of formation of the political leader image in the modern German media discourse, comprises the objective of the research. The metaphor serves as the reflection of the continuous processes and the establishment of the individual global picture, and image construction in particular. The image of a modern political leader is presented as a complex psychosocial phenomenon as well as a linguo-cognitive phenomenon that has occurred due to an impact of a certain culture. In

© Пірог І.І., Ізотова Л.І., 2018

our research, we have analyzed 120 examples of conventional metaphors that have been employed in the formation of the political image. The results confirm that the following conventional metaphorical domains are utilized in order to form the political image: anthropomorphic domain (ORGANISM, DISEASE, AND FAREWELL), artifactual domain, social occurrence domain (THEATER, STRUGGLE), organic domain (NATURAL PHENOMENA). The encountered metaphorical models are represented via the basic model formula X → (Y2) + Y + Y1 as well as the sub-model formula X → (Y2) + (Y + Y1). The majority of metaphorical models are connotatively ambivalent and may be employed in order to form a positive image and a negative one alike. The lion's share of the analyzed metaphors assembles the associative field containing a positive evaluation of A. Merkel and a negative evaluation of her opponents. The metaphorical transference is unsuccessful in case the receiver fails to identify the donor sphere due to the lack of background knowledge.
Key words: discourse, image politics, media discourse, metaphor, metaphorical models, political communication.

1. Вступ

У сучасній лінгвістиці метафора постає об'єктом численних розвідок та досліджується з різних точок зору. Науковий інтерес до метафори пов'язаний, з одного боку з використанням нової методології її дослідження в межах антропоцентричної парадигми, відповідно до якої мовні одиниці є залежними від процесів категоризації та концептуалізації дійсності на основі знань про світ та накопиченого досвіду; з іншого – експансіонізмом та інтегративністю сучасної науки.

При когнітивно-комунікативному підході мовні явища розглядаються у тісному зв'язку з когнітивними, глибинними знаннями, що потребує детального вивчення предметно-пізнавальної діяльності людини, процесів сприйняття, мислення, репрезентованих та систематизованих певним чином у нашій свідомості, що, в свою чергу, обумовлює специфічні настановчо-пізнавальні принципи дослідження метафори. При цьому увага приділяється ролі метафори у формуванні та відображенні принципів мислення та спрямованості людської діяльності. З цієї точки зору метафора є інструментом осягнення світу, оскільки вона базується на встановленні асоціативних зв'язків, схожості та відмінностей явищ та створює на цій основі нові особистісні смисли, що представляють суб'єктивне ставлення індивіда до світу, його бачення, трактування певного фрагменту дійсності [1, с. 17].

Власне з цією особливістю метафори як специфічного феномена мислення та мовленнєвого явища пов'язана її сутність, оскільки, будучи засобом номінації нового знання, метафори включаються в процес пізнання та інтерпретації реальності. Метафора є відображенням важливих аналогових процесів та активно бере участь у формуванні особистісної моделі світу як одна з ментальних операцій, що об'єднує дві понятійні сфери та створює можливості використовувати потенції структурування сфери-донора при концептуалізації нової сфери, відіграє значну роль у інтеграції вербальної та чуттєво-образної систем та є ключовим елементом категоризації мови, мислення та сприйняття. Тобто, метафору можна сприймати як модельний конструкт, фреймово-слотову сутність, де фрейм – структура, спосіб представлення та зберігання знання, а слот є його підструктурою, реалізацією валентних зв'язків, асоціативних векторів, що представляє різні типи інформації, релевантні для ситуативного фрагменту дійсності [12, с. 10].

Метафорична модель є когнітивним механізмом на рівні свідомості та слугує інструментом дослідження процесу метафоризації.

Метафора у нашому дослідження розглядається як засіб створення іміджу політика, процес конструювання якого є складовою політичної комунікації, оскільки образ суспільного діяча закріплюється у свідомість аудиторії, що можна розцінювати як процес передачі певної інформації [11].

Метафора у медіадискурсі як предмет дослідження сходиться на перетині дослідницького інтересу когнітивної лінгвістики, дискурсивного аналізу та риторики.

А к т у а л ь н і с т ь дослідження зумовлена зростаючою роллю політичної комунікації та недостатністю вивчення її іміджевого аспекту в медіадискурсі, окрім того, дослідження метафори як засобу конструювання іміджу

пов'язано з перспективою подальшого розвитку теорії концептуальної метафори.

О б ' є к т о м дослідження є текстові фрагменти, що відображають позитивний / негативний імідж політика, сконструйований у сучасному німецькому медіадискурсі, п р е д м е т о м – метафоричні моделі, задіяні у конструюванні іміджу на прикладі політичного лідера – канцлера Німеччини А. Меркель.

М е т а роботи полягає у встановленні метафоричних моделей як засобу створення іміджу політичного лідера в сучасному німецькому медіадискурсі. Реалізацію мети забезпечує послідовне вирішення таких з а в д а н ь: 1) уточнити ключові поняття політичної комунікації у медіадискурсі; 2) встановити теоретико-методологічні підвалини та основні підходи до дослідження політичної метафори; 3) проаналізувати та систематизувати структурні моделі метафори як засобу створення позитивного / негативного іміджу політика.

М а т е р і а л о м дослідження послугували 120 прикладів конвенціональних метафор, задіяних у формуванні іміджу політиків, вибраних з інформаційно-політичних текстів інтернет-видань «Deutsche Welle», «Focus on-line» та «Der Spiegel on-line», які відіграють важливу роль у формуванні суспільної думки в Німеччині за період з 1.01.2018 по10.09.2018.

Теоретико-методологічну базу дослідження становлять роботи вітчизняних та зарубіжних вчених у сфері теорії дискурс-аналізу (Л.Р. Безугла [5], Є.В. Бондаренко, А.П. Мартинюк, І.Є. Фролова, І.С. Шевченко [6], Т. ван Дейк [16]), політичного дискурсу (Р. Водак [23], В.І. Карасик [7]), теорії когнітивної метафори (А.Н. Баранов [3], Чілтон П. [14], Дж. Лакофф [19; 21], Дж. Лакофф, М. Джонсон [20], З. Ковечеш [17; 18], А. Мусолф [22]), теорії іміджу Г.Г. Почепцов [11].

М е т о д и аналізу є типовими для системних досліджень в межах антропоцентричної парадигми та включають метод суцільної вибірки, елементи когнітивно-дискурсивного аналізу та контекстуальної інтерпретації, аналіз словникових дефініцій, а також методику встановлення метафоричних імплікацій та інструментарій теорії концептуальної метафори.

2. Особливості створення іміджу політика у медіадискурсі за участі конвенційних метафор

Імідж сучасного політичного лідера – це складний соціально-психологічний феномен, де окрім особистісних якостей, проявлених у його поведінці, представлено елементи образу, створеного засобами масової інформації, наділеного оцінкою позитивної / негативної конотації та донесено до свідомості потенційного електорату. Імідж є своєрідним конструктом, схемою, у якій певні якості перебільшені та виділені, а наявні, водночас, лакуни, дають можливість, охопивши стереотипний зміст, домислити його до цілого, наповнити емоційними переживаннями. Імідж полягає у заміні глибинного портрету політика знаковим замінником, який відображає його основні риси [11, с. 5].

Для нашого дослідження релевантним є поняття поточного іміджу, під яким розуміють як позитивний, так і негативний образ політика, який створюється в свідомості суспільства у певний часовий проміжок та здатний змінюватися залежно від зміни політичного контексту.

Політична комунікація, відображаючи суспільно-політичне життя соціуму, несе в собі й елементи та цінності її культури. На основі поєднання смислових елементів та практик всіх соціальних сфер, політичних, ідеологічних та економічних моделей, вона є способом конструювання нових смислів.

Сучасні лінгвістичні теорії трактують політичну комунікацію як тип інституційного спілкування, учасниками якого є представники суспільних інститутів, де спілкування є складовою їх організації та відбувається в заданих межах статусно-рольових відносин [7; 13].

Причиною різних потрактувань політичного дискурсу є його складність, різноманітність та багатовимірність. За образним виразом А.М. Баранова, політичний дискурс – як листковий пиріг, де, крім власне політичного шару, наявні також психологічний, соціальний та ігровий [2, с. 6].

Особливо важливу роль у реалізації політичної комунікації відводиться медіадискурсу.

Поняття «медіадискурс» є досить умовним, оскільки в засобах масової комунікації представлено не один дискурс, а їх множинність, відповідно до плюралістичної моделі сучасного суспільства. Тобто, певний тип дискурсу, трансльований через призму медіа, набуває загальних характеристик медіальності, а сукупність усіх типів дискурсів медіапростору може досліджуватися як медіадискурс.

Принциповою відмінністю мадіадискурсу від інших типів дискурсу є те, що окрім продукування певних знань, коментарів, оцінок чи образів як результату мисленнєво-комунікативної діяльності він створює уявлення про способи їх трансляції. Предметом медіадискурсу є не стільки, наприклад, політичні чи економічні процеси, скільки способи їх презентації та передачі знань про них. У медіадискурсі знання конструюються, тобто відбувається конвертація знань у смисли, що дозволяє зрощувати різні види інформації та переводити ці знання з одного рівня на інший – економічний та розважальний, пізнавальний і політичний, новини і рекламу. Знання, сконструйовані таким чином, мають відносну істинність, а їх «значимість» визначається дискурсивним контекстом [9, с. 82].

Термін медіадискурс доцільно трактувати у широкому та вузькому планах. У широкому розумінні він постає як репрезентація фізичної та соціальної реальності, персуазивної за своєю сутністю, внаслідок чого створюється особливий спосіб сприйняття світу й концептуалізації дійсності. Цей тип дискурсу є соціальною взаємодією медіавидань та аудиторії, з одного боку, та, водночас, своєрідним конструктом реальності, втіленим у певну форму знання, – з іншого. У вузькому розумінні медіадискурс – це сукупність текстово-візуальних повідомлень, зорієнтованих на формування суспільної думки. Таким чином, ***медіадискурс*** розуміємо як тематично сфокусовану, соціокультурно обумовлену мисленнєво-комунікативну діяльність у просторі, створеному засобами масової комунікації [8, с. 356].

Політичний імідж у медіадискурсі виконує такі функції: – комунікативну (роль посередника іміджу між суб'єктом і об'єктом, забезпечує полегшення сприйняття інформації, створення сприятливих умов при донесенні до свідомості адресата суб'єкта іміджу та формування настанови на віддання йому переваги); – номінативну (демонструє відмінні якості особистості, підкреслює чесноти); – естетичну (облагороджує враження, справлені на адресата); – адресну (відповідь на потреби та запити цільових аудиторій) [10, с. 7].

Для сучасної політичної комунікації у медіадскурсі характерна метафорична насиченість її жанрів, де метафора стала «потужним засобом концептуального впливу на суспільство» [15, с. 413].

Дослідження процесу метафоризації в політичній комунікації базується на розумінні метафори як способу мислення, світосприйняття та відображенні політичної картини світу. Метафора, задіяна у формуванні іміджу політичного лідера, формує модель його сприйняття, у якій відображаються уявлення, пов'язані з його роллю в політичному континуумі.

Метафорична система суспільних уявлень щодо політичної реальності з часом зазнає змін. Така варіативність системи політичних метафор має два ракурси: – кореляція між зміною політичної ситуації та кількістю метафор у політичному дискурсі; – домінування окремих метафор та метафоричних моделей в різні історичні періоди. Напрями наукових досліджень варіативності політичної метафорики визначаються не ступенем метафоричності політичного дискурсу, а домінуючими понятійними сферами метафор певної епохи, їх динамікою у зв'язку зі змінами політичної ситуації [4, с. 12–13].

Аналіз динаміки метафорики, що об'єктивує А. Меркель як суб'єкт політичної діяльності в німецькому медіадискурсі, свідчить про значну роль цього політичного персонажа на внутрішньо- та зовнішньополітичній арені.

У результаті дослідження механізмів конструювання метафори встановлено, що види когнітивних метафор базуються на когнітивних універсаліях КОНТЕЙНЕР, ДОРОГА, ЗВ'ЯЗКИ, СИЛА, які є присутніми в семантичних та текстових структурах і використовуються як основа метафоричної моделі.

Виявлені моделі метафори представлені такими формулами:

Основна (базова) модель: X → (Y2) + Y + Y1; субмодель: X → (Y2) + (Y + Y1), де X – це політичний лідер Ангела Меркель; Y – другий елемент моделі, представлений базовим компонентом домінантої метафори; Y1 – аддитивний компонент; Y2 – атрибутивний компонент.

Для встановлення дискурсивної ролі метафори важливо досліджувати фактичний матеріал під різними кутами зору. Орієнтуючись на семантичний аспект, ми виявили метафори стихії, хвороби, а на концептуальний рівень – метафору руху. У більшості випадків вибір метафоричної моделі, її фреймів та слотів вже містить імпліцитну оцінку [19, с. 218].

Серед досліджених фрагментів було виявлено такі види метафор: – антропоморфна метафора (сигніфікативні дескриптори – ОРГАНІЗМ, ХВОРОБА, ПРОЩАННЯ); – метафори природи (сигніфікативні дескриптори – ПРИРОДНІ ЯВИЩА); – артефактна метафора (сигніфікативні дескриптори – МЕХАНІЗМ); соціальна метафора (сигніфікативні дескриптори – ТЕАТР, БОРОТЬБА).

Наступні приклади демонструють конструювання іміджу політика на ґрунті метафоричних моделей.

Антропоморфна метафора ОРГАНІЗМ спрямована на виникнення у адресата асоціацій з хворобою, почуттям болю та невідворотностю кінця:

Schließlich war es keine drei Tage her, dass in der Republik das Wort von der "Kanzlerinnendämmerung" die Runde gemacht hatte. Viele Beobachter sahen ***das Ende der Ära Merkel****, endgültig eingeläutet: Eine Woche, die die Kanzlerin wohl lieber vergessen würde.*

Die Niederlage *dürfte* ***schmerzen.*** Merkel. (DW, 30.09.2018)

Sollte sie allerdings geglaubt haben, ihren ***Abschied von der Macht*** *selbst orchestrieren zu können, dürfte sie jetzt eines besseren belehrt worden sein.*

Damit lautet die Frage nicht, ob ***Angela Merkels Ende bevorsteht****, sondern nur noch wie schnell es jetzt geht.* (DW, 25.09.18).

У наступному прикладі А.Меркель апелює до людяності відносно емігрантів, до європейських цінностей. Використання метафори ЛЮДСЬКОГО ОРГАНІЗМУ сприяє позитивному іміджу політика:

"Es geht darum, dass wir ***unser humanitäres Gesicht weiter klar zeigen****."* (DW, 29.09.18)

Досить часто у текстах німецького медіадискурсу використовується метафора ТЕАТРУ:

*Beim Parteitag am vorigen Wochenende machten viele den Eindruck, als seien sie vom „****Theater in Berlin****" schon so genervt, dass ihnen mittlerweile völlig gleichgültig ist, wer sich da wo durchsetzt*. (Focus, 19.09.2018)

У наведеному прикладі метафора розширюється до розуміння політики як до видовища, лицедійства. В процесі реалізації метафоричної моделі відбувається перенесення характеристик, професійних якостей, цілого спектра людських відносин на професійну царину особистості, формуючи у адресата оцінно-орієнтований конструкт, тобто імідж. Початково нейтральний дискурс театру несе певну конотацію в політичній комунікації, у цьому прикладі позитивну для іміджу А. Меркель, і негативну для її політичних опонентів, оскільки людям з подібним стилем поведінки не місце у великій політиці.

Метафора ПРИРОДНОГО ЯВИЩА, що також є досить частотною, може не мати глибокого смислу, проте вона здатна привернути та утримати увагу адресата, створити позитивний / негативний фон новин, викликати певні асоціації та яскраві образи, формуючи таким чином передумови для сприйняття іміджу політика.

Schließlich war es keine drei Tage her, dass in der Republik das Wort von der **"Kanzlerinnendämmerung"** *die Runde gemacht hatte. Viele Beobachter sahen das Ende der Ära Merkel endgültig eingeläutet: Eine Woche, die die Kanzlerin wohl lieber vergessen würde.* (DW, 30.09.2018)

Keine Kanzlerdämmerung*: „Angela Merkel wird noch gebraucht"* (Focus, 21.09.2018).

У дослідженій вибірці значну частку становлять метафори соціальних явищ, зокрема метафора БОРОТЬБИ*:*

Die Abwahl ihres langjährigen Vertrauten und eben jenem Fraktionsvorsitzenden Volker Kauder ist ***eine Palastrevolution****, die nur in einem Szenario enden kann: Neuwahlen ohne Angela Merkel, die insgesamt 13 Jahre die Geschicke Deutschland und Europas maßgeblich geprägt hat.* (DW, 25.09.18)

Ця метафорична модель виникає на основі агресії для досягнення мети, переважно не чесними засобами та формує позитивний імідж А. Меркель і негативний – її опонентам.

Для опису політичної ситуації релевантною є артефактна метафора МЕХАНІЗМ:

*Keine Kanzlerdämmerung: „****Angela Merkel wird noch gebraucht***“ (Focus, 21.09.2018).

Angela Merkel glänzte *neben ihren politischen Erfolgen auch in ihrer universitären Laufbahn. Mit ihrer Doktorarbeit gelang es der amtierenden Bundeskanzlerin, einen wichtigen Beitrag in der Forschung zu leisten* (Focus, 06.09.2013).

Наведені приклади демонструють роль системи концептуальних метафор, у забезпеченні зв’язності тексту, посиленні його естетичної значимості та прагматичного потенціалу. Метафоричні концепти, використані в метафоричних моделях, не лише виконують функцію передачі інформації, а й містять імпліцитну оцінку.

У ході проведеного аналізу з’ясувалось, що розуміння метафоричного змісту обумовлено не лише контекстом. Для того, щоб відбулося змішення сфери-донора та сфери-мети необхідно розпізнавання адресатом сфери-донора, що в низці випадків потребує глибоких фонових знань. Метафоричне перенесення не відбувається, якщо при сприйнятті висловлення адресат не ідентифікує сферу-донор, відповідно, метафора не здатна конструювати імідж. Отже, контекстна обумовленість є необхідною, але не єдиною умовою функціонування метафори як засобу створення іміджу.

3. Висновки

Метафора в сучасному медіадискурсі є засобом концептуального впливу на суспільство, відображенням світогляду певного історичного періоду та способом вираження національно-культурної свідомості.

Імідж сучасного політичного лідера є складним соціально-психологічним феноменом, з одного боку, та багатоструктурним лінгвокогнітивним явищем, що створюється на базі певної культури, – з іншого. Метафора, як невід’ємна складова політичної комунікації медіадискурсу, відображає специфіку світосприйняття в певний історичний період, здійснюючи вплив на свідомість адресата, є засобом формування уявлень та способом вираження національно-культурної свідомості та постійно підлягає процесу оновлення та реструктуризації. Аналіз політичної комунікації в німецькому медіадискурсі засвідчує той факт, що для створення іміджу політика, зокрема А. Меркель, використовується такі конвенціональні метафоричні домени: антропоморфний (ОРГАНІЗМ, ХВОРОБА, ПРОЩАННЯ), артефактний (МЕХАНІЗМ), соціальних явищ (ТЕАТР, БОРОТЬБА), органічний (ЯВИЩА ПРИРОДИ). Виявлені метафоричні моделі представлені формулами базової моделі X → (Y2) + Y + Y1 та субмоделі X → (Y2) + (Y + Y1). Більшість метафоричних моделей є конотативно амбівалентними і можуть використовуватися для конструювання як позитивного, так і негативного іміджу. У дослідженому матеріалі у більшості випадків метафора створює асоціативне поле з позитивною оцінкою щодо А. Меркель та з негативною – щодо до її політичних опонентів, що припускає існування соціального замовлення створення саме такого іміджу. Частотність згадування імені політика пов’язана з ефектом відбору інформації та формує у адресата уявлення про значимість діяльності політика в суспільно-політичному житті.

Перспективи дослідження пов’язані із дослідженням співвідношення метафоричної організації текстів з різними жанрами політичної комунікації у медіадискурсі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н.Д. Метафора и дискурс. Вступительная статья. *Теория метафоры*. Москва, 1990. С. 3–20. 2. Баранов А.Н. Метафоры в политическом дискурсе: языковые маркеры кризисности политической ситуации. *Вопросы языкознания*. 2012. № 2. С. 73–94. 3. Баранов А.Н. Дескрипторная теория метафоры. Москва, 2014. 632 с. 4. Будаев Э.В., Чудинов А.П. Современная политическая лингвистика. Екатеринбург, 2006.

252 с. 5. Безугла Л.Р., Романченко І.О. Лінгвопрагматика дискримінації у публіцистичному дискурсі. Харків, 2013. 182 с. 6. Бондаренко Е.В., Мартынюк А.П., Фролова И.Е., Шевченко И.С. Как нарисовать портрет птицы: методология когнитивно-коммуникативного анализа языка. Харьков, 2017. 246 с. 7. Карасик В.И. Язык социального статуса. Москва, 2002. 333 с. 8. Пірог І.І. ЛОГІКА VS. ЕМОЦІЇ: концептуалізація аргументації у німецькому медіадискурсі. *Концепти і контрасти*. Одесса, 2017. С. 355–362. 9. Пірог І.І., Ізотова Л.І. Сучасний німецький медіадискурс та його диференційні ознаки. *Когнітивно-прагматичні дослідження професійних дискурсів*: матеріали VI наук. конф. з між нар. участю (Харків, 17 бер. 2018). Харків, 2018. С. 80–85. 10. Пономарева О.А. Вербализация политического имиджа в российских и американских средствах массовой информации: дис. … канд. филол. наук. Волгоград, 2008. 215 с. 11. Почепцов Г.Г. Имиджелогия. Москва, 2006. 576 с. 12. Стоянова Е.В. Метафора сквозь призму лингвокультурной ситуации. Шумен, 2013. 276 с. 13. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса. Волгоград, 2004. 368 с. 14. Chilton P. Security Metaphors, Cold War Discourse from Containment to Common House. London, 1997. 465 p. 15. Chudinov A.P., Solopova O.A. Linguistic political prognostics: models and scenarios of future. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. 2015. P. 412–417. 16. Dijk T. van. Principles of Critical Discourse Analysis. Discourse and Society. 1993. Vol. 4 (2). P. 249–283. 17. Kövečses Z. Metaphorand emotion. Language, culture, and body in humanfeeling. Cambridge, 2000. 223 p. 18. Kövečses Z. Metaphor:A Practical Introduction in Cognitive Linguistics. Oxford, New York, 2002. 304 p. 19. Lakoff G. The Contemporary Theory ofMetaphor . Cambridge, 1993. P. 202–251. 20. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live by. Chicago, 1980. 242 p. 21. Lakoff G. Women, Fire and Dangerous Things:What Categories Reveal about the Mind. Chicago, 1987. 614 p. 22. Musolff A. Metaphor and Political Discourse. Analogical Reasoning in Debates about Europe. Basingstoke, 2004. 224 p. 23. Wodak R. Sprache in der Politik. *Politik in der Sprache*. Klagenfuhrt, 2005. Vol. № 2. S.135-1532.

REFERENCES

Arutjunova, N.D. (1990). *Metafora i diskurs. Teorija metafory. [Metaphor and Discourse]* Moskva: Progress Publ.

Baranov, A.N. (2012). *Metafory v politicheskom diskurse: jazykovye markery krizisnosti politicheskoj situacii [Metaphors in the Political Discourse: the language markers of the political situation crisis]. Voprosy jazykoznanija,* 2, 73–94 (in Russian).

Baranov A.N.(2014). *Deskriptornaja teorija metafory [Descriptory Methaphor Theory]*. Moskva: Jazyki slavjanskoj kul'tury Publ.

Bezugla, L.R., Romanchenko, I.O. (2013). *Lingvopragmatika diskriminacії u publicistichnomu diskursi [Linguopragmatic Discrimination in the Publicistic Discourse]*. Harkiv FOP Lisenko Publ.

Bondarenko, E.V., Martynjuk, A.P., Frolova, I.E., Shevchenko, I.S. (2017). *Kak narisovat' portret pticy: metodologija kognitivno-kommunikativnogo analiza jazyka [How to Draw a Bird's Portrait: The Methodology of the Language Cognitive-communicative Analysis]*. Har'kov HNU imeni V.N. Karazina Publ.

Budaev, Je.V., Chudinov, A.P. (2006). *Sovremennaja politicheskaja lingvistika. [Modern Polical Linguistics]*. Ekaterinburg: UrGPU Publ.

Chilton, P. (1997). *Security Metaphors, Cold War Discourse from Containment to Common House.* London

Chudinov, A.P., Solopova O.A. (2015). Linguistic political prognostics: models and scenarios of future. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 412–417.

Dijk, T. van. (1993). Principles of Critical Discourse Analysis. *Discourse and Society, 4 (2),* 249–283.

Karasik, V.I. (2002). *Jazyk social'nogo statusa [The Language of the Social Status]*. Moskva: ITDGK Gnozis Publ.

Kövečses, Z. (2000). *Metaphor and emotion. Language,culture, and body in human feeling.* Cambridge: Cambridge Univ. Press.

Kövečses, Z. (2002*). Metaphor: A Practical Introduction in Cognitive Linguistics*. Oxford and New York: OUP.

Lakoff, G. (1987). *Women, Fire and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind.* Chicago: Univ. of Chicago Press.

Lakoff, G. (1993). *The Contemporary Theory of Metaphor*. In: A. Ortnoy (Ed.). Metaphor and Thought. Cambridge: CUP, pp. 202–251.

Lakoff, G., and Johnson, M. (1980). *Metaphors We Liveby*. Chicago: Chicago Univ. Press.

Musolff, A. (2004). *Metaphor and Political Discourse. Analogical Reasoning in Debates about Europe*. Basingstoke.

Pirog, I.I. (2017). LOGIKA VS. EMOCIЇ: konceptualizacija argumentaciї u nimec'komu mediadiskursi. *Koncepti i kontrasti* [LOGIC VS. EMOTIONS: The Conceptualization of the Argumentation in German Mediadiscourse]. Odessa: Gel'vetika Publ. (in Ukrainian)

Pirog, I.I., Izotova L.I., (2018). Suchasnij nimec'kij mediadiskurs ta jogo diferencijni oznaki [Modern German Mediadiscourse and Its Differential Features]. *Kognitivno-pragmatichni doslidzhennja profesijnih diskursiv: materiali VI nauk. konf. z mizh nar. uchastju*, *17 ber. 2018*. Harkiv, 80–85.

Pochepcov, G.G. (2006). *Imidzhelogija [Imageology]*. Moskva: Refl-buk Publ. (in Russian)

Ponomareva, O.A. *Verbalizacija politicheskogo imidzha v rossijskih i amerikanskih sredstvah massovoj informacii. Diss. ... kand. filol. nauk [The Verbalization of the Political Image in Russian and American Mass-media. Dr. philol. sci. diss]*. Volgograd. (in Russian)

Shejgal E. I. (2004). *Semiotika politicheskogo diskursa [Political Discourse Semiotics]*. Volgograd: Peremena . (in Russian)

Stojanova, E.V. (2013). *Metafora skvoz' prizmu lingvokul'turnoj situacii [The Metaphor from the Linguocultural Perspective]*. Shumen: Universitetsko izdatelstvo Episkop Konstantin Preslavski Publ. (in Russian)

Wodak, R. (2005). Sprache in der Politik. *Politik in der Sprache*, 2, 135-1532.

Пірог Інна Іванівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри ділової іноземної мови та перекладу Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, e-mail: innapirog211@gmail.com; SCHOLAR.GOOGLE: https://scholar.google.com.ua/citations?hl=uk&user=

Ізотова Лариса Іванівна – старший викладач кафедри ділової іноземної мови та перекладу Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна; e-mail: lar.izotowa@gmail.com

УДК 81'27=111

МЕТА Й ЗАВДАННЯ СУЧАСНОГО ДІЛОВОГО ЛИСТА

І.М. Рудик, канд. філол. наук (Житомир)

В статті проаналізовано підходи до виокремлення критеріїв оцінювання якості сучасного ділового листа. Видається доцільним розмежовувати поняття ефективності та якості ділового листа. В разі, якщо він реалізує намір автора, досягає мети, поставленої перед собою автором, ідеться про ефективність листа. Щодо якості ділового листа, основним критерієм її оцінювання вважаємо фактор адресата. Таким чином, мета сучасного ділового листа полягає в тому, щоб задовольнити потреби та інтереси цільової аудиторії, допомогти їй прийняти необхідні рішення.

Аналогічним чином виокремлюємо основні ознаки, притаманні гарно укладеному діловому листу з позицій адресатоцентричного підходу. Те, наскільки швидким і ефективним буде процес збору читачем інформації, яка міститься в листі і яка необхідна читачу для вирішення певних виробничих питань, визначають такі характеристики листа: ясність, стислість і здатність зацікавити читача. Саме їх приймаємо за основні завдання сучасного ділового листа.

Ясність викладу повинна залежати від мети, яку ставить перед собою автор листа, але передусім, – від фонових знань і потреб цільової аудиторії. Під стислістю розуміємо відмову від надлишкових виразів і конструкцій, які обтяжують текст і ускладнюють його сприйняття. Саме вимоги стислості та ясності є основними вимогами кампанії «За доступну англійську», мета якої полягає в написанні ділової документації сучасною англійською мовою, зрозумілою для широких верств населення.

Для стимулювання інтересу читача, при написанні ділового листа слід залучати такі базові категорії класичної риторики, як логос, етос, пафос і топос.

Ключові слова: діловий лист, етос, логос, пафос, рух «За доступну англійську», топос.

Рудик И.Н. Цель и задачи современного делового письма. В статье проанализированы подходы к выделению критериев оценивания качества современного делового письма. Представляется логичным разделять понятия эффективности и качества делового письма. В случае, когда оно реализует намерения автора, достигает цели, поставленной перед собой автором, речь идет об эффективности письма. Что касается качества делового письма, основным критерием ее оценивания считаем фактор адресата. Таким образом, цель современного делового письма состоит в том, чтобы удовлетворить потребности и интересы целевой аудитории, помочь ей в принятии необходимых решений.

Аналогичным образом выделяем основные черты, присущие хорошо написанному деловому письму с позиций адресатоцентричного подхода. То, насколько быстрым и эффективным будет процесс сбора читателем информации, содержащейся в письме и необходимой читателю для решения определенных производственных вопросов, определяют следующие характеристики письма: ясность, краткость и способность заинтересовать читателя. Именно их принимаем за основные задания современного делового письма.

Ясность изложения должна определяться целью, которую ставит перед собой автор письма, но, прежде всего, – фоновыми знаниями и потребностями целевой аудитории. Под краткостью понимаем отказ от избыточных выражений и конструкций, которые утяжеляют текст и усложняют его восприятие. Именно требования краткости и ясности являются основными требованиями кампании «За доступный английский», цель которой состоит в написании деловой документации современным английским языком, понятным для широких слоев населения.

Для стимулирования интереса читателя, при написании делового письма следует задействовать такие базовые категории классической риторики, как логос, этос, пафос и топос.

Ключевые слова: движение «За доступный английский», деловое письмо, логос, пафос, топос, этос.

Rudyk I.M. The purpose and objectives of the modern business letter. The paper analyzes the criteria of characterizing a modern business letter. It seems logical to differentiate between effective and well-written business letters. If the letter accomplishes the writer's purpose for writing, it can be considered effective. And

© Рудик І.М., 2018

whether or not the business letter is well written can be determined by its influence on the reader. As is argued in the article, the purpose of the modern business letter is to satisfy the interests and requirements of the target audience, to assist it with decision-making.

Similarly, the key features characterizing a well-written business letter can be identified with reference to its addressee. How fast and effectively the reader will manage to collect the information contained in the letter and required to facilitate his decision-making, depends on such fundamental qualities of the letter as clarity, conciseness and ability to engage the reader. They are taken to constitute the primary objectives of the modern business letter.

Clarity of style must correlate with the writer's purpose for writing, but primarily – with the background knowledge and the requirements of the target audience. Conciseness is understood in the article as avoidance of redundant expressions and constructions that only add bulk and obscure the meaning of the text. Clarity and conciseness constitute the key premise of the Plain English movement. The latter seeks to make business documents more comprehensible to common people.

To engage the reader, it is worth considering logos, ethos, pathos and topos – these main categories of classical rhetoric can be helpful in drawing the reader's attention to the business letter at hand.

Key words: business letter, ethos, logos, pathos, Plain English movement, topos.

1. Вступ

З активізацією економічного й інтелектуального партнерства між закладами, підприємствами, установами зростає роль ділового листування як засобу налагодження й підтримання партнерських стосунків у діловій сфері. У зв'язку з цим, останнім часом спостерігаємо підвищену увагу дослідників до правил ефективного спілкування загалом і вимог до ділового листування зокрема.

Водночас, аналіз публікацій із зазначеної тематики [3; 5] не дає відповіді на питання, який саме лист можна вважати добре написаним. Крім того, щодо ознак ділового листа, вони є предметом розгляду швидше різноманітних консультативних і навчальних ресурсів, аніж наукових статей. Це і зумовлює актуальність представленого дослідження, а також окреслює його мету: сформулювати критерій визначення ділового листа як добре написаного; з'ясувати його основні ознаки.

Об'єктом представленого дослідження є ділова кореспонденція; за предмет приймаємо обов'язкові ознаки, притаманні сучасному англомовному діловому листу високої якості. Матеріал дослідження становлять найкращі та найгірші зразки англомовної ділової кореспонденції, удостоєні відповідних нагород у 2017 році.

2. Критерії оцінювання якості ділового листа

Логічним видається часто застосовуваний прагматичний підхід до аналізу такого роду документа, згідно якого лист уважають добре написаним, якщо він реалізує намір автора. Якщо, наприклад, адвокат написав листа, аби переконати суд, то згідно зазначеного критерію, цей лист написаний добре, якщо допоможе переконати суд. У випадку ж листування щодо співпраці, лист є добре написаним, якщо переконає потенційного партнера прийняти пропозицію адресанта.

Але чи справді у наведених вище прикладах очікуваного ефекту досягнуто саме завдяки якості листа? Адже існують і інші фактори, які можуть вплинути на суд або на потенційного партнера. З іншого боку, через ті ж таки інші фактори, лист може не реалізувати намір автора, хоча й буде добре написаним. З огляду на це, погоджуємося з думкою професора М. К. Осбека про доцільність розмежовувати поняття **ефективності** та **якості** ділового листа, адже в зазначених випадках ідеться саме про ефективні (чи неефективні) листи.

Щодо якості листа, професор М. К. Осбек пропонує пов'язувати її не з фактором адресанта, а з фактором цільової аудиторії, оскільки оцінювати якість листа належить саме читачу, а не автору листа. Автор, з огляду на те, наскільки йому вдалося досягти поставленої мети, може встановити, чи є написаний ним документ ефективним. А ось оцінку того, чи є лист добре

написаним, виконує саме читач, з урахуванням власних очікувань. Якщо, на думку читача, стиль листа відповідає його (читача) потребам та інтересам, і таким чином сприяє реалізації цілі, яку він ставив перед собою при читанні листа, документ можна вважати добре написаним. При цьому ціль, якою керувався автор листа, як і його оцінку написаного, можна вважати несуттєвими. Й хоча об'єктом аналізу в дослідженні професора М. К. Осбека є юридичний лист, уважаємо, що зазначені положення справедливі для будь-якого ділового листа й у цілому для документу як основної форми письмової комунікації: вони **написані добре, якщо відповідають очікуванням цільової аудиторії, тобто, задовольняють її потреби та інтереси** [8, с. 426].

Застосуймо такий підхід до аналізу наведених вище ситуацій. У випадку, коли адвокат пише листа до суду, його лист можна визначити як добре написаний, якщо цей лист допоможе суду ухвалити необхідне рішення. У випадку листування щодо співпраці, лист уважатимемо добре написаним, якщо він задовольнить очікування потенційного партнера й допоможе йому прийняти рішення щодо налагодження співпраці.

3. Ознаки якісного ділового листа

Щодо ознак ділового листа, то за результатами аналізу, вони є предметом розгляду швидше різноманітних консультативних і навчальних ресурсів, аніж наукових статей. Кількість представлених на цих ресурсах характеристик гарно укладеного листа вряд чи можна встановити. Різні джерела зосереджують увагу на

- правильності (орфографічній, лексичній, морфологічній, синтаксичній, стилістичній, пунктуаційній)
- змістовності
- послідовності та логічності викладу
- мовному багатстві
- точності
- доречності та доцільності [5];
- ретельному оформленні листа
- відсутності помилок
- красі розміщення матеріалу [3].

У представленому дослідженні приймаємо критерій урахування потреб адресата за основний критерій оцінювання якості ділового листа. З урахуванням цього, застосовуємо аналогічний адресатоцентричний підхід до виокремлення основних ознак, притаманних такому листу.

3.1. Ясність як ознака ділового листа

Погоджуємося з точкою зору професора М. К. Осбека про те, що основною рисою гарно написаного ділового листа є **ясність**. Читач має чітко розуміти отримане повідомлення, щоб мати змогу застосувати його до вирішення поставленої задачі. Саме меті досягнення ясності, на нашу думку, буде підпорядковано такі вимоги, як відсутність помилок, дотримання адресантом правил – граматики, правопису, пунктуації – адже нехтування встановленими нормами й правилами призведе до неможливості конструювати спільні смисли, що є основою ефективної комунікації. Ясність викладу повинна залежати від мети, яку ставить перед собою автор листа, але передусім – від фонових знань і потреб цільової аудиторії.

3.2. Стислість як ознака ділового листа

Іншою невід'ємною ознакою добре написаного ділового листа вважаємо **стислість**. При написанні листа слід уникати вживання надлишкових виразів і конструкцій, які обтяжують текст і ускладнюють його сприйняття. Це особливо стосується ділових листів англійською мовою, які в силу низки факторів, пов'язаних з історією становлення офіційно-ділового стилю англійської мови, є традиційно багатослівними й розлогими, з численними архаїзмами (*hereby, herein, hereinafter*), дублетами (*cease and desist, each and every, full and complete, good and sufficient),* клішованими виразами *(in this day and age, at the end of the day, at this moment in time*).

3.2.1. Рух «За доступну англійську»

Однак в сучасній англійській мові така багатослівність є об'єктом критики. Незадоволення широких верств населення складною та незрозумілою мовою, якою писалися юридичні документи, привела до формування в 1970-х роках руху «За доступну

англійську» (*Plain English movement)*. Метою руху є впровадження норм написання документів, які зробили б ці документи доступними для сприйняття нефахівців. Рух «За доступну англійську» набирає обертів і в США, і в Англії, і в інших країнах, як, наприклад, Новій Зеландії.

У межах кампанії «За доступну англійську» проводяться щорічні конкурси на найкращі та найгірші зразки офіційних текстів. Так, у 2017 році серед кращих було відзначено адаптовані для дітей Правила користування соціальними мережами, укладені Уповноваженим з прав дитини в Англії Енн Лонгфілд (Приклад 1) [9]. В розділі Our rules, зокрема, зазначено:

"1. You must be 13 or over to use Facebook…

3. Don't post anything showing violence, or that might frighten people, or that shows nudity.

4. Don't bully anyone.

5. Don't pretend to be anyone else. …"

В іншому розділі інструкції – Your rights – йдеться про права користувачів у соцмережі:

"4. If you delete your account, things you have posted will be deleted but not things other people have shared about you. All the information we hold about you will be deleted by us within 90 days.

5. Officially you own any original images and videos you post, but Facebook can use them however it wants to and we don't have to pay you any money for that…"

Останній розділ зазначеного документу – Our rights – роз'яснює права мережі Фейсбук:

"3. We can use your name, profile picture, information about what you 'like' and anything you post to make money and we don't have to pay you for that.

4. Facebook owns other companies, including Instagram and WhatsApp who can share information about you with Facebook. If someone buys Facebook, the sale will include your information…" [7].

Одну з анти-нагород за найгірший текст у 2017 році отримала міська рада містечка Горшам, Англія (Приклад 2). У відповіді міської ради на лист дописувача йдеться:

"Thank you for the enquiry linked to residual waste capacities. Whilst its mentioned that 20% of the residual waste stream consists of target materials there are options to be considered at point of purchase as well as other materials that are put in the residual waste stream at the moment that can be recycled such as electrical goods, textiles, garden waste and finally food waste all of which make up nearly another 40% of the a residual waste bin contents at moment in the district. … With regard to the figures quoted above they're a guide in terms of what's possible linked to behavioural change and maximising desired behaviours which will be achieved by additional education where needed plus support for families who are already recycling by offering waste audits to emphasise some of the materials that are discarded in the residual waste stream and offering additional recycling capacity in order to accommodate the shift towards improved participation and capture rates linked to reduction, reuse and recycling.

I hope this assists

Regards" [6].

Як бачимо, в останньому тексті смисл затуманюють:

- надмірно довгі речення (наведений фрагмент листа, окрім вітального рядка, фактично містить лише два речення);
- численні пасивні конструкції: *its mentioned* (де, до того ж, має місце неадекватно вжита граматична форма присвійного займенника замість скорочення *it's*), *to be considered, are put, can be recycled, will be achieved* та ін.;
- граматичні помилки: *40% of the a residual waste bin contents, at moment* (після вже вжитого в реченні виразу *at the moment)*, незіставні граматичні конструкції: *a guide in terms of what's possible linked to behavioural change and maximising desired behaviours* та ін.;
- невиправдано високопарні вирази, які лише роблять текст листа довшим і незрозумілішим: *in order to accommodate the shift towards improved participation* (замість простого *to increase participation*).

Викладений вище аналіз дозволяє зробити висновок про необхідність уникати зазначених елементів, аби писати стисло та ясно. Саме такий підхід застосовано в прикладі 1, де вжито:

- короткі речення довжиною від 3 до 30 слів;
- переважно активні дієслівні конструкції із зазначеним виконувачем дії;

- правильні й зрозумілі граматичні конструкції;
- лексичні одиниці, адекватні для сприйняття цільової аудиторії.

Згідно критерію стислості, текст листа не повинен містити семантично надлишкові елементи, які перевантажують повідомлення. Водночас, слід відзначити, що стислість не може бути самоціллю: якщо вона конфліктуватиме з ясністю, перевагу слід віддавати саме ясності.

3.3. Здатність зацікавити читача як ознака ділового листа

Третя ознака, притаманна добре написаному діловому листу, – це здатність зацікавити читача. У разі відсутності цієї характеристики, навіть найясніший та найстисліший документ не можна вважати якісним, оскільки його зміст не дійде до адресата – останній може просто відкласти його, не читаючи. Вважаємо, що для зацікавлення читача, слід залучити такі базові категорії класичної риторики, як логос, етос, пафос і топос.

Логос, згідно даних словників, тлумачимо як інтелектуальний аспект образу читача [1; 4]. Таким чином, аргументи до логосу апелюють до логіки адресата шляхом послідовного викладу матеріалу, із зазначенням причинно-наслідкових зв'язків і обґрунтованих висновків.

Категорію етосу визначають як моральний аспект образу читача [1]. В античній філософії етос тлумачили як звички, звичаї, традиції. Відповідно, аргументи до етосу мають апелювати до моральних принципів читача, його уявлень про справедливість, доброчесність, патріотизм та ін.

Наступна із зазначених категорій класичної риторики – пафос – позначає емоційно-вольовий аспект образу читача [1]. Аргументи до пафосу апелюють до почуттів адресата, спонукають його до емоційного сприйняття викладеного матеріалу. На відміну від етосу, який є стійким елементом аргументації, пафос є категорією непостійною, пов'язаною з тимчасовим душевним переживанням.

Топос при перекладі з давньогрецької тлумачиться як тема, загальне місце [2]. Аргументи до топосу враховують тематику взаємодії, аналогічно тому, як античні ритори заздалегідь відпрацьовували й розробляли елементи промов, залежно від теми дискусії.

Залучення зазначених категорій класичної риторики дозволить зацікавити читача. Таким чином, стимулювати інтерес адресата до документу дозволяють такі прийоми, як:

- логічний виклад матеріалу;
- пояснення причинно-наслідкових зв'язків між явищами чи положеннями;
- обґрунтування висновків;
- апеляція до стійких моральних принципів читача;
- апеляція до почуттів і душевних переживань адресата;
- врахування теми повідомлення й контексту взаємодії при структуруванні ділового листа.

4. Висновки

На підставі проведеного аналізу, вбачаємо мету ділового листування в задоволенні потреб та інтересів цільової аудиторії, а саме, в наданні інформації, необхідної їй для вирішення певних виробничих питань. Діловий лист, як і документ у цілому, здатний задовольнити потреби читача та допомогти йому в ухваленні необхідних рішень, якщо автор листа ставить перед собою і успішно вирішує завдання досягти:

- ясності, доступності викладу;
- стислості, відсутності семантично надлишкових елементів, які перевантажують повідомлення;
- здатності зацікавити читача.

П е р с п е к т и в у подальших досліджень убачаємо в дослідженні історії становлення стилю *legalese* – традиційного стилю англомовних юридичних документів, у виявленні причин формування таких його рис, як багатослівність і езотеричність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жеребило Т.В. Словар лингвистических терминов: Изд. 5-е, испр. и доп. Назрань: Пилигрим, 2010. 486 с. 2. Словопедія [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.slovopedia.com/ 3. Составление деловых писем // Секретарское дело. Ежемесячный профессиональный журнал [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://sekretarskoe-delo.ru/?id=441

4. Пафос, логос, этос – секреты аргументации от Аристотеля [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://4brain.ru/blog/пафос-логос-этос/ 5. Яхно Т. П., Куревіна І. О. Конфліктологія та теорія переговорів: навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2012. 168 с. 6. Golden Bull award winners 2017. Available at: http://www.plainenglish.co.uk/campaigning/awards/2017-awards/golden-bull-award-winners.html
7. Longfield A. Young people's rights on social media. Available at: https://www.childrenscommissioner.gov.uk/2017/09/29/childrens-commissioner-launches-social-media-giants-terms-and-conditions-jargon-buster-to-give-kids-more-power-in-digital-world/ 8. Osbeck M. What is "Good Legal Writing" and Why Does it Matter? *Drexel L. Rev. 4*, No. 2, 2012. P. 417–466. 9. Plain English awards 2017 // Plain English Campaign. Available at: http://www.plainenglish.co.uk/campaigning/awards/2017-awards/plain-english-awards.html

REFERENCES

Golden Bull award winners 2017. (n.d.). Available at: http://www.plainenglish.co.uk/campaigning/awards/2017-awards/golden-bull-award-winners.html

Longfield, A. (2017). *Young people's rights on social media*. Available at: https://www.childrenscommissioner.gov.uk/2017/09/29/childrens-commissioner-launches-social-media-giants-terms-and-conditions-jargon-buster-to-give-kids-more-power-in-digital-world/

Osbeck, M. (2012). What is "Good Legal Writing" and Why Does it Matter? *Drexel L. Rev. 4*(2), 417-466.

Pathos, logos, ethos – sekrety argumentatsii ot Aristotelya [Pathos, logos, ethos – Aristotle's secrets of persuasion]. (n.d.). Available at: https://4brain.ru/blog/пафос-логос-этос/

Plain English awards 2017. Plain English Campaign. (n.d.). Available at: http://www.plainenglish.co.uk/campaigning/awards/2017-awards/plain-english-awards.html

Slovopedia [Wordopedia]. (n.d.). Available at: http://www.slovopedia.com/

Sostavlenie delovyh pisem [Composing business letters]. *Sekretarskoe delo*. *Ezhemesyachnyi professionalnyi zhurnal – Secretarial trade. Professional monthly journal.* (n.d.). Available at: http://sekretarskoe-delo.ru/?id=441

Yakhno, T.P., and Kurevina, I.O. (2012). *Konfliktologiya ta teoriya peregovoriv. Navchalnyi posibnyk [Conflictology and theory of negotiations.Textbook]*. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury.

Zherebilo, T.V. (2010). *Slovar lingvisticheskih terminov [Dictionary of linguistic terms]*. Nazran: Piligrim.

Рудик Ірина Миколаївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри міжкультурної комунікації та прикладної лінгвістики Житомирського державного університету ім. І. Франка; e-mail: irinaru@fulbrightmail.org; SCHOLAR GOOGLE: https://scholar.google.com.ua/citations?hl=en&user=uwKyvNIAAAAJ&view_op=list_works&sortby=title: ORCID: orcid.org/0000-0002-6621-5990

УДК 811.111:81’37:159.955

MULTIMODALITY OF THE CATEGORY *EMOTIONS* IN ART DISCOURSE: A FRACTAL SEMIOTICS PERSPECTIVE

Iu.Iu. Shamaieva, PhD (Kharkiv)

This article focuses on revealing the ontological peculiarities of the multimodal nature of the verbally represented category EMOTIONS in the ecology of art discourse. On the grounds of philosophy of emotion, psychology of art, cognitive theories of emotion and B. Mandelbrot’s theory of fractals to complement the linguocognitive, cognitive-discursive and semiotics approaches, we elaborate an integrative evidence framework of the fractality of the category EMOTIONS in the circumflex of its conceptual components JOY, SADNESS, INTEREST, SURPRISE, ANGER, FEAR, DISGUST as natural fractals, actualized in modern art discourse in matrices of their conceptual features EXPERIENCE STIMULUS, APPRAISAL, EMERGENCE TIME, DIRECTION. A special emphasis has been laid on both the essence of art discourse, implying discourses on art and art as discourse, being an environment of conceptualizing and verbalizing aesthetic emotions, and on the role of the cognitive mechanisms of metaphors and metonymies in multimodal objectivizations of the category EMOTIONS fractals in discourses of visual arts and music (installations and tone painting). The relation between emotion, cognition, semiotics, art and language has been specified. As a result of the analysis based on the core multimodal research concepts of modes, semiotic resource, modal affordance and intersemiotic relations we have found out that verbalized category EMOTIONS conceptual ingredients are anchored in art perception, acquiring their fractal representation in clusters of modalities. The latter comprise the alethic, deontic, axiological, temporal, spatial, epistemic ones, getting recursively realized verbally, visually, aurally, linked with synesthesia, including chromesthesia, ideasthesia, spatial sequence, triggered by conceptualized and verbalized feeling experience response. With this work we demonstrate the value of fractal semiotics approach as a heuristic device to study multimodal categories.

Key words: art discourse, category, emotion, fractal semiotics, multimodality.

Шамаєва Ю.Ю. Мультимодальність категорії EMOTIONS в дискурсі мистецтва: вимір фрактальної семіотики. Стаття присвячена виявленню онтологічної специфіки мультимодальної природи вербально репрезентованої категорії EMOTIONS в екології дискурсу мистецтва. На теоретико-методологічній базі лінгвокогнітології, когнітивної дискурсології та семіотики, філософії емоцій, психології мистецтва, когнітивних теорій емоцій та теорії фракталів Б. Мандельброта розроблено інтегративний підхід до експлікації фрактальності категорії EMOTIONS у сукупності її концептуальних складників JOY, SADNESS, INTEREST, SURPRISE, ANGER, FEAR, DISGUST як природних фракталів, актуалізованих у сучасному дискурсі мистецтва у єдності їхніх концептуальних характеристик СТИМУЛ ЧУТТЄВОГО ДОСВІДУ, ОЦІНКА, ЧАС ВИНИКНЕННЯ, НАПРЯМ. Особливий акцент зроблено як на поясненні сутності дискурсу мистецтва, що охоплює мистецтво як дискурс та дискурс про мистецтво у функції лінгвокогнітивного середовища емоцій, так і на ролі когнітивних механізмів метафоризації та метонімізації у мультимодальній об’єктивації фракталів категорії EMOTIONS в дискурсах образотворчого мистецтва та музики (інсталяції та тональний живопис у нашому випадку). Обґрунтовано зв'язок між емоцією, когніцією, семіотикою, мистецтвом та мовою. В результат аналізу, що базується на таких поняттях дослідження мультимодальності, як модальність, семіотичний ресурс, афорданс, інтерсеміотичні зв’язки, було виявлено, що концептуальні складники вербалізованої категорії EMOTIONS є укоріненими у сприйнятті мистецтва, набуваючи характеристик фракталів у множинності модальностей, які включають як наративні алетичну, деонтичну, аксіологічну, темпоральну, просторову, епістемічну, так і рекурсивні вербальну, візуальну, аудіальну. Останні є синестетично детермінованими з ознаками хроместезії, ідеастезії, активуючись концептуалізованими та вербалізованими чуттєво-екперієнціальними реакціями.

Ключові слова: дискурс мистецтва, емоція, категорія, мультимодальність, фрактальна семіотика.

Шамаева Ю.Ю. Мультимодальность категории EMOTIONS в дискурсе искусства: аспект фрактальной семиотики. Статья посвящена выявлению онтологической специфики мультимодальной

© Shamaieva Iu.Iu., 2018

природы вербально репрезентированной категории EMOTIONS в экологии дискурса искусства. На теоретико-методологической базе лингвокогнитологии, когнитивной дискурсологии и семиотики, философии эмоций, психологии искусства, когнитивных теорий эмоций и теории фракталов Б. Мандельброта разработан интегративный подход к экспликации фрактальности категории EMOTIONS в совокупности ее концептуальных составляющих JOY, SADNESS, INTEREST, SURPRISE, ANGER, FEAR, DISGUST как естественных фракталов, актуализированных в современном дискурсе искусства в единстве их концептуальных характеристик СТИМУЛ ЧУВСТВЕННОГО ОПЫТА, ОЦЕНКА, ВРЕМЯ ВОЗНИКНОВЕНИЯ, НАПРАВЛЕНИЕ. Особый акцент сделан как на объяснении сути дискурса искусства, так и на роли когнитивных механизмов метафоризации и метонимизации в мультимодальной объективации фракталов категории EMOTIONS в дискурсах изобразительного искусства и музыки (инсталляция и тональная живопись). Обоснована взаимосвязь между эмоцией, когницией, семиотикой, искусством и языком. В результате анализа, базирующегося на таких понятиях исследования мультимодальности, как модальность, семиотический ресурс, аффорданс, интерсемиотические связи, выявлено, что концептуальные составляющие категории EMOTIONS укоренены в восприятии искусства, приобретая характеристики фракталов в множественности модальностей, включая как алетическую, деонтическую, аксиологическую, темпоральную, пространственную, эпистемическую, так и рекурсивные вербальную, визуальную, аудиальную. Последние синестетически детерминированы, обладая признаками идеастезии и хроместезии, активируясь чувственными реакциями экспериенцера.

Ключевые слова: дискурс искусства, категория, мультимодальность, фрактальная семиотика, эмоция.

1. Introduction

Cognitive and emotional responses to art have long been a controversial subject of scientific debate, but only quite recently have they become an actual anthropocentric focus of extensive research in affective science, cognitive psychology, and psychology of art, cognitive linguistics, discourse studies and semiotics [1; 2; 4; 5; 13; 23]. This explicates the t i m e l i n e s s of the present work, a i m e d at revealing the fractal semiosis multimodality of the category EMOTIONS, actualized in art discourse, especially taking into account the current need for coherent transdisciplinary approaches to studying aesthetic emotions (S. Gallagher, P. Goldie, N.A. Krasavskij, H. Scott, V.I. Shahovskij, G. Sonesson), whose meaning "cuts between and across disciplines, mending the gap between science and humanities" [37, p. 18], their concepts and language of representational creation.

For that matter, pursuing the line of realizing my set objectives to reach the above aim, first, within the m e t h o d o l o g i c a l framework of cognitive linguistics, fractal semiotics by B. Mandelbrot and cognitive theories of emotion and art (G. Clore, J. Dilenno, J. Gibson, P.N. Johnson-Laird, D. Matravers, K. Oatley, J. Palmer, S. Schachter, J.E. Singer and others) I concisely substantiate the multimodal nature of the category EMOTIONS, concentrating on fractal semiotics peculiarities of its ontology in art, which explicates the n o v e l t y of the work, and on the specificity of art discourse as our research factual m a t e r i a l (emotion evoking objects of visual art, music pieces, the corresponding contemporary art criticism and academic articles analyzed).

Second, on the above theoretical grounds I examine how this categorial multimodality fractally functions in the ecology of art discourse, specifically in discourses of visual art (installations) and music (tone painting), with a special emphasis on the cognitive mechanisms of metaphorization and metonymization as both representants of the core categorial-conceptual characteristics EXPERIENCE STIMULUS, APPRAISAL, EMERGENCE TIME, DIRECTION and trigger tools of actualizing various synesthetic experience creating modalities of both narrative and non-narrative nature.

I conclude with summarizing the key points of the present research fragment as methodological implications for further exploration concerning the verbalized category EMOTIONS in art discourse.

2. Category EMOTIONS as a multimodal entity in the discourse ecology of art: a fractal semiotics aspect

2.1. Fractal semiotics as a multimodal ontology of the category EMOTIONS in art discourse

Currently there are lots of intense debates as for definitions of emotions, their classifications, ways of studying them, which makes the field seem rather confusing. Cognitive approaches offer a clarifying perspective, focusing on causes of emotions, their effects [24], mechanisms of their conceptualization, verbalization, and communication. At present most of definitions of emotions encountered in psychological and linguistic literature assume emotions and feelings as their experiential parts to be attribute processes parallel to other psychological and physiological processes of a cognitive, motivational or conative nature [21; 28], a particular, elemental kind of intelligence, "an important and integral part of the functional system of human behavior" [33, p. 65], functioning as a "multicomponential dynamics that doesn't necessarily cohere in fixed packages and continuously change" [25, p. 244]. Emotions get conceptualized, acquiring, according to the results of our previous research stage, their core conceptual features EXPERIENCE STIMULUS, APPRAISAL, EMERGENCE TIME, DIRECTION [31], which experimentally prove to be categorial for the concepts of basic emotions JOY, SADNESS, INTEREST, SURPRISE, ANGER, FEAR, DISGUST [32, p. 9].

Aesthetic experience has two outcomes, "aesthetic judgment and aesthetic emotion" [10, p. 9]. Since art experience is claimed to be one of the most powerful forms of eliciting and communicating emotions [7; 23; 24], we regard it and its corresponding discourse as one of the most potent experience stimuli of emotions to be conceptualized, categorized and verbalized, determining their appraisal and direction conceptual characteristics. Since in the linguocognitive environment of art visual, aural, embodied, and spatial aspects of Homo Sentiens' emotions, their concepts, forming the category EMOTIONS, and their discourse actualizations, generating other types of emotional experience to be conceptualized, constantly interact in various dimensions we consider the category EMOTIONS, constituting the subject matter of our work, to be an ontologically multimodal fractal entity with its unique fractal semiotics that continually expand the space of human aesthetic experiences on the basis of recursive cooperation among emotion, cognition, semiotics, language, and culture [6; 12; 37].

Following J. Bezemer [11], the above status can be substantiated by the following theoretical underpinning assumptions that directly refer to conceptual components of the category under consideration. First, fractal multimodality assumes that representation and communication always draw on a multiplicity of modes that contribute to meaning sustainability, which can be observed in the way the category EMOTIONS functions in the multitude of its conceptual art realizations (visual, spoken, aural, gestural). Second, fractal multimodality presupposes that resources are socially shaped over time, which is the case with emotions and their linguocognitive representations in art discourse, articulating socioculturally determined affective meanings through the choice of a cognitive semiotics mode. Finally, meaning of emotion and verbalizations of its conceptual representation is construed through selecting and configurating modes as outcomes of the linguocultural shaping through their use [36], with the significance of their interaction foregrounded [6], which is obvious in the realm of art concepts of the category EMOTIONS, objectivized in different art contexts. The above plausibly includes intersemiotically mapping semiotic resources of a number of emotion ontological modes, such as visual communication, color, texture, gesture, movement, sound, voice, music, to name a few, susceptible to their multifaceted verbal objectivization in discourse of art works, reviews and criticism.

Since empirical linguocognitive experience proves that meanings of verbal representations of emotions, even their nominations, simultaneously activate several domains that in their conceptual entirety make a matrix [3, с. 80] and since the domain EMOTION perceptively rooted in affective systems [3, с. 79] belongs to basic domains as "cognitively irreducible representational spaces or fields of conceptual potential" [20, p.5], "directly tied to pre-conceptual gestalt embodied experience" [15, p. 439], we assume that concepts of emotions, intrinsically making the category EMOTIONS and

representing it in a number of semiotic ways in art discourse, possess properties of fractals in terms of the theory of fractals by B. Mandelbrot. Understanding a fractal as "a shape or entity whose basic features reappear in different scales, defined by a recursive process that generates autosimilar structures, combining structural irregularity and consistency" [26, p. 374], we have found out that there is a close affinity between natural fractals, their semiotic ontology, concepts of emotions and their language representations in art discourse, which comprises several dimensions: structural autosimilarity, scalar relativity, irregularity, formal consistency, fractal dimension, expressed in the multimodality of the category EMOTIONS.

Taking into consideration the specificity of the subject matter cognitive fractal semiosis, I have developed a methodological triangulation whose goal is to provide research interdisciplinarity within the respective field of inquiry through integrating various methods derived from three perspectives (suggested by J. Zlatev [37]), presupposing the corresponding methods, in one project: 1) the subjective perspective, involving methods of conceptual analysis (including focusing on conceptual metaphors and metonymies as conceptual representation fractals of the category researched, evoking various modes of synesthesia), phenomenological analysis, systematic intuitions (applied to reveal perceptions, mental imagery in terms of secondary conceptualizations and nominations); 2) intersubjective perspective, relying on empathy and imaginative projection (to uncover peculiarities of social/art interactions); 3) objective perspective, implying observation and modelling (to study ontological features of the category EMOTIONS in art discourse).

Thus, the category EMOTIONS actualized in art discourse has been proved to be a fractal multimodal entity whose research presupposes using methods of cognitive linguistics, cognitive fractal semiotics and discourse analysis.

2.2. Multimodality of the category EMOTIONS actualized in art discourse: a fractal semiotics approach

This part of the article presents fragments of my linguocognitive semiotic analysis of the installation artwork of London Design Biennale 2018 themed "Emotional States" and the music genre of tone painting (also known as word painting). The attention focus is on actual ontological fractal semiotics peculiarities of the multimodality of the category EMOTIONS, actualized in these types of art discourse, with an emphasis on the role of cognitive mechanisms of metaphor and metonymy as triggers of various modes of synesthesia, substantiating the fractality of the category examined. Here it has to be pointed out that from this multimodal study perspective, art discourse is both emotion arousing works of art and relevant art criticism as dynamic art history about recent objects, involving judgment without assuming anything, a flow of ideas, conversations, and attitudes that make up the contemporary art eco-system: making, writing, exhibiting, believing, appreciating and so on [35]. Thus, discovering heterogeneous modalities of the fractal categorial organism EMOTIONS draws upon the core multimodal research concepts of modes, semiotic resource, modal affordance (the concept, developed by J. Gibson, which "strengthens the idea that individual and the environment are interconnected and cannot be analyzed separately" [9, p. 364]), and intersemiotic relations.

According to A. Damasio [14], an emotion and its concept as a building block of the category EMOTIONS are dispositive images (the so-called dispositional representation that holds the rules to reconstruct perceptual images multimodally through human senses, their mental objectivizations and verbalizations) that affects the body internal state, not being the perception of it (the perception is the feeling not the emotion itself). Moreover, "every emotion, every burst of passion, every exercise of will, is like cognition [10, p. 144]. Indeed, emotions and art are intimately related [8; 14; 34; 35; 37], which results in five-part emotional experience: the art addressee's pre-expectations and self-image; cognitive mastery and introduction of discrepancy, concerning the work and understanding; secondary control and escape, presupposing higher-order cognitive involvement and mentally withdrawing from the work to resolve it emotionally; meta-cognitive emotional reassessment, which implies self-awareness and emotion-awareness through a work of art with subsequently editing one's own self-image; aesthetic outcome in the format of a new emotional response and new mastery of the artwork [21; 28]. The above elements of aesthetic

experience obtain their conceptual and verbal objectivization through cognitive operations of metaphorization and metonymization in art discourse both of installations as a domain of visual art and tone painting in music.

Let us have a glimpse of our analysis concerning the realization of the fractal multimodality of the category EMOTIONS in the discourse of the Australian installation artwork "Love" (a type of art that belongs to visual semiotics as it is based on one of the senses – vision [26], naturally including any visually perceived information) as part of London Design Biennale 2018 "Emotional States" (www.londondesignbiennale.com/emotional-states), representing over 40 countries from six continents and "*examining the full spectrum of emotional experiences, from anger to joy, sadness to disgust*" (following Director of the event Dr Ch. Turner, who continues: "*The installations propose radical and provocative ideas and investigate the important relationship between design, strong emotional responses, and real social needs*"). Both its figural composition (the visual mode fractal) with its title (the verbal mode fractal) and art criticism concerning "Love" allow us to reveal its unique semiotic code of verbally actualized conceptual metaphors and metonymies, whose co-occurrence influence the emotional interpretation of the artwork in a cluster of other core modalities of emotion ontology, such as aletic (mandatory, possible, impossible), deontic (assigned, allowed, forbidden), axiological, epistemic (knowledge, opinion, behavior), temporal and spatial (here, there, nowhere) .

For instance, visitors "*get embraced by an enlarged rainbow color wash*" made from 150 strands of fiber optic light, each one of a different color. In this way its designer F. Talbot "*communicates the feeling of love and the emotion of openness and celebrates the country's newly-passed legislation that makes same-sex marriage legal*" (archipanic.com). The enlargement seems deliberate, probably suggesting the visual manifestation of the conceptual metaphor MORE OF FORM IS MORE OF CONTENT [19, p.127] and SIGNIFICANT/IMPORTANT IS BIG (implying the revolutionary nature of the social breakthrough in Australia). The size of the installation is magnified, and viewers have to look up, which may manifest the metaphorical reasoning BEING SUBJECT TO CONTROL [19, p. 15] of love. In fact, Flynn himself says: "*I wanted to explore a positive emotion, and represent a positive Australia. Now in the air there is a new tangible feeling of what love means* (flynntalbot.com). Evoking the synesthetic associations, in particular, those of chromesthesia, ideasthesia, spatial sequence, triggered by conceptualized and verbalized feeling experience response, the concept LOVE, actualized multimodally, proves to be of a fractal nature, emerging and acquiring multimodal reinforcement through light, color, scaling, an open space (AIR): "*I see love as a full spectrum emotion and have used the full spectrum of color*" (flynntalbot.com).

At the same time, conceptual metaphor and metonymy make a strong conceptual bond in the artwork discourse studied, since the metonymic interpretation offers the contextual foundation via which metaphors can be construed [16; 18]. This gets especially conspicuous in the interpretation of the missing heart lines on the surface under the rainbow, which can be conceptualized as missing the true source of love. The conceptual contiguity seems crucial in the process of construing the meaning of the nomination, verbally representing the examined conceptual element of the category EMOTIONS because the heart inspires the metonymy the CONTAINER FOR CONTAINED. By entailment, the heartless or the damaged-hearted can evoke the opposite meaning, such as LACK/MISSING PARTS OF HEART FOR LACK OF TRUE LOVE. Besides, the CONTAINER image-schema [19] also contributes to the fractal semiotics representation of the culturally determined conceptual emotion meaning of the installation. In Western linguoculture, the heart is regarded as an organ with which emotions are associated, and love in particular, and this conceptualized and discursively actualized part of the body metonymically evokes the corresponding feeling. The title of the installation can also serve as the so-called anchorage (R. Barthes' term) because it makes interpretations of emotions more specific. Therefore, it can be assumed that the category EMOTIONS is actualized in all the above modalities, rooted in blended art perception, and can be analyzed as a fractal model in a dynamic creation of its

emotional conceptual components (LOVE being one of them, in our case).

Another art ecology of the category EMOTIONS, frequently going together with creating installations to enhance emotional impacts designed, that we are going to briefly consider in this work is music. Music contemplation can trigger multiple emotions, being a metaphor and metonymy of emotions in itself [22]. There is much evidence for a stable connection of music, cognition, emotion [8; 25; 27] with various synesthetic implications [28; 34]. Music is a product of mind [8; 29], and its physics of the cosmos vibrational elements of frequency, form, amplitude, duration are not really music until they are neurologically transformed, conceptualized, emotionally interpreted by the brain, multimodally categorized, acquiring characteristics of timbre, loudness, time (the tonal frame), evoking new emotional intersemiotic experiences [27]. Thus, conceptual elements of the category EMOTIONS turn out to be anchored in music perception, revealing its various modalities, like in the case with the art of installations.

It is especially clear when we focus on tone painting as the musical technique when music reflects the literal meaning of a song's (verbal vocalization) lyrics. This type of the category EMOTIONS ontology goes back to Gregorian chants (https://m.youtube.com/watch?v=sxsNgzSNSFo), whose authorship is generally credited to the Benedictine monk Paulus Diaconus. They can also be called contemporary art since they are fruitfully used in lots of marginal or hybrid arts nowadays, including visual art discussed above. There concepts of emotions are verbalized by means of nominations that express both emotion and theological meanings [17]. In this connection, it is worth pointing out that the eighth-century treatise "De octo tonis" ("On the eight modes") even compares musical tones to the letters of speech (http://www.chmtl.indiana.edu/tml/6th-8th/ALCMUS_TEXT.html), and a treatise transmitted in the ninth-century manuscript of the "Carolingian" Tonary of Metz compares the eight modes to the eight parts of speech in Latin grammar. To illustrate, according to the results of a melodic-semiotic functional analysis [29], the pattern *fa-mi-sol-la* metaphorically, on the synesthetic basis of ideasthesia and spatial sequence, seem to represent the sufferings and death of Christ with His resurrection into glory, where *fa-mi signifies deprecation, sol is the note of Resurrection, and la is above the resurrection* [30], which through conceptual metaphors, metonymies (when vocalization of *la* mirrors angels' voices and Heavens) and synesthetic associations (the higher the pitch, the lighter and brighter everything gets [29]). Besides, every time the combination *fa-mi-sol-la* placed on words from the Biblical Latin text emerges (e.g. *FAtum laxis MIra gestorum FAmili tuorum SOLve pollute LAbii reatum*) it is assigned to be performed on *et libera* (freely), which "*for Christians signifies that Christ liberates people from sin through His death and resurrection*"[29, p. 157], following Arsis and Thesis of every word with lifts of tonic accents, which in Latin means movement of life and repose [17].

Modern examples of tone painting as a metaphorical and metonymical tool of discursively actualizing concepts of emotions within the fractal framework of the category EMOTIONS are very numerous. For instance, "Hallelujah" by L. Cohen (https://m.youtube.com/watch?v=ccGz-li_rgM), where the words "*It goes like this: the fourth, the fifth, the minor fall and the major lift, the baffled king composing hallelujah*" express the movement of the keys, mentioned in the analysis of Gregorian chants, and the tone progression; "Toxicity" by "System of a Down" (https://www.youtube.com/watch?v=iywaBOMvYLI) with its octave descends and returns up at a slower tempo, showing the global scale of what is happening to this world, at the words: "*How do you own disorder?*"; in the first chorus in "Despacito" by L. Fonsi (https://www.youtube.com/watch?v=kJQP7kiw5Fk), where the music is slowed at the word *despacito* (slowly); "Bohemian Rhapsody" by F. Mercury (https://www.youtube.com/watch?v=fJ9rUzIMcZQ), where in the phrase "*escape from reality*", for example, *escape* is sung at the highest note and *reality* is much lower, to name just a few. This observation proves that the fractal multimodality of the category EMOTIONS in this domain of art discourse has already become a natural aspect of music perception and of the way concepts of emotions are semiotically represented.

3. Conclusions

The theoretical perspectives of cognitive linguistics, fractal semiotics, theory of multimodality**,** cognitive theories of emotions and art surveyed, **t**he present work has laid out a

tentative comprehensive approach to studying the category EMOTIONS as a multimodal complex result of fractal semiosis of emotions, their concepts and verbal representations in discourses of visual arts (installations) and music (tone painting). My main findings are based on the revelation and recognition of the multimodal nature of the category researched, actualized in semiotic fractals of metaphors, metonymies of emotions and their intersemiotic relations on a continuum of conceptual complexity. There turn out to be at least four crucial implications in this connection: 1) conceptual ingredients of the verbalized category EMOTIONS are anchored in art perception; 2) they acquire their fractal representation in clusters of modalities, comprising the alethic, deontic, axiological, temporal, spatial, epistemic ones, recursively realized verbally, visually, aurally, in close association with synesthesia, triggered by conceptualized and verbalized feeling experience response; 3) the interaction of metaphor as a representation of emotional concepts with other cognitive operations lets us expand the range of possible meaning construction processes, including synesthesia in its chromesthetic, ideasthetic, and spatial sequence dimensions; 4) metaphor-metonymy interactions in multimodal ontologies are much more complex that the volume of inference involved in decoding a single metaphor or metonymy in just verbal environment, creating more associations and conceptual fields, facilitating the process of understanding emotions and the content architectonics of the category EMOTIONS.

All the above pre-determines the p e r s p e c t i v e of our research, which is a more in-depth analysis of the fractal semiotics multimodality of the category EMOTION in multiple dimensions of art discourse, aimed at building a comprehensive interdisciplinary methodology of studying multimodal categories within the framework of cognitive linguistics, cognitive fractal semiotics, and linguoculturology with a special focus on mode hierarchies, modelling the category EMOTIONS as a fractal semiotic system to discover a wide range of applications for multimodal investigation in fields like media, advertisement, entertainment, education, marketing, medicine and psychology of positivity.

LITERATURE

1. Болдырев Н.Н. Теоретические и методологические аспекты языковой интерпретации // Интерпретация мира в языке. Тамбов: Изд. дом ТГУ им. Г.Р. Державина, 2017. С. 19–81. 2. Буянова Л.Ю. Эмотивность и эмоциогенность языка: механизмы экспликации и концептуализации. М.: ФЛИНТА, 2016. 232 с. 3. Бондаренко Е.В., Мартынюк А.П., Фролова И.Е., Шевченко И.С. Как нарисовать портрет птицы: методология когнитивно-коммуникативного анализа языка. Х.: ХНУ им. В.Н. Каразина, 2017. 246 с. 4. Мечковская Н.Б. Семиотика: Язык. Природа. Культура. М.: Академия, 2004. 432 с. 5. Розин В. Семиотические исследования. СПб: Университетская книга, 2016. 256 с. 6. Тарасенко В.В. Фрактальная семиотика: «слепые пятна», перипетии и узнавания. М.: ЛИБРОКОМ, 2009. 232 с. 7. Чертов Л.Ф. Знаковая призма: статьи по общей и пространственной семиотике. М.: Языки славянской культуры, 2014. 320 с. 8. Barbiere J., Vidal A., Zellner D. The color of music: correspondence through emotion // Empirical studies oft he arts. Vol 25 (2). 2007. P. 193–208. 9. Batista S. Emotional branding: emotions and feelings aroused by the design of the olfactory experience of consumption according to the ecosystem approach to communication // Systems and design: beyond processes and thinking. 2016. 16. P. 361-376. 10. Beeson R. Peirce on the passions: the role of instinct, emotion, and sentiment in inquiry and action // American studies common. Graduate theses and dissertations. 2008. Режим доступу: http:// scholarcommons.usf.edu/etd. 11. Bezemer J., Mavers D. Multimodal transcription as academic practice // International journal of social research methodology. 2011. Vol.14, # 3. P. 191–206. 12. Consoli G. A cognitive theory of the aesthetic experience // Contemporary aesthetics. 2012. Vol. 10. Режим доступу: http:// hdl.handle.net/2027/spo.7523862.0010.006.
13. Dąbrowska D. A multimodal perspective on metaphors and metonymies in art: a case study of the artwork *Agora* by Magdalena Abakanowicz // Crossroads. A journal of English Studies. 2016. 10. P. 4–12. 14. Damasio A. Descarte's error. Emotion, reason, and human brain. NY: Avon Books, 1995. 302 p. 15. Gärdenfors P., L'hndorf S. What is a domain? Dimensional structures versus meronomic relations // Cognitive linguistics. 2013. 24 (3). P. 437-456. 16. Geeraerts D. The interaction of metaphor and metonymy in composite expressions // Metaphor and metonymy in comparison and contrast. Berlin: Moutin

de Gruyter, 2002. P. 435–465. 17. Heckenlively L.F. The fundamentals of Gregorian chant. Tournai: Society of St John Evangelist, 1978. 308 p. 18. Konečni V. Paintings and emotion: a nonemotivist reevaluation // Theoria 3. 2015. 58. P. 5–18. 19. Lakoff G., Johnson M. Metaphors we live by. Chicago: The University of Chicago Press, 1980. 242 p. 20. Langacker R. W. An introduction to cognitive grammar // Cognitive science. 1986. 10. P. 1–40. 21. Leander K., Aziz S., Botzakis S., Ehret Ch., Landry D., Rowsell J. Readings and experiences of multimodality // Literacy research: theory, method, and practice. 2017. Vol. 66. P. 95-116. 22. Miu A., Pitur S. Aesthetic emotions across arts: a comparison between painting and music // Frontiers in psychology. 2015. 6. P. 195–198. 23. Noy P., Noy-Sharav D. Art and emotions // International journal of applied psychoanalytic studies. 2013. # 10 (2). P. 100-107. 24. Oatley K., Johnson-Laird P.N. Cognitive approaches to emotions // Trends in cognitive sciences. 2013. Vol.XXX. P. 1–7. 25. Ochsner K.N., Gross J.J. The cognitive control of emotion // Trends in cognitive sciences. 2014. # 9. P. 242–249. 26. Pareyon G. Fractal theory and language: the form of macrolinguistics // Form and symmetry: art and science. 2007. # 15. P. 374-377. 27. Parker O. Music cognition: the relationship of psychology and music // Perception and cognition of music. 2014. P. 308–314. Режим доступу:

http://www.escom.org/proceedings/ICMPC2014/poster3/Parker.htm. 28. Pelovski M., Fuminori A. A model of art perception, evaluation and emotion in transformative aesthetic experience // New ideas in psychology. 2011. # 29 (2). P. 80–97. 29. Porterfield R. Melodic function and modal process in Gregorian chant: diss …PhD. NYC: City University of NYC, 2014. 362 p. 30. Saulnier D. Gregorian chant: a guide to the history and theory. Solesmes: Paraclete Press, 2010. 128 p. 31. Shamaieva Yu. Nominations of emotions as a key to their categorization // Cognitive studies of language. Cognitive linguistics in the anthropocentric paradigm: International Congress on Cognitive Linguistics, 20-22 Sept., 2017: Proc. Vol. XXX. Moscow – Tambov – Belgorod, 2017. P. 199–202. 32. Shamaieva Iu. Iu. Category EMOTIONS as a multimodal linguo-cognitive matrix of Homo Sentiens discourse ecology // Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. Сер. «Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов». 2017. № 86. P. 6–14. 33. Shevchenko I. Transformations of expressives through history in cognitive-communicative perspective // Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. Сер. «Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов». 2015. № 1155. P. 64–68. 34. Silvia P. Emotional responses to art: from collation and arousal to cognition and emotion // Review of general psychology. 2005. Режим доступу: http://www.researchgate.net/profile/Paul_Silvia/publication/232468613. 35. Skinner D. Throwing stones in glass houses: on criticism, art history and critical discourse // Criticality. 2014. Режим доступу: http://artjewelryforum.org/articles-series/throwing-stones-in-glass-houses-on-criticism-art-history-and-critical-discourse 36. Sonesson G. Semiotics of Photography – on tracing the index. Pictorial meanings in the society of information. Georgetown: Lund University Press, 2014. 142 p. 37. Zlatev J. Cognitive semiotics: an emerging field for the transdisciplinary study of meaning // The public journal of semiotics. 2012. IV (1). P. 2–24.

REFERENCES

Boldyrev, N.N. (2017).Teoreticheskie i metodologicheskie aspekty jazykovoj interpretacii [Theoretical and methodological aspects of language interpretation]. In: *Interpretacija mira v jazyke [World interpretation in language]*. Tambov: Izd. dom TGU im. G.R. Derzhavina, 19–81.

Bondarenko, E.V., Martynjuk, A.P., Frolova, I.E., and Shevchenko, I.S. (2017). *Kak narisovat' portret pticy: metodologija kognitivno-kommunikativnogo analiza jazyka [How to draw a portrait of a bird: methodology of a cognitive-communicative analysis of language]*. H.: HNU im. V.N. Karazina Publ.

Bujanova, L.Ju. (2016). *Jemotivnost' i jemociogennost' jazyka: mehanizmy jeksplikacii i konceptualizacii [Emotivity and emotional potential of a language; mechanisms of explication and conceptualization]*. M.: FLINTA

Mechkovskaja, N.B. (2004). *Semiotika: Jazyk. Priroda. Kul'tura [Semiotics. Language. Nature. Culture]*. M.: Akademija.

Rozin, V. (2016). *Semioticheskie issledovanija [Semiotic research]*. SPb: Universitetskaja kniga Publ.

Tarasenko, V.V. (2009). *Fraktal'naja semiotika: «slepye pjatna», peripetii i uznavanija [Fractal semiotics: "blind spots", peripeties and recognitions]*. M.: LIBROKOM Publ.

Chertov, L.F. (2014). *Znakovaja prizma: stat'i po obshhej i prostranstvennoj semiotike [Sign prism: articles on general and spatial semiotics]*. M.: Jazyki slavjanskoj kul'tury Publ.

Barbiere, J., Vidal A., Zellner, D. (2007). The color of music: correspondence through emotion. *Empirical studies of the arts, 25* (2), 193–208.

Batista, S. (2016). Emotional branding: emotions and feelings aroused by the design of the olfactory experience of consumption according to the ecosystem approach to communication. *Systems and design: beyond processes and thinking*, *16,* 361–376.

Beeson, R. (2008). Peirce on the passions: the role of instinct, emotion, and sentiment in inquiry and action. In: M. Grown (ed.). *American studies common. Graduate theses and dissertations*. Available at: http:// scholarcommons.usf.edu/etd.

Bezemer, J., Mavers, D. (2011). Multimodal transcription as academic practice. *International journal of social research methodology, 14* (3), 191–206.

Consoli, G. (2012). A cognitive theory of the aesthetic experience. *Contemporary aesthetics*, *10* Available at: http:// hdl.handle.net/2027/spo. 7523862.0010.006.

Dąbrowska, D. (2016). A multimodal perspective on metaphors and metonymies in art: a case study of the artwork *Agora* by Magdalena Abakanowicz. *Crossroads. A journal of English Studies*, *10*, 4–12.

Damasio, A. (1995). *Descarte's error. Emotion, reason, and human brain*. NY: Avon Books.

Gärdenfors, P., and Löhndorf S. (2013). What is a domain? Dimensional structures versus meronomic relations. *Cognitive linguistics, 24* (3), 437–456.

Geeraerts, D. (2002). The interaction of metaphor and metonymy in composite expressions. In: *Metaphor and metonymy in comparison and contrast*. Berlin: Moutin de Gruyter, pp. 435–465.

Heckenlively, L. (1978). *The fundamentals of Gregorian chant.* Tournai: Society of St John Evangelist.

Konečni, V. (2015). Paintings and emotion: a nonemotivist reevaluation. *Theoria 3, 58,* 5–18.

Lakoff, G., and Johnson M. (1980). *Metaphors we live by*. Chicago: The University of Chicago Press.

Langacker, R. W. (1986). An introduction to cognitive grammar. *Cognitive science*, 10, 1–40.

Leander, K., Aziz, S., Botzakis, S., Ehret, Ch., Landry, D., and Rowsell, J. (2017). Readings and experiences of multimodality. *Literacy research: theory, method, and practice*, *66*, 95–116.

Miu, A., and Pitur, S. (2015). Aesthetic emotions across arts: a comparison between painting and music. *Frontiers in psychology, 6,* 195–198.

Noy, P., and Noy-Sharav, D. (2013). Art and emotions. *International journal of applied psychoanalytic studies, 10* (2), 100–107.

Oatley, K., and Johnson-Laird P.N. (2013). Cognitive approaches to emotions. *Trends in cognitive sciences, XXX,* 1–7.

Ochsner, K., and Gross, J. (2014). The cognitive control of emotion. *Trends in cognitive sciences, 9,* 242–249. Pareyon, G. (2007). Fractal theory and language: the form of macrolinguistics. *Form and symmetry: art and science, 15,* 374–377.

Parker, O. (2014). *Music cognition: the relationship of psychology and music. Perception and cognition of music.* Available at: http://www.escom.org/proceedings/ICMPC2014/poster 3/Parker.htm.

Pelovski, M., and Fuminori, A. (2011). A model of art perception, evaluation and emotion in transformative aesthetic experience. *New ideas in psychology, 29* (2), 80–97.

Porterfield, R. (2014). *Melodic function and modal process in Gregorian chant: diss ...PhD.* NYC: City University of NYC.

Saulnier, D. (2010). *Gregorian chant: a guide to the history and theory.* Solesmes: Paraclete Press.

Shamaieva, Yu. (2017). Nominations of emotions as a key to their categorization. In: *Cognitive studies of language. Cognitive linguistics in the anthropocentric paradigm: International Congress on Cognitive Linguistics, 20-22 Sept., 2017: Proc. Vol. XXX.* Moscow, Tambov, Belgorod, pp. 199–202.

Shamaieva, Iu. (2017). Category EMOTIONS as a multimodal linguo-cognitive matrix of Homo Sentiens discourse ecology. *Visnyk Kharkiv. nats. un-tu im.V.N.Karazina. – V.N. Karazin Kharkiv National University Messenger, 86,* 6–14.

Shevchenko, I. (2015). Transformations of expressives through history in cognitive-communicative perspective. *Visnyk Kharkiv. nats. un-tu im.V.N.Karazina. – V.N. Karazin Kharkiv National University Messenger,* 1155, 64–68.

Silvia, P. (2005). Emotional responses to art: from collation and arousal to cognition and emotion. *Review of general psychology.* Available at: http:// www.researchgate.net/profile/Paul_Silvia/ publication/ 232468613

Skinner, D. (2014). Throwing stones in glass houses: on criticism, art history and critical discourse. *Criticality*. Available at: http:// artjewelryforum.org/articles-series/throwing-stones-in-glass-houses-on-criticism-art-history-and-critical-discourse

Sonesson, G.(2014). *Semiotics of Photography – on tracing the index. Pictorial meanings in the society of information.* Georgetown: Lund University Press.

Zlatev, J. (2012). Cognitive semiotics: an emerging field for the transdisciplinary study of meaning. *The public journal of semiotics, IV* (1), 2–24.

Шамаєва Юлія Юріївна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри методики та практики викладання іноземних мов Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна; e-mail: yuliyashamayeva@gmail.com; SCHOLAR. GOOGLE: https://scholar.google.com.ua/citations?hl=uk&user=[z7iQZgAAAAJ&view_op=list_works&authuser=1; ORCID: https://orcid.org/0000-0001-7874-5510; RESEARCHGATE: https://www.researchgate.net/profile/Ulia_Shamaeva; LINKEDIN: linkedin.com/in/yuliya-shamaeva-1751057b

УДК 811.111’42’22

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ МОДЕЛІ ВИСЛОВЛЕНЬ ПОГРОЗИ В СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

О.О. Пономаренко (Харків)

Статтю присвячено встановленню структурно-семантичних моделей висловлень, які реалізують мовленнєві акти погрози в сучасному англомовному діалогічному дискурсі. Погроза розглядається як гібридний МА, що є проміжною ланкою між директивом і комісивом. Він суміщає у собі риси двох іллокутивних типів, поєднуючи дві рівноправні інгерентні складові іллокутивної сили – спонукальну (вимогу адресата здійснити певну дію) і комісивну (зобов’язання мовця виконати певну дію у майбутньому проти інтересів адресата в разі невиконання вимоги) іллокуції. Директивна складова зумовлена перлокутивною ціллю мовця змусити адресата виконати певну дію, а комісивна – вираженим у пропозиції зобов’язанням мовця виконати дію, яка може призвести до несприятливих для адресата наслідків. У англомовному діалогічному дискурсі виокремлюються дев’ять груп структурно-семантичних моделей реалізації МА погрози:1) директивний та комісивний компоненти виражено невербально; 2) директивний та комісивний компоненти виражено експліцитно; 3) директивний та комісивний компоненти виражено імпліцитно; 4) директивний компонент виражено експліцитно, а комісивний – імпліцитно; 5) директивний компонент виражено імпліцитно, а комісивний – експліцитно; 6) директивний компонент виражено експліцитно, а комісивний – невербально; 7) директивний компонент виражено імпліцитно, а комісивний – невербально; 8) директивний компонент виражено невербально, а комісивний – імпліцитно; 9) директивний компонент виражено невербально, а комісивний – експліцитно. Найчастотнішою є 3-тя группа, яка передбачає імпліцитне вираження директивного та комісивного компонентів.

Ключові слова: гібридний мовленнєвий акт, директив, експліцитний, імпліцитний, комісив, погроза, структурно-семантична модель.

Пономаренко Е.А. Структурно-семантические модели высказываний угрозы в современном англоязычном диалогическом дискурсе. Статья посвящена установлению структурно-семантических моделей высказываний, которые реализуют речевые акты угрозы в современном английском диалогическом дискурсе. Угроза рассматривается как гибридный РА, который является промежуточным звеном между директивом и комиссивом. Он совмещает в себе черты двух иллокутивных типов, сочетая две равноправные ингерентные составляющие иллокутивной силы – побудительную (требование адресата осуществить определенное действие) и комиссивную (обязательства говорящего выполнить определенное действие в будущем не в интересах адресата в случае невыполнения требования) иллокуции. Директивная составляющая обусловлена перлокутивною целью говорящего заставить адресата выполнить определенное действие, а комиссивная – выраженным в пропозиции обязательством говорящего выполнить действие, которое может привести к неблагоприятным для адресата последствиям. В англоязычном диалогическом дискурсе выделяются девять групп структурно-семантических моделей реализации РА угрозы: 1) директивный и комиссивний компоненты выражены невербально; 2) директивный и комиссивный компоненты выражены экслицитно; 3) директивный и комиссивный компоненты выражены имплицитно; 4) директивный компонент выражен эксплицитно, а комиссивний – имплицитно; 5) директивный компонент выражен имплицитно, а комиссивний – эксплицитно; 6) директивный компонент выражен эксплицитно, а комиссивний – невербально; 7) директивный компонент выражен имплицитно, а комиссивний – невербально; 8) директивный компонент выражен невербально, а комиссивний – имплицитно; 9) директивный компонент выражен невербально, а комиссивний – эксплицитно. Наиболее частотной является 3-я группа, которая предусматривает имплицитное выражение директивного и комиссивного компонентов.

Ключевые слова: гибридный речевой акт, директив, имплицитный, комисив, структурно-семантическая модель, угроза, эксплицитный.

© Пономаренко О.О., 2018

Ponomarenko O.O. Structural and semantic models of threat utterances in the modern English dialogical discourse. The article deals with the establishment of structural and semantic models of utterances that express threatening speech acts in the modern English dialogical discourse. The threat is considered as a hybrid speech act, which is an intermediate link between the directive and the commissive. It combines the features of two illocutionary types, combining two equal inherent components of the illocutionary force – directive (the requirement of the addressee to carry out a certain action) and commissive (obligation of the speaker to perform some act against the addressee's interests in the future in case of non-fulfillment of the requirement) illocutions. The directive component is predetermined by the perlocutionary purpose of the speaker to force the addressee to perform a certain act, and the commissive one is expressed in the proposition by the speaker's obligation to perform an act that may result in adverse consequences for the addressee. In the English dialogic discourse, nine groups of structural and semantic models of threatening speech acts expression are distinguished: 1) directive and commissive components are expressed non-verbally; 2) directive and commissive component are expressed explicitly; 3) directive and commissive components are expressed implicitly; 4) directive component is expressed explicitly, commissive component is expressed implicitly; 5) directive component is expressed implicitly, and commissive – explicitly; 6) directive component is expressed explicitly, and commissive – non-verbally; 7) directive component is expressed implicitly, and commissive – non-verbally; 8) directive component is expressed nonverbally, and commissive – implicitly; 9) directive component is expressed non-verbally, and the commissive one is expressed explicitly. The most frequent is the 3rd group, which implies the implicit expression of the directive and commissive components.

Key words: commissive, directive, explicit, hybrid speech act, implicit, structural and semantic model, threat.

1. Вступ

Поширення в мовознавстві дискурсивного підходу до аналізу мовних і мовленнєвих одиниць відкриває широкі можливості щодо встановлення засобів вираження різноманітних мовленнєвих дій, вивченням яких традиційно займається лінгвістична прагматика. Сьогодні вона переживає дискурсивний етап розвитку [2], що уможливлює вивчення особливостей реалізації у дискурсі таких типів мовленнєвих актів (далі – МА), які дотепер перебували поза увагою лінгвістів. Це стосується і МА погрози, оскільки він є яскравим прикладом таких МА, які не можуть бути виражені перформативно [5; 6]. МА погрози залучається до іллокутивних класифікацій МА, зокрема розглядається як: 1) комісив [8; 10; 12]; 2) директив [9; 11]; 3) окремий іллокутивний клас менасив [4; 7]. Дискурсивний підхід зумовлює розгляд погрози як гібридного МА, під яким розуміють МА, який суміщає у собі риси двох іллокутивних типів, поєднуючи дві рівноправні інгерентні складові іллокутивної сили [3, с. 13] Погроза суміщає такі іллокутивні сили, як спонукальна (вимога адресату здійснити певну дію) і комісивна (забов'язання мовця виконати певну дію проти інтересів адресата у майбутньому в разі невиконання вимоги). Директивна складова зумовлена перлокутивною ціллю мовця змусити адресата виконати певну дію, а комісивна – вираженим у пропозиції зобов'язанням мовця виконати дію, яка може призвести до несприятливих для адресата наслідків. Супутньою ілокутивною силою є емотивна складова, що проявляється факультативно (про це див. [1, с. 175]). У цьому зв'язку а к т у а л ь н и м є питання мовного вираження МА погрози в англомовному діалогічному дискурсі.

М е т о ю статті є встановлення основних структурно-семантичних моделей реалізації МА погрози у сучасному англомовному діалогічному дискурсі.

О б ' є к т о м дослідження є МА погрози, реалізовані в сучасному англомовному діалогічному дискурсі, які вивчаються на п р е д м е т структурно-семантичних особливостей вираження англійською мовою.

М а т е р і а л о м слугували висловлення, за допомогою яких реалізуються МА погрози, отримані шляхом суцільної вибірки зі сценарію сучасного англомовного серіалу «Prison Break» (20th Century fox, Original film, 2005-2017, the USA) [13].

2. Структурно-семантичні моделі висловлень погрози в сучасному англомовному діалогічному дискурсі

МА погрози не мають спеціалізованих мовних засобів, які були б закріплені в системі англійської мови для вираження цього комунікативного смислу, і, відповідно, при реалізації в мовленні МА погрози використовуються мовленнєві форми, які виступають конвенціональними засобами реалізації інших комунікативних дій.

На перший план виходить необхідність аналізу таких ситуацій, коли МА погрози виражається засобами, які конвенціонально використовуються для оформлення, перш за все, директивних та комісивних МА, які складають гібридну природу погрози. Погроза часто реалізується в мовленні за допомогою висловлень, які містять лексичні одиниці, характерні для попередження, застереження, обіцянки. Таку особливість можна пояснити неможливістю реалізації МА погрози за допомогою перформатива *I threaten*. Справді, у ситуації, коли мовець погрожує адресатові, важко уявити висловлення *Я тобі погрожую* (на будь-якій мові). Цей феномен З. Вендлер визначив як «ілокутивне самогубство» [5]. Суть його зводиться до того, що мовець у випадку певних мовленнєвих дій не може використовувати перформативні дієслова в стандартній перформативній позиції (перша особа однини теперішнього часу активного стану дійсного способу), одночасно і реалізуючи дію, і називаючи її. З точки зору З. Вендлера, в семантиці таких слів закладено «підривний фактор», який унеможливлює успішну реалізацію «агресивної» комунікативної дії у випадку її експліцитного вираження, оскільки однією з умов успішності такої мовленнєвої дії буде нерозкриття мовцем свого комунікативного наміру [5, с. 241-247].

Гібридну сутність МА погрози відображає його реалізація у формі умовного речення структури *If ... (then)*, при цьому сполучники *if* та *then*, які маркують причинно-наслідкові відносини між вираженими пропозиціями, зазвичай опускаються – цей логічний зв'язок у подібних виразах імплікується. Наприклад:

Touch my brother again and I'll show you.

If you touch her, I'll kill you myself.

If you try to screw me over again, I'll kill you.

Як видно з наведених прикладів, у подібних висловленнях спостерігається зв'язок двох МА: директиву та комісиву, які утворюють гібридний МА погрози.

Експліцитна погроза як гібридний МА зазвичай має вираження у формі моделі, яка будується за пропозиційною схемою *If you do/don't do p, I will do/ will not do q*, де *p* – вимога адресата здійснити певну дію, а *q* – зобов'язання мовця виконати певну дію у майбутньому в разі невиконання вимоги. Одна частина таких висловлень співвідноситься з директивом, а інша – з комісивом, тобто мовець нанесе адресату збитків, якщо адресат не виконає певну дію. Визначальним фактором є бенефактивність дії, яка предикується адресату, і якщо невиконання такої дії *q* нанесе адресату шкоди, то воно буде еквівалентним виконанню мовцем дії по нанесенню шкоди адресату. Розглянемо такий приклад:

Pope: I know you know something, Katie. And anything you know you have got to tell me. If you don't, you are gonna lose a lot more than your job. Withholding information makes you an accessory, and I will press that button if you don't start talking!

Katie: Sara...

Висловлення *I will press that button if you don't start talking!* має смисл *Start talking or I will press that button,* тобто структура умовного речення поєднує вираження директивного та комісивного компонентів МА погрози.

Для розуміння суті комунікативної дії погрози необхідно враховувати не тільки власне мовленнєві параметри висловлень зі значенням погрози, а й екстралінгвістичні фактори, що зумовлюють їх використання у мовленні. У сучасному англомовному діалогічному дискурсі висловлення погрози реалізуються на ґрунті експліцитних та імпліцитних моделей, які можуть містити невербальні компоненти, або ж можуть бути виражені повністю невербально. Виокремлено такі групи релевантних структурно-семантичних моделей:

1) директивний та комісивний компоненти виражено невербально;

2) директивний та комісивний компоненти виражено експліцитно;

3) директивний та комісивний компоненти виражено імпліцитно;

4) директивний компонент виражено експліцитно, а комісивний – імпліцитно;

5) директивний компонент виражено імпліцитно, а комісивний – експліцитно;

6) директивний компонент виражено експліцитно, а комісивний – невербально;

7) директивний компонент виражено імпліцитно, а комісивний – невербально;

8) директивний компонент виражено невербально, а комісивний – імпліцитно;

9) директивний компонент виражено невербально, а комісивний – експліцитно.

Розглянемо особливості функціонування цих моделей у англомовному дискурсі:

1) Директивний та комісивний компоненти виражено невербально. Такі погрози не є частотними, займаючи лише 1,98 % від загальної кількості висловлень, наприклад:

Bellick: Help!

(Suddenly a hand clamps over his mouth. It's T-Bag and he's holding a blade close to Bellick's face.)

Bellick: Hel...

T-Bag: Shh!

(He puts the knife to Bellick's throat threateningly. They wait.)

Втікачі з в'язниці зв'язали охоронця Беліка та заклеїли йому рота клейкою стрічкою, але йому вдалося приспустити її та покликати на допомогу, що змусило втікачів повернутися та затулити Беліку рота рукою: *Suddenly a hand clamps over his mouth. (+> Shut up)*, що є проявом невербального директиву, який можна експлікувати як *Замовкни!*. Дія Тібега *He puts the knife to Bellick's throat threateningly (+> I'll cut your throat)* є реалізацією невербального комісиву як обіцянки перерізати ножем горло Беліку, якщо той не замовкне.

2) Директивний та комісивний компоненти виражено експліцитно. Імпліцитними МА вважаємо такі, інтендований смисл яких не збігається з вираженим та розуміється комунікантами із значень мовних одиниць та дискурсивного контексту [1, с. 60]. Ця група охоплює дві моделі експліцитного вираження погрози, де директивний компонент виражається дієсловом в імперативі, а комісивний – дієсловом у формі майбутнього часу або за допомогою конструкції *to be going to do something:*

2a) *Do p (or, and) I will do q.* Модель ілюструє такий приклад:

Falzone: So...Fibonacci. How'd you find him?

Michael: I did my homework.

(Abruzzi sits down carefully. Falzone leans closer to Michael.)

Falzone: You get elliptical with me for one more second and I will cancel you. You understand me?

Abruzzi (warningly): Give it up, Fish.

Головному герою було поставлено питання, на яке він не відповів прямо, чим викликав обурення та погрозу співбесідника. Висловлення *You get elliptical with me for one more second and I will cancel you* містить директивну *Do p* (*get elliptical*) та комісивну *I will do q* (*I will cancel*) складові. Ця модель складає лише 7,03 % від загальної кількості прикладів.

2b) *Do p (or, and) I'm gonna do q.* Ще меншу кількість демонструє ця модель, лише 1,84%, наприклад:

Stolte: Just take the tray, or I'm gonna shove it in there and you can eat it off the ground.

Висловлення *I'm gonna shove* демонструє погрозу, яку мовець має на меті виконати у разі непокори, *p* виражено дієсловом в імперативі, а *q* – конструкцією зі значенням майбутнього часу.

3) Директивний та комісивний компоненти виражено імпліцитно. Ця група моделей є найчастотнішою у нашому масиві даних (32,42 %). Контексти, які стосуються цієї групи, можна інтерпретувати лише на основі відповідних знань про обставини спілкування мовця з адресатом. Розглянемо наступний приклад:

Abruzzi: I'm workin on it.

Falzone: Well you're not working on it fast enough. Apparently Fibonacci's coming up for air again. Next month a congressional hearing. Now if he testifies at that hearing, a lot of people are going down; including me. Now I've known you a long time. Our wives are friends; our kids go to the same Catholic school. It would be a shame if anything were to happen to your kids. (+> I can hurt your family)(Abruzzi looks extremely anxious) I know my kids would miss them.

Abruzzi: You don't need to do this.

Falzone: I do.

Abruzzi: I'll get this guy. We'll get Fibonacci.

До в'язня Абруцці прийшов його кримінальний товариш Фальцоне. З дискурсивного контексту відомо, що Фальцоне вимагає від Абруцці ліквідувати Фібоначчі, який збирається свідчити проти кримінального угрупування, до якого входить Фальцоне. Але прямого наказу в'язень Абруцці не отримує, йому лише повідомляється про майбутнє слухання у конгресі, що несе загрозу для усього кримінального угрупування. Обіцянки виконати якусь погрозу також немає. В'язню Абруцці лише повідомляють, що його родина перебуває під наглядом Фальцоне: *Our wives are friends; our kids go to the same Catholic school. It would be a shame if anything were to happen to your kids.* Це висловлення не несе прямого, експліцитного смислу ні про характер можливих негативних наслідків для адресата (заподіяти фізичну шкоду дружині та дітям Абруцці), ні про умову їх настання (відмову усунути Фібоначчі), а отже, імплікує погрозу, яка виводиться із значення лексичних одиниць та дискурсивного контексту як імплікатура.

4) Директивний компонент виражено експліцитно, а комісивний – імпліцитно. Ця група охоплює такі моделі:

4a) ***(If) Ag (don't) do p*** (14,7 %):

T-Bag: (Teasingly) I don't protect you them Rugheads gonna gobble you up like a plate of black eyed peas.

Michael: (Cutting him off) I said no.

T-Bag: (No more fun) You best move then, now!

(Michael calmly gets up and slowly walks off the bleachers)

Ув'язнений Тібег вказує головному герою Майклу проходити: *You best move then, now!*, на що той спокійно проявляє покору. З контексту зрозуміло, що Майкл зараз перебуває у невигідному стані нового в'язня і повинен терпіти зверхнє ставлення з боку інших ув'язнених, тому що у разі непокори до нього можуть застосовувати фізичне або психологічне насилля.

4b) ***Ag is going to do p*** (0,67%):

Daughter: (Pointing to Falzone) We're going to stay with Uncle Philly at the lake for a few weeks.

Falzone: Yeah, we're going to have a good time (+> I can hurt your family any time). (He laughs creepily and Abruzzi is now looking very nervous) Your right John, maybe you're right. I do trust you. Now you're gonna take care of that thing (He has a big, fake smile on his face) aren't you?

Експліцитна частина директивного компоненту, на перший погляд, не несе загрози для адресата: *Now you're gonna take care of that thing (He has a big, fake smile on his face) aren't you?*, але виведення імпліцитного комісивного компоненту із контексту зумовлює виведення смислу про те, що у разі невиконання Абруцці завдання від Фальцоне діти Абруці можуть постраждати, оскільки вони разом з Фальцоне їдуть на озеро на декілька тижнів.

4c) ***Let's do p*** (0,17%):

CO: Hey! I'm not going to ask you again. Let's break up this party ladies!

Охорона в'язниці намагається вгамувати ув'язнених закликом у формі експресивного директиву *Let's break up this party ladies!*, а комісивний компонент зрозумілий із контексту: якщо в'язні не підкорюються, то на них чекає покарання.

5) Директивний компонент виражено імпліцитно, а комісивний – експліцитно. Ця група демонструє чотири різновиди:

5a) ***Ag'm (not) doing p*** (1,5 %):

Link: Family trees being what they are, moms, da, brothers, sisters. Anything happens to my son or Sara, I'm not coming after you, Susan.

Висловлення *I'm not coming after you* є експліцитно вираженим комісивом. З контексту розуміємо, що головний герой Лінк попереджує кіллера С'юзен, що якщо щось станеться з його сім'єю, то мститися він буде не їй, а її родині.

5b) ***Ag do p*** (0,84%):

LJ: What the hell you doing? What's that for?

Susan: Your father tried to be a hero.

LJ: No, no. Hey, please, please. Please. Please, no, stop! Stop!

Susan: Once I cut the spinal cord and the sever nerve endings, you won't feel a thing.

LJ: No, no.

У цьому МА погрози директивний компонент виражено імпліцитно – С'юзен хоче, щоб Елджей надав інформацію про місце знаходження його батька, а комісив має експліцитне вираження *Once I cut the spinal cord and the sever nerve endings* – це обіцянка відтяти голову Елджею у разі непокори.

5c) *Somebody is going to do p* (4,52%):

Falzone (o/s): Good. I'll come out there this afternoon. And John, if I come all the way out there and this turns out to be a waste of my time(+> If you don't keep your promise), I'm gonna castrate you. I hope you understand that. Be well my friend.

Abruzzi: I love you too.

Директивна складова цього МА погрози закладена у контексті: мафіозі Фальцоне в останнє попереджує Абруцці про те, що йому необхідно виконати свою обіцянку та вбити певну людину на прізвище Фібоначчі. Комісив втілюється експліцитно в обіцянці *I'm gonna castrate you.*

5d) *I'll do p* (2.01%):

Agent Kellerman: We need a favour (+> Work with us)

Man: I've been out of the life for years

Agent Kellerman: I know. Problem is, no ones gonna believe that if I take the heroin I have in my pocket and put it in the glove box of the reasonably priced minivan you got over there. I will cuff you. I will drag you out of here in front of everyone.

(Agent Kellerman eats some ice cream)

Man: What do you need?

Агент Келлерман намагається змусити особу, яка має кримінальне минуле, працювати у власних цілях. Задля цього він залякує чоловіка, що підкине йому героїн у машину, а потім сам його за це арештує й виведе в наручниках на очах у всіх: *I will cuff you. I will drag you out of here in front of everyone.* Експліцитний комісив дає зрозуміти, до яких несприятливих наслідків може призвести непокора, тому чоловік одразу ставить запитання про те, що Келлерману від нього потрібно: *What do you need?*

6) Директивний компонент виражено експліцитно, а комісивний – невербально. Ця група демонструє дві моделі:

6a) *(Don't) do p* (16,91%):

(Looks around some more before suddenly Leticia bursts through another door, pointing a semi automatic at Veronica's head (+> I'll shoot you).)

Leticia: Don't you move a muscle.

У цьому МА погрози Летиція погрожує зброєю Вероніці, яка розуміє, що якщо вона виявить непокору, то Летиція може застрелити її. Директивний компонент виражено експліцитно: *Don't you move a muscle*, а комісивний компонент виражено невербально: *pointing a semi automatic at Veronica's head (+> I'll shoot you)*

6b) *Lets do p* (0,17%):

(Sucre slams the connection line down. The man puts the phone down, pissed)

Man: We got a problem now man.

Sucre: (Getting into his face) Let's handle it then. (Man smiles, doesn't think it's worth the effort and leaves.) That's what I thought.

(He starts dialing a number. A phone rings)

У цьому МА погрози директивний компонент виражено експліцитно: *Let's handle it then.* Комісивний компонент розуміємо з невербальної поведінки Сукре – наближення до адресата та вимовляння директивного висловлення близько в обличчя, що є демонстрацією агресивної поведінки та наміру завдати адресату психологічної чи фізичної шкоди.

7a) Директивний компонент виражено імпліцитно, а комісивний – невербально. Ця група є доволі частотною – становить 15,24% від загальної кількості висловлень, наприклад:

Kellerman: LJ. We're not here to hurt you.

(LJ flips open the cell phone in his hand.)

Kellerman: Uh uh – 9, 1, 1...send. You really think you're gonna get to four buttons before I get to one?

(He opens his jacket to show LJ his gun.)

Kellerman: Come on.

Невербальне вираження комісивного компоненту стосується демонстрації зброї під верхнім одягом, що можна інтерпретувати як обіцянку застосувати її у разі непокори. Директивний компонент виражено імпліцитно. Коли Елджей помічає Келлермана, то намагається непомітно набрати на мобільному службу порятунку 911, а Келлерман, помітивши це, висміює його, що той не встигне набрати три цифри і виклик швидше, ніж він натисне на гачок зброї: *You really think you're gonna get to four buttons before I get to one?*

8) Директивний компонент виражено невербально, а комісивний – експліцитно.

9) Директивний компонент виражено невербально, а комісивний – імпліцитно

Що стосується груп 8) і 9), то хоча гіпотетично ці групи існують, у нашому масиві даних прикладів такої погрози не було виявлено.

3. Висновки

Аналіз фактичного матеріалу дозволяє зробити висновок, що в англомовному діалогічному дискурсі виокремлюються дев'ять груп структурно-семантичних моделей реалізації МА погрози. Найчастотнішою є 3-тя группа, яка передбачає імпліцитне вираження директивного та комісивного компонентів.

До перспектив дослідження належить встановлення когнітивно-прагматичних характеристик директивних і комісивних компонентів гібридного МА погрози у англомовному діалогічному дискурсі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безугла Л.Р. Вербалізація імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі : монографія. Харків: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2007. 332 с. 2. Безуглая Л. Динамика антропоцентризма в дискурсивной лингвопрагматике // Stylistzka XXIII, 2014. Opole : Uniwersytet Opolski. С. 87–100. 3. Буренко Т.М. Когнітивно-прагматичні характеристики мовленнєвого акту вибачення в англомовному дискурсі XVI-XXI століть: автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 „Германські мови" . Харків, 2008. 20 с. 4. Бут Н.А. Просодические характеристики ситуативно обусловленных иллокутивных актов группы «менасивов» (экспеременетально-фонетическое исследованиена материале современного немецкого языка) : автореф. дис. канд. филол. наук. Тамбов : ТГТУ, 2004. 14 с. 5. Вендлер З. Иллокутивное самоубийство // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 16. 1985. С. 241-247. 6. Козловський В.В. Формальна структура та інтерпретація деяких перформативних висловлювань (на матеріалі сучасної німецької мови) // Мовні і концептуальні картини світу. Вип. 22. Частина 2. Київ : ВПЦ „Київський університет", 2007. С. 178–182. 7. Почепцов Г.Г. Избранные труды по лингвистике. Харьков: ХНУ имени В. Н. Каразина, 2009. 556 с. 8. Серль Дж.Р. Классификация иллокутивных актов // Новое в зарубежной лингвистике. М. : Прогресс, 1986. Вып. 17. С. 170–194. 9. Шелингер Т.Н. Нетрадиционно выделяемые коммуникативные единицы современного английского языка: автореф. дис. ... канд. филол. наук. Л. : ВАС, 1986. 16 с. 10. Austin J.L. How to do things with words. Oxford : Clarendon Press, 1962. 166 p. 11. Pérez Hernández L. Illokution and Cognition: A Constructional Approach. Universidad de la Rioja : Servicio de Publicaciones, 2001. 366 p. 12. Wunderlich D. Studien zur Sprechtakttheorie. Fr/ M. : Suhrkamp, 1976. 416 S.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

13. URL : http://www.twiztv.com/scripts/prisonbreak (дата звернення 15.04.2011).

REFERENCES

Austin, J.L.(1962). *How to do things with words*. Oxford: Clarendon Press.

Bezuhla, L.R. (2007). *Verbalizatsiya implitsytnykh smysliv u nimets'komovnomu dialohichnomu dyskursi [Verbalization of the implicit meanings in the german dialogical discourse]*. Kharkiv: KhNU im. V.N. Karazina Publ.

Bezuhla, L.R. (2014). Dinamika antropocentrizma v diskursivnoj lingvopragmatike [Dynamics of anthropocentrism in discursive linguistic pragmatics]. *Stylistzka XXIII, 2014. – Opole : Uniwersytet Opolski,* 87–100 (in Russia).

Burenko, T.M. (2008). *Kohnityvno-prahmatychni kharakterystyky movlennyevoho aktu vybachennya v anhlomovnomu dyskursi XVI – XXI stolit'. Avtoref. diss. kand. filol. Nauk [Cogntive-pragmatic characteristics of the speech act of excuse in english discourse of XVI – XXI centuries – Thesis Cand. philol. sci. diss.]*. Kharkiv, 20 p. (in Ukrainian).

But, N.A. (2004). *Prosodicheskie harakteristiki situativno obuslovlennyh illokutivnyh aktov gruppy «menasivov» (jeksperemenetal'no-foneticheskoe issledovanie na materiale sovremennogo nemeckogo jazyka). Avtoreferat diss. kand. filol. nauk. [Prosodic characteristics of situationally determined group of illocutionary "menasive" acts (experimental phonetic research on the material of the modern German) – Thesis cand. philol. sci. diss]*. Tambov, 44 p. (in Russian).

Kozlovsky, V.V. (2007). Formal`na struktura ta interpretaciya deyaky`x performaty`vny`x vy`slovlyuvan` (na materiali suchasnoyi nimecz`koyi movy`) [Formal structure and interpretation of some expressive utterances (on the material of modern German language)]. *Movni i konceptual`ni karty`ny` svitu. – Language and conceptual world images, 549,* 178-182 (in Ukrainian).

Pérez Hernández, L. (2001). *Illokution and Cognition: A Constructional Approach*. Rioja: Servicio de Publicaciones.

Pochepcov, G.G. (2009). *Izbrannye trudy po lingvistike [The selected works on linguistics]*. Kharkiv: KhNU im. V.N. Karazina Publ.

Serl', D.R. (1987). Klassifikacija illokutivnyh aktov. [Classification of the speech acts]. *Novoe v zarubezhnoj lingvistike – The new in the foreign linguistics,* 170–194. (in Russian).

Shelinger, T.N. (1986). *Netradicionno vydelyaemye kommunikativnye edinicy sovremennogo anglijskogo yazyka. Avtoref. diss. kand. filol. nauk* [Unconventionally allocated communicative units of modern English language. Kand. philol. sci. diss. synopsis] Leningrad, 15p. (in Russian).

Tsohazidis, S.L. (1993). Scenes and frames for orders and threats. *Conceptualizations and mental processing in language*, 731–739.

Wendler, Z. (1985). Illokutivnoye samoubiystvo [Illocutionary suicide]. *Novoye v zarubezhnoy lingvistike. – New in foreign linguistics, 16,* 241–247 (in Russia).

Wunderlich, D. (1976). *Studien zur Sprechakttheorie.* Fr/ M.: Suhrkamp

Пономаренко Олена Олександрівна – аспірантка Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна; e-mail: elena14.ponomarenko@gmail.com; ORCID: https://orcid.org/0000-0003-1661-2151; GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com.ua/citations?hl=uk&user=0Cc--2EAAAAJ&view_op=list_works&gmla=AJsN-F5y-8b6ZKomMTNJEs1r3P6BdFJewrO8jhA2wB4LnFSRTVUPokIE3fV6FfjgNje6G5CBQzVgbnBWYmnIa54yhs8SYZcjEjL0Uw3pD8kW3TnnDrYlsc0

ЗІСТАВНІ СТУДІЇ ТА ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

УДК 81’25

ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ І РОЛЬ СЕМАНТИЧНИХ МАРКЕРІВ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ СОЦІОЛОГІЧНИХ ТЕКСТІВ

Бахов І. С., докт. пед. наук (Київ)

У статті йдеться про інтертекстуальність у перекладознавчому аспекті. Визначено роль семантичних маркерів у перекладі спеціалізованих, зокрема соціологічних текстів. Відзначається притаманні семантичним маркерам риси, які можуть підвищити або, навпаки, знизити здатність читача отримати повний доступ до їхнього змісту, такого як специфічна для сфери лексика чи термінологія, і до традиційних текстових форматів. Досліджується явний міжтекстовий зв’язок або цитування, тобто, включення інших текстів при побудові спеціалізованого тексту – традиційний міжтекстовий формат, що є відмітною характеристикою написання спеціалізованих текстів, особливо наукових. Увагу зосереджено на цитуваннях, які, головним чином, вживаються для тлумачення, і показано, як семантичні маркери можуть бути корисними для перекладача спеціалізованих соціологічних текстів у фазі аналізу тексту, що передує перекладу. Люди, які не є спеціалістами у певній сфері, такі як перекладачі спеціалізованих текстів, можуть мати проблеми з повним розумінням змісту спеціалізованих текстів, особливо якщо останні написано спеціалістом у цій сфери для таких же спеціалістів. Підкреслено, що семантичні маркери поводять себе як «інтерактивні ресурси», що дозволяють тому, хто пише текст, контролювати потік інформації, задовольняючи вірогідні потреби в додатковій інформації з боку «уявних» читачів. Як семантичні маркери, цитування набувають подвійної діалогічної властивості: вони орієнтовані на авторів попередніх текстів, на яких вони посилаються, і з якими вони працюють над значенням термінів, але вони також «взаємодіють» із читачем, реагуючи на можливі питання або вірогідні потреби у більш точній семантичній або концептуальній інформації.

Ключові слова: інтертекстуальність, переклад, спеціалізований текст, соціологічний текст, семантичні маркери.

Бахов И.С. Интертекстуальность и роль семантических маркеров при переводе специализированных социологических текстов. В статье идет речь об интертекстуальности в переводовеческом аспекте. Определена роль семантических маркеров в переводе специализированных, в том числе социологических текстов. Отмечается присущие семантическим маркерам черты, которые могут повысить или, наоборот, снизить способность читателя получить полный доступ к их содержанию, такого как специфическая для сферы лексика или терминология, и к традиционным текстовым форматам. Исследуется явная межтекстовая связь или цитирования, включение других текстов при построении специализированного текста как традиционный межтекстовый формат, который является отличительной характеристикой написания специализированных текстов, особенно научных. Внимание сосредоточено на цитированиях, которые, главным образом, используются для толкования, и показано, как семантические маркеры могут быть полезными для переводчика специализированных социологических текстов в фазе анализа текста, предшествующего перевода. Люди, которые не являются специалистами в определенной сфере, такие как переводчики специализированных текстов, могут иметь проблемы с полным пониманием содержания специализированных текстов, особенно если последние написано специалистом в этой области для таких же специалистов. Подчеркнуто, что семантические маркеры ведут себя как «интерактивные ресурсы», позволяющие пишущему текст контролировать поток информации, удовлетворяя возможные потребности в дополнительной информации со стороны «мнимых» читателей. Как семантические маркеры, цитирование приобретают двойное диалогическое свойство: они

© Бахов І.С., 2018

ориентированы на авторов предыдущих текстов, на которых они ссылаются, и с которыми они работают над значением терминов, но они также «взаимодействуют» с читателем, реагируя на возможные вопросы или возможные потребности в более точном семантической или концептуальной информации.

Ключевые слова: интертекстуальность, перевод, специализированный текст, социологический текст, семантические маркеры.

Bakhov I.S. Intertextuality and the role of semantic markers in the translation of specialized sociological texts. The article deals with intertextuality in the translation aspect. The role of semantic markers in translating specialized, including sociological texts has been defined. There are inherent features inherent in semantic markers, which can increase or, conversely, reduce the reader's ability to gain full access to their content, such as vocabulary-specific or terminology, and to traditional text formats. Explicit intertext communication or citation, the inclusion of other texts in the construction of a specialized text as a traditional intertextual format, which is a distinctive characteristic of the writing of specialized texts, especially scientific ones, is explored. Attention is focused on citations, which are mainly used for interpretation, and it is shown how semantic markers can be useful for a translator of specialized sociological texts in the phase of analysis of the text preceding the translation. People who are not specialists in a particular field, such as specialized text translators, may have problems with a full understanding of the content of specialized texts, especially if the latter is written by a specialist in this field for the professionals in the same field. It is emphasized that semantic markers behave like 'interactive resources' that allow the text writer to control the flow of information, satisfying possible needs for additional information from 'imaginary' readers. As semantic markers, citations acquire a double dialogic property: they are oriented toward authors of previous texts, on which they refer, and with which they work on the meaning of terms, but they also "interact" with the reader, reacting to possible questions or possible needs for more accurate semantic or conceptual information.

Keywords: intertextuality, translation, specialized text, sociological text, semantic markers.

1. Вступ

Явище інтертекстуальності завжди привертало увагу дослідників у галузі мовознавства і літературознавства, у журналістиці, рекламі та мас-медіа, а останнім часом починає привертати увагу фахівців з перекладознавства, оскільки існують певні складнощі, які виникають під час перекладу [1, с. 4–5]. Широкий науковий загал одностайно визначає *інтертекстуальність* як наявність у тексті слідів інших текстів, та як діалогічний зв'язок тексту у семіотичному універсумі як з попередніми (рекурсивний зв'язок), так і з подальшими (прокурсивний зв'язок) текстами. Таким чином, реалізовано текстовий процес, текстову динаміку. Звідси витікає думка відносно міжтекстових зв'язків у науковому дискурсі як засобу продукування, передавання та зберігання наукової інформації [2]. Термін «інтертекстуальність» був запропонований французькою дослідницею Ю. Крістєвою, яка називає інтертекстуальністю інтеракцію, яка відбувається всередині окремого тексту. Для суб'єкту, що пізнає, інтертекстуальність – це ознака того способу, яким текст прочитує історію та вписується в неї» [3, с. 102].

Зацікавленість дослідників міжтекстовою взаємодією мотивована формуванням нового погляду на діалогічну взаємодію тексту або теорії інтертекстуальності в середині минулого століття. Із новими підходами й напрямами дослідження – інтертекстуальним, лінгвістичним, літературознавчим, лінгвокультурологічним, стилістичним, когнітивним, семіотичним, комунікативно-прагматичним, перекладознавчим – природа та властивості цих понять, межі їх інтертекстуальної атрибуції все ще залишаються дискусійними [5; 7;]. Визнання значущості інтертекстуальності при перекладі спеціалізованих текстів з соціології зумовило потребу вивчення цієї проблеми і в перекладознавчому ракурсі. Дослідження інтертекстуальності як проблеми перекладу спеціалізованих текстів до цього часу залишається практично відкритим.

Отже, а к т у а л ь н і с т ь даної роботи та теми визначається необхідністю системного

вивчення інтертекстуальності як перспективної проблеми перекладу спеціалізованих текстів.

О б ’ є к т о м дослідження є семантичні маркери при перекладі спеціалізованих текстів з соціології, п р е д м е т о м – лінгво-стилістичні характеристики таких маркерів як результату їх міжтекстових взаємодій. Звідси постає м е т а дослідження¦ яка полягає у аналізі способів відтворення інтертекстуальних одиниць при перекладі спеціалізованих текстів з соціології.

Мало хто з учених досліджував проблеми, специфічні для цієї форми перекладу спеціалізованих текстів. До помітних винятків, однак, належить І. Валерштайн, чиї фундаментальні праці, присвячені перекладу соціологічних текстів, добре інформують щодо сучасної думки про предмет, від Ж. Прайс до Проекту соціологічного перекладу, реалізованого Американською радою наукових товариств [19].

Спеціалізовані типи текстів відрізняються від їхніх неспеціалізованих («загальних» або літературних) аналогів за чотирма параметрами: мета, тема, цільова аудиторія та структура тексту. Ці параметри, вперше сформульовані І. Мейер та П. Расселл, застосовуються також і до соціологічних текстів [12]. Спеціалізовані тексти зазвичай використовують мову для досягнення принаймні двох базових цілей: поширення даних та ідей і побудови знань. Як такі, вони є важливими для будь-якої діяльності, орієнтованої на дослідження, як у науковій, так і в приватній сфері.

Соціологічні тексти мають, крім цих чотирьох параметрів, фундаментальну відмітну характеристику, яку Ж. Прайс резюмував таким чином: «вони мають справу з концепціями» [16, с. 348]. Дійсно, в соціологічних текстах використовуються концепції для передавання специфічних поглядів на реальність, які мають ідеологічну основу, тобто, які знаходяться у рамках певної теорії. Проте ці концепції, як каже І. Валерштайн, «не є дрібницями». Насправді, «кожна з цих концепцій є цілою теорією» або «теорією історії концепції» [19, с. 108], теорією, яка ніколи не буває повністю завершеною, а продовжує змінюватися з часом, включаючи в себе зміни та поправки, зроблені первісним автором у подальших працях або сучасними чи пізнішими авторами в їхніх працях. «Слова-символи» або терміни, пов’язані з цими концепціями, можуть бути досить унікальними, тобто, специфічними для автора та його праць. Як пояснює І. Валерштайн [19, с. 108], у певних випадках автор буквально винаходив слово (або фразу). В інших випадках автор брав слово, яке вже можна було знайти у словниках, і використовував його, як він вважав за потрібне. Таке використання в деяких випадках було подібним до того, як використали б його інші автори того часу, але інколи автор давав слову-символу виразно новий (навіть незвичайний) зміст.

Через погано визначений та динамічний характер соціологічних концепцій та їхню важливість для соціологічних текстів багато вчених стверджували, що перекладачі цих текстів мають самі бути вченими, або, якщо вони ними не є, бути дуже добре знайомими із сферами чи підсферами, до яких ці тексти належать. Дійсно, знаходження саме того значення таких текстів, яке закладав у них автор, є складним завданням – навіть для спеціалістів із відповідної дисципліни. Проте перекладачі мають набагато більшу відповідальність, аніж звичайні читачі: «зрештою, якщо окремий читач розуміє щось неправильно, від наслідків цього страждає він сам, але коли помилку робить перекладач, він вводить в оману безліч людей» [19, с. 116].

2. Міжтекстовий зв'язок у спеціалізованих текстах

У даній статті йдеться про зрозумілість соціологічних текстів для перекладачів, які можуть не бути вченими, і тому можуть не мати статусу членів групи, незважаючи на їхні глибокі професійні знання сфер або спільнот дискурсу, з яких ці тексти походять. Соціологічні тексти, в силу їхнього виключного характеру, мають притаманні їм риси, які можуть підвищити або, навпаки, знизити здатність читача отримати повний доступ до їхнього змісту [9]. Одну таку рису, релевантну для інтерпретації соціологічних концепцій, буде досліджено в даній статті: це явний міжтекстовий зв’язок або цитування, тобто, включення інших текстів при побудові спеціалізованого тексту – традиційний

міжтекстовий формат, що є відмітною характеристикою написання спеціалізованих текстів, особливо наукових соціологічних текстів, за якого ця практика є, по суті, обов'язковою [18, с. 108].

Явний міжтекстовий зв'язок зазвичай вважається засобом, за допомогою якого той, хто пише спеціалізований текст, відзначає, що знаходиться в інтелектуальному боргу перед іншими авторами, підтримує їхні твердження та нейтралізує заперечення та підвищує загальну переконливість своїх аргументів. Як такі, цитування грають певну роль у соціальній побудові знань у тому сенсі, що вони створюють мапу зв'язків, що сполучають текст автора з працями інших авторів та вчених.

В соціологічних текстах цитування можуть виступати в ролі семантичних маркерів, які відстежують та ідентифікують аспекти «теорії історії» певної концепції. Приклад, наведений нижче, є саме таким випадком. У ньому автор намагається помістити дві суміжні концепції – «філологічний переклад» та «комунікативний переклад» – у певний контекст, надаючи історичний контекст і вказуючи, що відрізняє ці дві концепції від інших подібних концепцій, що вживаються іншими авторами в їхніх творах.

Різниця між «філологічним перекладом» та «комунікативним перекладом» сягає, принаймні, знаменитого розрізнення Фрідріхом Шлаєрмахером "*verfremdende*" та "*einbürgernde" Übersetzungen*, яке багато хто наслідував, використовуючи інші терміни. Що ставить розрізнення «філологічного» – «комунікативного» осібно від інших подібних розрізнень та концепцій, так це те, що воно є інтегрованим до несуперечливої теорії критики перекладу, в рамках якої походження та функції цих двох типів перекладу послідовно описуються та пояснюються [9, с. 245].

Спеціалізовані тексти, такі як соціологічні тексти, існують не в ізоляції: вони зв'язані між собою в мережі, які з'єднують поточні тексти з попередніми текстами і які, крім того, передбачають зв'язки з іще не написаними текстами. Фактично, було відзначено, що тексти формуються способами, в які вони реагують на попередні тексти, з одного боку, і намагаються передбачити реакції наступних текстів, з іншого. Тому можна сказати, що соціологічні тексти є фундаментально гетерогенними або «міжтекстовими», тобто, що вони «складаються з елементів інших текстів» – попередніх, сучасних і, певною мірою, майбутніх [7, с. 270].

3. Цитування як семантичні маркери

Цитування, найпоширеніша форма «явного кс позитивів зв'язку», є важливою темою дослідження у принаймні трьох різних дисциплінах: інформатиці, соціології науки та прикладній лінгвістиці. Виходячи з результатів роботи, проведеної у сферах інформатики та соціології науки, прикладні лінгвісти, такі як Н. Гарвуд [8], стверджують, що цитування можна розглядати як «багатофункціональний прагматичний акт», у тому сенсі, що воно уможливлює нормативну, соціально-конструкціоністську та риторичну інтерпретацію. Як «багатофункціональний прагматичний акт» цитування визнає право власності авторів (винагорода), створює інтелектуальні або концептуальні зв'язки (соціальна побудова знань) та підвищує загальну риторичність текстів (переконування).

Далі ми зосередимося на цитуваннях, які визнають специфічний тип кс позитивів зв'язку – історичну якість концепцій соціології та їхніх «слів-символів» або термінів. Ці цитування, які ми далі називатимемо *семантичними маркерами*, мають усі ознаки цитувань, згадані вище. Як усі цитування, вони є «багатофункціональними прагматичними актами», які, як стверджував Н. Каплан, становлять «соціальні засоби», за допомогою яких спільноти дискурсу «вирішують проблеми прав власності та домагання пріоритету» [10]. Проте, на відміну від цитувань узагалі, *семантичні маркери*, перш за все, *пов'язані із значенням терміну*: вони використовуються, коли автори хочуть уточнити, що вони розуміють під терміном, зокрема коли цей термін уже було вжито або визначено в іншому місці. Тому, з точки зору змісту тексту, їхній внесок є, по суті, семантичним за своєю природою, більше пов'язаним із точністю мови, якою формулюються аргументи тексту, аніж із ідентифікацією теоретичних основ чи методу, або з мобілізацією підтверджуючих доказів для

тверджень, що робляться в тексті. Семантичні маркери, крім того, грають важливу роль щодо однієї з головних якісних характеристик соціологічних текстів: що ці тексти зазвичай працюють із значеннями, визначеними самими текстами, і меншою мірою фізичними контекстом зовнішнього світу, або що вони, за словами Ж Прайс [16, с. 348], «мають справу з концепціями» та «використовують ці концепції як свій основний спосіб комунікації» [19, с. 88].

Як засоби для побудови значення у соціологічних текстах, семантичні маркери мають бути цікавими для перекладачів, яким доводиться їх перекладати. Дійсно, перекладачі, незалежно від того, чи вони самі є вченими, чи ні, зазвичай мають аналізувати тексти, які їм дали, до того, як вони почнуть їх перекладати, «оскільки це видається єдиним способом забезпечення того, що тексти будуть правильно зрозумілі» [13, с. 1]. У цьому відношенні корисним може бути розуміння того, як семантичні маркери діють у дискурсі соціології.

Семантичні маркери, або цитати, включені автором, який бажає визнати «семантичний» борг, схожі на «контексти, багаті на знання». Концепцію «контексту, багатого на знання», або «КБЗ», розробила І. кс [12] у сфері, пов'язаній із перекладом спеціалізованих текстів, а саме у сфері термінології розрахунку, зокрема напівавтоматичного вибирання знань. Контексти, багаті на знання, є фрагментами тексту, що виражають «концептуальну інформацію для терміну» [12], тобто інформацію, яку може використовувати фахівець із мови, такий як перекладач, для набуття предметних знань по терміну. Унаслідок цього їм в останні роки приділяється значна увага, і їх часто використовують під час спроб створити термінологічні ресурси, метою яких є саме допомога перекладачам у розумінні та продукуванні спеціалізованих текстів. Семантичні маркери, які визначають або пояснюють, схожі на «визначальні кс позитиві» Пірсон – це термін, упроваджений Дж. Пірсон [14, с. 105], також у сфері термінології розрахунку, для позначення випадків, «коли визначення, що вже існують, повторюються або перефразуються для цілей роз'яснення або пояснення». Дж. Пірсон [14, с. 118] зазначила, що на «визначальні кс позитиві» в тексті можуть явно вказувати поверхневі риси, які слугують для ідентифікації автора оригіналу, так як це було б і у випадку з семантичними маркерами, якими вони, проте, часто не є. Проте відсутність поверхневих рис могла б указувати на статус визначення, тобто на те, що його було всотано до фонових знань сфери, і що його вже не можна з'єднати з його автором через так зване явище «стирання через включення». Фактично, багато прикладів Дж. Пірсон, здається, потрапляють до цієї категорії, як можна судити з двох визначальних кс позитивів нижче, взятих із збірки її творів.

«Скелетний м'яз складається з пучків м'язових волокон, з'єднаних сполучною тканиною» [14, с. 147].

«Транспірація – це процес, за якого рослини виділяють воду в повітря через отвори в їхньому листі» [14, с. 153].

Про семантичні маркери не лише визначають або пояснюють значення термінів. Встановлюючи зв'язки з більш ранніми працями, вони також надають етимологічну інформацію, ідентифікують синоніми, сигналізують про змінені значення, вказують на еквівалентні вирази в інших мовах і т. ін. Коли семантичні маркери роблять останнє без визначення або пояснення, вони нагадують «часткові визначальні кс позитиві» Дж. Пірсон – сегменти тексту, «які можуть просто надавати інформацію про синоніми або правильний термін, який треба вжити в певному контексті» [14, с. 119]. Але, на відміну від часткових визначальних кс позитивів, усі семантичні маркери є цитуваннями – сегментами тексту, які з'єднують семантичний зміст, на який звертається увага, з його першоджерелом. Наприклад, семантичний маркер, наведений нижче, ідентифікує семантичний зв'язок між «горизонтальною інтерпретацією мов» – виразом дещо специфічним – і «чергуванням кодів», терміном, що є більш поширеним в літературі. Теоретики майже завжди посилаються на тексти, які містять те, що М. Люїс називає «горизонтальною інтерпретацією» мов, оригінальним синонімом більш поширеного виразу *«чергування кодів»* [17, с. 459–460].

4. Семантичні маркери при перекладі соціологічних текстів

Соціологічні тексти, як було показано вище, є особливою формою спеціалізованого дискурсу, який здійснює комунікацію за допомогою концепцій, що складають теорію або специфічні для сфери інтерпретації того, що існує в зовнішньому світі. Проте ці концепції є дуже мінливими – їхній зміст постійно змінюється через постійно триваючі інтелектуальні дослідження та дебати. Багато що з цієї інтелектуальної діяльності описується в публікаціях – таких, як соціологічні тексти, в яких учені відслідковують, інтерпретують, переглядають та змінюють існуючі концепції або впроваджують нові. Тоді з цього випливає, що кожна соціологічна концепція «[сама] є цілою теорією» [19, с. 108].

Мінлива якість соціологічних концепцій та терміни, які їх позначають, становлять серйозну проблему для будь-якого читача соціологічних текстів, у тому числі для перекладачів. Дійсно, через це, для інтерпретації соціологічних концепцій треба бути знайомим не лише з предметом тексту, який їх містить, а й із літературою сфери або частини сфери, з якою пов'язаний текст, і через яку концепції з часом розвиваються. Проте навіть якщо читач володіє необхідними знаннями, усе ж між значенням тексту, яке заклав у нього автор, і здатністю читача оцінити та повністю віднайти його, зазвичай залишається розмита область.

Можна сказати, що семантичні маркери являють собою таку текстову підказку. Маючи справу, головним чином, з інтерпретацією значення, вони включають фонову інформацію про концепції та їхні терміни просто в текст. Роблячи це, семантичні маркери також можуть грати роль маяків під час процесу читання, і допомагати вести читача через текст, зокрема через зміст сегментів, до яких їх було включено. Крім того, семантичні маркери не лише сигналізують про знання автором, що вдається до цитування, історичного розвитку концепції, а й також кажуть про певне усвідомлення потреб потенційних читачів, незалежно від того, чи є вони «інсайдерами» відповідної дисципліни, чи ні. У цьому сенсі їх можна вважати «інтерактивним ресурсом», тобто ресурсом, що є доступним для кожного автора, якому треба управляти потоком інформації в ході всієї побудови тексту, постійно передбачаючи вірогідні реакції та потреби уявних читачів. Дійсно, за словами П. Томпсона, «…автори роблять припущення про питання, які можуть поставити читачі, і будують текст так, аби там були відповіді» [18, с. 61]. Видається, що одним із способів дати ці відповіді є використання семантичних маркерів, які розповідають про значеннєвий зміст ключових термінів, ужитих у тексті, або про інші семантичні характеристики цих термінів. Внаслідок цього, корисною стратегією читання для читачів, без сумніву, був би пошук у тексті семантичних маркерів, і обробка цих маркерів не лише як цитувань, тобто як зв'язків з більш ранньою літературою, а й також як спроб автора встановити контакт із читачем та відреагувати на вірогідну або очікувану потребу в додатковій семантичній чи концептуальній інформації.

У контексті перекладу соціологічних текстів, є сенс віднести семантичні маркери до «внутрішньотекстових факторів» [13], які треба уважно вивчити під час аналізу перед здійсненням перекладу спеціалізованого тексту. Вони є «контекстами, багатими на знання», які надають неоціненну допомогу при інтерпретації, тлумаченні тексту мовою оригіналу, а, крім того, ідентифікують джерела, які можна буде використати, якщо видасться необхідним здійснити додаткове дослідження історії концепції. Коротше кажучи, вони є дуже корисними в герменевтичній фазі перекладу соціологічного тексту, навіть при тому, що, за твердженням Б. Пончарал, інтерпретація тексту, отриманого в результаті, завжди залишиться до певної міри суб'єктивною [15, с. 103]. Для того, аби перекласти текст про гуманітарні науки, дійсно треба, щоб перекладач пристосувався до нього, тобто щоб він здійснив особисту інтерпретацію, з необхідністю суб'єктивну, і щоб він подумав над тим, за допомогою якого засобу можна найкращим чином відтворити цю інтерпретацію своєю мовою, тобто мовою перекладу [15, с. 103].

Для того, аби дослідити роль, яку семантичні маркери можуть відігравати в герменевтичній стадії перекладу соціологічного тексту, звернімо

увагу на такий уривок з нашої добірки: *Однією з головних причин вибору на користь спостереження за впливом на ці чотири окремі здатності є те, що ми вважаємо, що вони відображають чотири когнітивні стадії вирішення проблеми перекладу.* Автор уривка посилається на добре відоме явище перекладу – явище *проблеми перекладу*. Проте проблеми перекладу можуть належати до багатьох різних типів (лексичного, синтаксичного, семантичного, культурного і т. ін.) і, внаслідок цього, цей начебто прозорий термін дозволяє інтерпретувати його більш ніж в один спосіб. Семантичний маркер, який іде безпосередньо за уривком, є особливо корисним в даному випадку.

Спираючись на висновки, які В. Льоршер зробив у своєму емпіричному дослідженні 1991 року, ми вважаємо, що «проблема перекладу» присутня в будь-якому сегменті тексту, який вимагає від перекладача свідомої уваги, оскільки він не може перекласти його автоматично (тобто, без необхідності зупинитися та подумати про нього) [11].

Семантичні маркери, які, на відміну він маркера, який щойно було проаналізовано, не дають визначення, а надають інші типи термінологічної інформації, є також дуже корисними на герменевтичній стадії перекладу соціологічного тексту. Дійсно, вони, зазвичай, ідентифікують аспекти історичного розвитку певної концепції, які стосуються – часто досить специфічного – характеру слова-символу або терміну цієї концепції. До цієї категорії належать семантичні маркери, які зосереджуються на походженні слова-символу (етимологія або називання), на використанні інших слів-символів іншими авторами (синонімія), або на наявності інших значень або інтерпретацій в інших працях (багатозначність). Ще одним прикладом є семантичні маркери, метою яких є поміщення концепції до контексту її взаємозв'язків з іншими, такими як ті, що ідентифікують концепції вищого або нижчого рівня (гіпонімія). Усі ці семантичні маркери дають читачу, в даному випадку перекладачу, знання щодо потенційних термінологічних проблем, які ставить лексика сфери, до якої належить текст, посилаючись, крім того, на джерела додаткової інформації для перекладача.

Хоча семантичні маркери є зазвичай корисними для перекладача, вони іноді можуть зменшувати зрозумілість, надмірно заглушуючи голоси автора та цитованого автора, або надаючи інформацію, яка є двозначною чи неповною. Наприклад, коли автори вдаються до цитування – семантичний маркер є цитуванням – вони заохочують читачів до пошуку. Читачі можуть прийняти чи не прийняти це заохочення, але якщо вони його приймають, вони очікують, що він підтвердить їхні очікування, тобто вони очікують, що будуть здатними знайти потрібну інформацію без надмірних зусиль, і вони очікують, що інформація буде корисною.

Проте загалом семантичні маркери можуть, завдяки їхній діалогічній та інтерактивній властивості, грати роль маяків, що полегшують інтерпретацію тексту, яка є однією з серйозних проблем перекладу соціологічних текстів.

5. Висновки

Цитування виконують багато функцій у спеціалізованому дискурсі. Включаючи текст, що будується, в історичний ланцюжок продукування тексту, вони визнають інтелектуальний борг, беруть участь у соціальній побудові знань та збільшують загальну переконливість тексту. Крім того, вони можуть допомагати окреслювати значення специфічних термінів у рамках нового тексту. Як семантичні маркери, цитування набувають подвійної діалогічної властивості: вони орієнтовані на авторів попередніх текстів, на яких вони посилаються, і з якими вони працюють над значенням термінів, але вони також «взаємодіють» із читачем, реагуючи на можливі питання або вірогідні потреби у більш точній семантичній або концептуальній інформації. У цій останній ролі вони стають безцінними для перекладача соціологічних текстів, оскільки вони зазвичай позитивно впливають на загальну зрозумілість тексту, який зазвичай пишеться для обраної аудиторії – групи «інсайдерів» певної дисципліни, до якої може входити, а може й не входити перекладач.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грек Л. В. Інтертекстуальність як проблема перекладу (на матеріалі англомовних перекладів української постмодерністської прози): дис. … канд. філол. наук : 10.02.16 / Грек Л. В. К., 2006. 208 с. 2. Каширіна І. В. Особливості реалізації категорії інтертекстуальності в жанрі наукової статті. С. 17-18. Зб. тез доповідей щорічної наук-практ. конф. ЗНТУ. Т. 4: ЗНТУ, 2014. с. 17–18. 3. Кристева Ю. Бахтин, слово, диалог и роман // Вестник МГУ. Серия 9. Филология. 1995. № 1. С. 97–124. 4. Приходько В. Б. Інтертекстуальність як проблема перекладу. Вісник дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «філологічні науки». 2017. № 1 (130). с. 262–266. 5. Сунько Н. О. Алюзія як маркер інтертекстуальності в англійськомовному газетному заголовку. Автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.04. Чернівці, 2016. 23 с. 6. Collet, Tanja. “La manière de signifier du terme en discours.” *Meta: Translators’ Journal.* 2009. 54(2), 279–294. 7. Fairclough, Norman. “Intertextuality in Critical Discourse Analysis.” *Linguistics and Education.* 1992. 4, 269–293. 8. Harwood, Nigel. “Citation Analysis: a Multidisciplinary Perspective on Academic Literacy.” Mike Baynham *et al.* (eds). *Applied Linguistics at the Interface*. London: BAAL and Equinox. 2004. 79–89. 9. House, Juliane. “Translation Quality Assessment: Linguistic Description versus Social Evaluation.” *Meta: Translators’ Journal.* 2001. 46(2), 243–257. 10. Kaplan, Norman. “The Norms of Citation Behaviour: Prolegomena to the Footnote.” *American Documentation*. 1965. 16(3), 179-184. 11. Lörscher, Wolfgang. *Translation Performance, Translation Process, and Translation Strategies. A Psycholinguistic Investigation*. 1991. Tübingen: Gunter Narr. 12. Meyer, Ingrid and Pamela Russell. “The Role and Nature of Specialised Writing in a Translation-specific Writing Program.” *TTR: traduction, terminologie, redaction.* 1988. 1(2), 114–124. 13. Nord, Christiane. *Text Analysis in Translation. Theory, Methodology, and Didactic Application of a Model for Translation-Oriented Text Analysis.* 2005. Amsterdam: Editions Rodopi B.V. 14. Pearson, Jennifer. *Terms in Context*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 1998. 15. Poncharal, Bruno. “Le *Social Science Translation Project* et la traduction des sciences humaines.” *Hermès.* 2007. 49, 99–106. 16. Price, Joshua M. (2008). “Translating Social Science: Good versus Bad Utopianism.” *Target* 20(2), 348-364. 17. Stratford, Madeleine. “Au tour de Babel! Les défis multiples du multilinguisme.” *Meta.* 2008. 53(3): 457–470. 18. Thompson, Paul and Chris Tribble. “Looking at Citations: Using Corpora in English for Academic Purposes.” *Language Learning & Technology.* 2001. 5(3), 91–105. 19. Wallerstein, Immanuel. “Scholarly Concepts: Translation or Interpretation?” Marilyn Gaddis Rose (ed.). *Translation Horizons Beyond the Boundaries of Translation Spectrum. Translation Perspectives IX*. Binghamton (NY): State University of New York at Binghamton, 1996. 107-117.

REFERENCES

Hrek, L.V. (2006) *Intertekstual'nist' yak problema perekladu (na materiali anhlomovnykh perekladiv ukrayins'koyi postmodernist·s'koyi prozy). Diss. kand. filol. nauk. [Intertextuality as a problem of translation (based on translations of Ukrainian postmodern prose). Cand. of sci. diss]*. Kyiv. 208 p. [in Ukrainian].

Kashyrina, I.V. (2014). Osoblyvosti realizatsiyi katehoriyi intertekstual′nosti v zhanri naukovoyi statti. *Zb. tez dopovidey shchorichnoyi nauk-prakt. konf. ZNTU. Vol. 4*. ZNTU, 17–18. [in Ukrainian].

Krysteva, Yu. (1995). Bakhtyn, slovo, dialoh i roman. *Vestnyk MHU. 9. Fylolohyya*. – *MHU Messenger. 9. Philology, 1,* 97–124. [in Russian].

Prykhod’ko, V.B. (2017). Intertekstual’nist’ yak problema perekladu. *Visnyk dnipropetrovs’koho universytetu imeni Al’freda Nobelya. Seriya «filolohichni nauky». – A. Nobel Dnipropetrovsk University Messenger, 1*(130), 262–266. [in Ukrainian].

Sun’ko, N.O. (2016). *Alyuziya yak marker intertekstual’nosti v anhliys’komovnomu hazetnomu zaholovku. Avtoref. diss. kand. filol. nauk [Allusion as a marker of intertextuality in English newspaper title. Cand. sci. diss. synopsis]*. Chernivtsi. 23 p. [in Ukrainian]

Collet, T. (2009). La manière de signifier du terme en discours. *Meta: Translators’ Journal 54*(2), 279–294.

Fairclough, N. (1992). Intertextuality in Critical Discourse Analysis. *Linguistics and Education* 4, 269-293.

Harwood, N. (2004). Citation Analysis: a Multidisciplinary Perspective on Academic Literacy. In: Mike Baynham *et al.* (eds). *Applied Linguistics at the Interface*. London: BAAL and Equinox, 79–89.

House, J. (2001). Translation Quality Assessment: Linguistic Description versus Social Evaluation. *Meta: Translators’ Journal 46*(2), 243–257.

Kaplan, N. (1965). The Norms of Citation Behaviour: Prolegomena to the Footnote. *American Documentation* 16(3), 179–184.

Lörscher, W. (1991). *Translation Performance, Translation Process, and Translation Strategies. A Psycholinguistic Investigation*. Tübingen: Gunter Narr.

Meyer, I. & Russell P. (1988). The Role and Nature of Specialised Writing in a Translation-specific Writing Program. *TTR: traduction, terminologie, rédaction 1*(2), 114–124.

Nord, Ch. (2005). *Text Analysis in Translation. Theory, Methodology, and Didactic Application of a Model for Translation-Oriented Text Analysis.* Amsterdam: Editions Rodopi B.V.

Pearson, J. (1998). *Terms in Context*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

Poncharal, B. (2007). Le Social Science Translation Project et la traduction des sciences humaines. *Hermès, 49*, 99–106.

Price, J.M. (2008). "Translating Social Science: Good versus Bad Utopianism." *Target 20*(2), 348–364.

Stratford, M. (2008). "Au tour de Babel! Les défis multiples du multilinguisme." *Meta 53*(3): 457–470.

Thompson, P. and Tribble C. (2001). Looking at Citations: Using Corpora in English for Academic Purposes. *Language Learning & Technology 5*(3), 91-105.

Wallerstein, I. (1996). Scholarly Concepts: Translation or Interpretation? In: Marilyn Gaddis Rose (ed.). *Translation Horizons Beyond the Boundaries of Translation Spectrum. Translation Perspectives IX*.

Binghamton (NY): State University of New York at Binghamton, pp. 107–117.

Бахов Іван Степанович – доктор педагогічних. наук, доцент, завідувач кафедри іноземної філології та перекладу Міжрегіональної Академії управління персоналом (Київ); e-mail: i.bakhov59@gmail.com; ORCID: http://orcid.org/0000-0002-8379-199X

УДК 81’255.4 : 22 [811.111 + 811.161.2]

ПЕРЕКЛАД БІБЛІЙНИХ ВЛАСНИХ НАЗВ АНГЛІЙСЬКОЮ Й УКРАЇНСЬКОЮ МОВАМИ (КОМПАРАТИВНИЙ АСПЕКТ)

Л.М. Черноватий, докт. пед. наук (Харків)

Розглянуто порівняльні характеристики передачі біблійних власних назв в англомовному й українськомовному текстах перекладу Старого Заповіту (“П’ятикнижжя Мойсеєве”) найпоширеніших варіантів Біблії в обох мовах. Узагальнено лексико-семантичні групи номінацій, притаманні конфесійному стилю, а також характерні для нього групи лексики, важливе місце серед яких займають власні назви. Порівняльний аналіз 586 власних назв з кожного варіанту перекладу дозволив сформулювати висновки стосовно принципів їх передачі та співвіднесеності у двох мовах. Хоча в обох мовах провідним способом є транслітерування, однак співвіднесеність одних і тих же літер в англійській та українських мовах не завжди є постійною. Однозначну відповідність виявлено лише в парах англійських та українських літер: ***d*** *– д*, ***k*** *– к*, ***l*** *– л*, ***m*** *– м*, ***n*** *– н*, ***o*** *– о*, ***p*** *– п*, ***r*** *– р*, ***t*** *– т*, ***v*** *– в*. Інші літери, а також диграфи *ch*, *sh, ph* та *th*, не мають постійних графічних відповідників в українських власних назвах і характеризуються різним ступенем варіативності. Це пояснюється деякими причинами, серед яких, зокрема, суттєвий (450 років) розрив у часі між першим англомовним та українським перекладами, що пояснює можливу зміну підходів до транслітерування, дотримання різних його традицій (західної і східної) перекладачами при передачі деяких літер, зокрема у парі літер ***b*** *– в*, диграфа *th*; більший вплив на українського перекладача з боку численних іншомовних (зокрема, російського) перекладів Біблії, які були відсутніми на час здійснення першого англомовного її перекладу тощо. Іншими причинами розбіжностей могли бути індивідуальні характеристики перекладачів, недотримання ними однакової стратегії протягом усього перекладу, їхнє намагання добитися милозвучності власних імен, уникнути небажаних для мови перекладу звукосполучень тощо.

Ключові слова: англійська мова, Біблія, власні назви, переклад, порівняльні орфографічні характеристики, «П’ятикнижжя Мойсеєве», Старий Заповіт, українська мова.

Черноватый Л. Н. Перевод библейских имен собственных на украинский и английский языки (компаративный аспект). Рассмотрены сравнительные характеристики передачи библейских имен собственных в англоязычном и украиноязычном текстах перевода «Пятикнижия Моисея» Ветхого Завета наиболее распространенных вариантов Библии в обоих языках. Обобщены лексико-семантические группы номинаций, присущие конфессионному стилю, а также характерные для него группы лексики, важное место среди которых занимают имена собственные. Сравнительный анализ 586 имен собственных из каждого варианта перевода позволил сформулировать выводы относительно принципов их передачи и соотнесенности в двух языках. Хотя в обоих языках ведущим способом является транслитерация, однако соотнесенность одних и тех же букв в английском и украинском языках не всегда постоянно. Однозначные соответствия обнаружены только в парах английских и украинских букв *d – д*, *k – к*, *l – л*, *m – м*, *n – н*, *o – о*, *p – п*, *r – р*, *t – т*, *v – в*. Другие буквы, а также диграфы *ch*, *sh, ph* та *th,* не имеют постоянных графических соответствий в украинских именах собственных и характеризуются разной степенью вариативности. Это объясняется рядом причин, среди которых существенный (450 лет) разрыв во времени между первыми англоязычным и украинским переводами, что объясняет возможное изменение подходов к транслитерации, соблюдение разных ее традиций (западной и восточной) при передаче некоторых букв, в частности, в паре букв *b – в*, диграфа *th*; более сильное влияние на украинского переводчика со стороны многочисленных (в частности, русскоязычного) переводов Библии, отсутствовавших во времена осуществления первого ее англоязычного перевода и т.д. Другими причинами расхождений могли быть индивидуальные отличия переводчиков, неспособность придерживаться единой стратегии перевода на всей его протяженности, их стремление добиться благозвучности имен собственных, избежать нежелательных для языка перевода звукосочетаний и т.д.

© Черноватий Л.М., 2018

Ключевые слова: английский язык, Библия, Ветхий Завет, имена собственные, перевод, «Пятикнижие Моисея», сравнительные орфографические характеристики, тексты перевода, украинский язык.

Chernovaty L. M. Rendering Biblical proper names into English and Ukrainian (a comparative aspect). The article deals with the comparative characteristics of rendering proper names in the most widespread English and Ukrainian translations of the Old Testament (Pentateuch). The author makes some generalizations concerning the lexical and semantic groups of nominations, characteristic of the confessional style, as well as its typical groups of lexis with the proper names being a major constituent among them. A comparative analysis of 586 proper names from each target text allowed to the make some conclusion concerning the ways of their rendering and correlation in the target languages. Though transliteration is the main technique in both languages, the correlation of the same letters in English and Ukrainian is not always consistent. The consistency has been found to be invariable only concerning the following English-Ukrainian pairs of letters: *d – д*, *k – к*, *l – л*, *m – м*, *n – н*, *o – о*, *p – п*, *r – р*, *t – т*, *v – в*. Other letters, as well as digraphs *ch*, *sh, ph* and *th*, do not have consistent counterparts and are characterized by a varying degree of inconsistency. This may be accounted for by a variety of reasons, among them: a considerable (450 years) gap between the first English and Ukrainian translations, which may have contributed to the changes in the approaches to transliteration; following in the different traditions (Western or Eastern) of transliteration in rendering certain letters, specifically concerning the pair of the letters ***b*** – *в*, or *th* digraph; a greater impact on the Ukrainian translator on the part of numerous Bible translations into other languages (particularly into Russian), which were absent at the time the first English translation was done etc. Other reasons for the discrepancies might include the translators' individual characteristics, failure to maintain the same strategy throughout the entire translation, their striving to create euphony and to avoid the sound combinations undesirable in the target language.

Key words: Bible, comparative orthographic characteristics, Old Testament, Pentateuch book, proper names, the English language, the Ukrainian language, translation.

1. Постановка проблеми

Фахова компетентність перекладача (див. [13]), як мета відповідного університетського курсу навчання, та її складові вимагають систематичного вивчення з огляду на важливість його результатів для ефективної організації згаданого навчання. Одним із важливих компонентів цієї компетентності є її екстралінгвістична складова, що включає в себе, поміж іншого, знання про культури двох країн, мови яких використовуються при перекладі, та загальні знання про світ. Подібні знання є складною багаторівневою структурою, що поєднує різноманітні сфери, однією з яких є конфесійна, яка, у свою чергу, у християнському світі тісно пов'язана з Біблією. Остання є джерелом потужного впливу на формування культур численних народів, що знаходяться в межах згаданого світу, а також на розвиток лексичного складу багатьох мов, якими послуговуються у відповідних країнах. Біблійні лексеми, зокрема й пропріатеми (власні назви), широко вживаються носіями згаданих мов як у письмовому, так і в усному дискурсі, який доводиться перекладати іншими мовами. Незважаючи на те, що текст Біблії перекладено практично усіма мовами світу, існують численні розбіжності в передачі одних і тих же власних імен різними мовами, що певною мірою ускладнює її.

Проблеми перекладу в межах конфесійного стилю розглядалися в низці робіт. Зокрема, досліджувалися питання ознак конфесійного стилю в українській мові [4; 8; 15], склад, джерела і шляхи формування української церковної термінології стосовно церковних чинів і посад [1], релігійних споруд [7], церковних обрядів [9] тощо. Вивчалися українські національні традиції біблійних перекладів [5], зокрема, особливості передачі біблійної пропріальної лексики в перекладі Святого Письма П. Куліша Та І. Пулюя [12], однак у широкому розумінні (в парі «англійська-українська мови») проблеми перекладу як у конфесійній сфері загалом, так і біблійних власних назв, зокрема, потребують спеціального порівняльного вивчення, в чому й полягає **актуальність** даної роботи.

Відповідно **метою дослідження** було встановлення характеру збігів та розбіжностей в

передачі однієї й тієї ж біблійної пропріальної лексики у згаданих мовах, з перспективою укладання відповідного двомовного словника.

Досягнення цієї мети передбачало розв'язання низки завдань: 1) встановлення основи для відбору матеріалу дослідження з найуживаніших перекладів Біблії англійською та українською мовами; 2) визначення особливостей конфесійної лексики та місця власних назв у ній; 3) відбір пропріатем з метою їх подальшого контрастивного аналізу; 4) порівняльний аналіз відібраних пропріатем для визначення принципів їх перекладу у двох мовах; 5) формулювання висновків стосовно згаданих принципів та рекомендації щодо їх використання у процесі навчання майбутніх перекладачів.

2. Зміст дослідження

2.1. Об'єктом дослідження є передача біблійної пропріальної лексики в процесі її перекладу українською мовою з англійської, а п**редметом** – порівняльні графічні характеристики власних назв (пропріатем), що вживаються в перекладах Біблії англійською та українською мовами.

2.2. Вибір матеріалу дослідження. Оскільки матеріалом для порівняння бажано вибирати найпоширеніші переклади текстів Біблії українською й англійською мовами, потрібно було перш за все ідентифікувати такі тексти. Важливою вимогою до них, крім згаданого поширення, є також умова, що вони мали перекладатися з оригінальних текстів, тобто з давньоєврейської й арамейської (Старий Заповіт), а також давньогрецької (Новий Заповіт), а не з мови-посередника. Тільки в цьому випадку можна було порівнювати українсько- й англомовні тексти між собою.

За даними відповідних досліджень [5], переклади українською мовою мають досить давню історію, починаючи від Пересопницького Євангелія (середина 16-го століття), перекладів Нового Заповіту Пилипа Морачевського (середина 19-го століття) та Антона Кобилянського (друга половина 19-го століття) і закінчуючи повним перекладом Біблії від Свідків Єгови 2014 року (детальніше див. [Мороз]). Однак з різних причин ці тексти не підходять для нашого порівняльного аналізу. Наприклад, Пересопницьке Євангеліє перекладено із церковнослов'янської мови болгарської редакції, переклади Пилипа Морачевського й Антона Кобилянського не набули поширення через тодішні заборони української мови, а переклад Біблії від Свідків Єгови здійснено з англійської. Так само непридатний для нашої розвідки і текст під редакцією Філарета, оскільки його перекладено з російської Синодальної Біблії.

На сьогодні існують принаймні п'ять повних українських перекладів Біблії, здійснених безпосередньо з мов оригіналу. По-перше, це праця П. Куліша, І. Пулюя та І. Нечуя-Левицького [10], вперше видана українською мовою Британським Біблійним Товариством (ББТ) у 1903 році (передруки – у 1947 і 1969 роках). Другий переклад [2], також замовлений ББТ у 1936 році Івану Огієнку, було закінчено 1955 року й опубліковано у 1962. Переклад Івана Хоменка [16] видано в Римі у 1957 році. У 2011 вийшла в світ Біблія Українського Біблійного Товариства (УБТ), перекладена Рафаїлом Турконяком [3], а у 2013 році – новітній переклад Олександра Гижі [6].

Переклад Куліша дещо застарів, це було однією з причин замовлення нової версії Огієнку (що свого часу був митрополитом Української автокефальної православної церкви), яка й набула найбільшого поширення. Інші переклади ініціювалися церквами або особами, які не відносилися до православної гілки: католицькою (Хоменка), греко-католицькою (Турконяк), протестантською (Гижа). Частково з цієї причини, а також тому, що останні переклади здійснено відносно недавно, вони досі не набули такого поширення, як Біблія у перекладі Івана Огієнка [2], яку ми й обрали для порівняння з її англомовним відповідником.

Що стосується англомовних перекладів Біблії, діапазон яких із зрозумілих причин набагато ширший, ніж у випадку з українською мовою, то ми зупинили свій вибір на так званій Біблії короля Якова (*King James' Bible*) [16], перший варіант якої вийшов ще на початку сімнадцятого століття, і який неодноразово виправлявся протягом наступних років. Незважаючи на постійну його критику і появу нових версій, наприклад, Нова англомовна Біблія (*New English*

Bible) та Виправлена англомовна Біблія (*Revised English Bible*), модернізована версія Біблії короля Якова залишається достатньо популярною і вважається найпоширенішою в англомовному світі. Відтак саме її ми й вибрали для порівняння із згаданим українським перекладом.

2.3. Конфесійна лексика та місце власних назв у ній. В межах розв'язання другого завдання було вивчено відповідну літературу [1; 4; 5; 7; 8; 9; 15], внаслідок чого встановлено, що конфесійному стилю притаманні такі лексико-семантичні групи номінацій як назви священних книг, осіб і предметів, задіяних у богослужінні; його часові і просторові характеристики, а також групи лексики, що стосується Божественної сутності. Крім того, в перекладах Біблії використовується маркована лексика, притаманна конфесійному стилю; складні слова; перифрази, що надають тексту піднесеності, величності й образності; архаїзми та церковнослов'янізми, що також сприяють створенню атмосфери урочистості; фразеологія і власні назви (пропріатеми).

Власні назви (імена людей, назви народів, географічні найменування тощо) відіграють важливу роль у текстах конфесійного стилю, а їх передача у перекладі є багатоаспектною проблемою. Деякі одиниці (*Царство Боже, Отець Небесний*) виконують номінативно-диференційну функцію, інші реалізують функцію перифразу (*Адамові діти*). Тексти Святого письма насичено власними назвами, частотність яких у біблійних алюзіях є дуже високою. Оскільки англомовний та українськомовний переклади Біблії розділяють кілька століть, протягом яких суттєво змінилися принципи транскодування, розбіжності в передачі біблійних власних назв у двох мовах є неминучими, а відтак їх передача українською мовою при перекладі з англійської пов'язана з низкою проблем, які потребують спеціального вивчення.

2.4. Відбір пропріатем з метою їх подальшого контрастивного аналізу. Зважаючи на обмежений обсяг статті, матеріалом аналізу було обрано лише власні назви, що вживаються у «П'ятикнижжі Мойсеєвому» (Старий Заповіт), передача яких не може здійснюватися за принципами простого транскодування, оскільки внаслідок згаданих причин у різномовних перекладах накопичились відмінності передачі одних і тих самих власних назв тексту оригіналу, що, у більшості випадків, потребують чіткого знання написання відповідної власної назви у кожній з мов, задіяних у процесі перекладу. Для забезпечення такого знання, подібна інформація має бути включеною до змісту навчання майбутніх перекладачів, а також до відповідних довідкових матеріалів. З метою одержання цих даних ми провели аналіз матеріалу дослідження [14], яким послужили 1172 власні назви (по 586 з кожного варіанту перекладу – 369 антропонімів (імен осіб), 182 топоніми (географічні назви) та 35 назв народів), відібрані із найуживаніших версій перекладу «П'ятикнижжя Мойсеєвого» англійською (*King James Bible*) [16] та українською (переклад Івана Огієнка) [2] мовами.

2.5. Порівняльний аналіз відібраних пропріатем. Умовні позначення книг, які використовуються у подальшому викладі: Бут – книга «Буття», *Gen* – книга *Genesis*, Вих – книга «Вихід», *Exod* – книга *Exodus*, Лев – книга «Левит», *Lev* – книга *Leviticus*, Числ – книга «Числа», *Num* – книга *Numbers*, Повт – книга «Повторення закону», *Deut* – книга *Deuteronomy.* Цифра після скороченої назви книги показує номер її розділу, а цифра після двокрапки – номер вірша у розділі. Наприклад, *Вих 2 : 15,* означає: п'ятнадцятий вірш другого розділу книги «Вихід».

Принципи аналізу. У відібраному для аналізу корпусі англомовних власних назв не зафіксовано випадків вживання літер ***f, q***, ***w, x*** та ***y***. Виявлено однозначну відповідність таких пар англійських та українських літер: ***d*** – *д*, ***k*** – *к*, ***l*** - *л*, ***m*** – *м*, ***n*** – *н*, ***o*** – *о*, ***p*** – *п*, ***r*** – *р*, ***t*** – *т*, ***v*** – *в*. Однак інші літери, так само як і диграфи *ch*, *sh, ph* та *th*, не мають однозначних графічних відповідників в українських власних назвах, а характеризуються різним ступенем варіативності, яка аналізується у подальшому викладі.

Літера «*b*». В англомовних власних назвах «П'ятикнижжя Мойсеєвого» ця літера трапляється досить часто (86 випадків) і переважно в третій позиції. Відповідником цієї

літери в українськомовних власних назвах у кожних двох із трьох випадків є літера «*в*» (***Ba**b**e**l* – ***Ва**в**и**лон* (місто) (Бут 10 : 10). Це можна пояснити відмінностями західної та східної типології вимови власних назв, про яку говорять деякі автори [12, с.205]. З іншого боку, тут можна говорити про певну непослідовність перекладача у виборі графічного відповідника, оскільки у кожному третьому випадку відповідником даної англійської літери є українська літера «*б*» (***В**е**п**а**т**т**і* – ***Б**ен-Аммі* (син Лота і його дочки) (Бут 19 : 38). Принаймні у частині випадків це може бути наслідком намагання перекладача уникнути небажаних для української мови буквосполучень. Приміром, замість вживання української літери «*б*» при передачі імені *Jo**b**a**b**,* перекладач замінює її українською літерою «*в*»: Йо**в**а**в** (син Йоктана) (Бут 10 : 29). Подібна ситуація спостерігається і в деяких інших випадках, наприклад, *Jo**b** – Йо**в*** (син Іссахара) (Бут 46 : 13). В одному випадку англійська літера «*b*» в одному й тому ж імені (*Beriah* – син Асира) передається по-різному в різних книгах – як *Берія* (Числ 26:45) та *Верія* (Бут 46:17), що може свідчити про неуважність перекладача.

Англійська **літера «*c*»** вживається у власних назвах, що аналізуються, нечасто (16 випадків). При цьому вона ставиться переважно (62%) на початку слова, хоча трапляються й інші її позиції. В українських власних назвах їй завжди відповідає літера "к" (ініціальна позиція: ***C**ain* − ***К**аїн* (первісток Адама та Єви) (Бут 4 : 1), друга позиція: *A**cc**ad* − *А**кк**ад* (місто) (Бут 10 : 10), третя позиція – *Ja**c**ob* − *Яків* (син Ревеки і Ісака) (Бут 25 : 26). Виняток становить ім'я *Canaan* та його похідних, де вживається літера "*х*": ***C**anaan* − ***Х**анаан* (син Хама) (Бут 9 : 18), ***C**anaanites* − ***х**анаанеянин* (Бут 15 : 21), *Canaan* − ***х**анаанський край* (Бут 11 : 31).

Англійська **літера «*e*»** є найбільш вживаною з усіх, які аналізуються в цьому дослідженні (244 випадки). Найчастотнішою (38%) є її друга позиція. Ця літера також характеризується найбільшою варіативністю її відповідників у еквівалентних власних назвах, які вживаються в українському перекладі «П'ятикнижжя Мойсеєвого». Найпоширенішим серед них є українська літера: «*е*» − 73% випадків (наприклад, ***E**noch* − ***Е**нох* (син Каїна) (Бут 4 : 17)), а далі йдуть «ї» − 11,9% випадків (*Ishma**e**l* − *Ізмаї**л*** (син Агари і Аврама) (Бут 16 : 11)), «и» − 4% випадків (*S**e**th* − *С**и**ф*** (син Адама) (Бут 4 : 25)), «а» − 2,5% випадків (*M**e**dan* − *М**а**дан*** (син Кетури і Авраама) (Бут 25 : 2)), «і» − 2,5% випадків (*B**e**thlehem* − *В**і**флеєм*** (Бут 35 : 19)), та «є» − 2,5% випадків (***E**lim* − ***Є**лім*** (Вих, 15 : 27)). У 3,7% випадків англійська літера «*e*» взагалі не має відповідника в українському перекладі і замінюється апострофом (*Zib**e**on* − *Ців'он (син Сеїра)* (Бут 36 : 20)) або опускається (*Med**e**ba* − *Медва*** (Числ 21 : 30)).

Літера «*g*» в англомовних власних назвах конфесійного стилю вживається вдвічі частіше (37 випадків), ніж літера «*с*» і також часто (62%) стоїть на початку слова. Відповідником цієї англомовної літери майже завжди є українська літера «г» (наприклад, ***G**omer* − ***Ґ**омер*** (син Яфета) (Бут 10 : 2)), за винятком трьох власних назв, де вживається літера «г»: ***G**amaliel* – ***Г**амаліїл*** (син Педацурів) (Числ 1 : 10), ***G**omorrah* − ***Г**омора*** (місто) (Бут 10 : 19) та *Seru**g** − *Серуг*** (син Реу) (Бут 11 : 22).

Літера «*h*» в англомовних лексемах, які тут аналізуються, вживається досить часто (84 випадки). Майже у половині епізодів (45%) вона стоїть наприкінці слова і в цій позиції її відповідник в українському варіанті зазвичай відсутній (вірогідно, у цьому випадку в оригіналі міститься придих), наприклад, *Ada**h** − *Ада*** (жінка Ламеха) (Бут 4 : 19). Винятком є імена *Tera**h** − *Тера**х*** (син Нахора) (Бут 11 : 24), *Kora**h** − *Кора**х*** (син Оголівами) (Бут 36 : 5), *Sera**h** − *Сіра**х*** (син Асира) (Бут 46 : 17), *Cala**h** – *Кала**х*** (місто) (Бут 10 : 11). У цьому випадку, можливо, йдеться про недодержання єдиної стратегії з боку перекладача. В інших позиціях її відповідниками є українські літери «х» (40%), наприклад, *A**h**ira* − *А**х**іра*** (син Енанів) (Числ 1 : 15) або «г» (15%): ***H**ai* − ***Г**ай*** (місто) (Бут 12 : 8).

Частотність англійської **літери «*i*»** є дуже високою (131 випадок). Якщо ця літера стоїть другою або третьою, то в половині випадків (53%) її відповідником є українська літера «*і*» (*M**i**dian* − *М**і**діян*** (син Кетури і Авраама) (Бут 25 : 2); *Ab**i**hu* − *Ав**і**гу*** (син Аарона) (Вих 6 : 23)). Коли англійська літера «*i*» займає другу позицію, в третині випадків її відповідником є українська

літера «и» (*Ti**r**as* − *Т**и**рас* (син Яфета) (Бут 10 : 2)). Якщо ж англійська літера «*i*» займає першу позицію, то в кожному третьому випадку (38%) її відповідником буде українська літера «*ї*» (***I**shuah* − ***Ї**шва* (син Асира) (Бут 46:17)). Відповідником англійській літері «*i*» наприкінці слова завжди є українська літера «й» (*Sina**i*** – *Сіна**й*** (гора) (Вих 19 : 11)). У двох випадках відповідником англійської літери «*i*» є українська літера «а». *M**i**riam* – *М**а**ріям* (Ааронова сестра) (Вих 15 : 20) та *Ab**i**asaph* – *Ав**а**асаф* (син Кораха) (Вих 6 : 24), а ще в трьох (*Sara**i*** – *Сара* (жінка Авраама) (Бут 11 : 29), *Assyr**i**a* – *Ашшур* (Бут 2 : 14) та *Bethjes**i**moth* – *Бет-Єшмот* (Числ 33 : 49)) – згадана англійська літера не має відповідників в українських власних назвах.

Частотність англомовної **літери «*j*»** є невисокою (22 випадки). У трьох випадках з чотирьох (77%) ця літера стоїть на початку слова, проте завжди, незважаючи на її розташування, слідом іде голосна. Залежно від останньої, відповідниками цієї літери можуть бути українські йотовані літери: «я» (***Ja**pheth* − ***Я**фет* (син Ноя) (Бут 5 : 32), «є» (***Je**tur* − ***Є**тур* (син Ізмаїла) (Бут 25 : 15), «ї»(***Ji**dlaph* − ***Ї**длаф* (син Мілки і Нахора) (Бут 22:22), «ю» (***Ju**dah* − ***Ю**да* (син Лії) (Бут 29:35) або буквосполучення “йо” (***Jo**seph* − ***Йо**сип* (син Рахіль) (Бут 30 : 24). Виключення становлять два слова: *Ben**j**amin* − *Вен**і**амин* (син Рахілі) (Бут 35:24) та ***J**eush* − ***С**уш* (син Оголівами) (Бут 36:5).

Англійська **літера «*s*»**, яка вживається не дуже часто (26 випадків), стоїть переважно (86%) на початку слова. Її відповідником майже завжди (81%) є українська літера «с» (***S**imeon* − ***С**имеон* (син Лії) (Бут 29 : 33)), за винятком п’яти слів, де їй відповідає літера «ш»: ***S**alah* − ***Ш**елах* (син Арпахшада) (Бут 10 : 24); *Ass**h**ur* − *А**ш**шур* (син Сима) (Бут 10 : 22), *Is**h**ui* − *Ї**ш**ві* (син Асира) (Бут 46 : 17); *Pi**s**on* − *Пі**ш**он* (річка в Едені) (Бут 2 : 11) та *Eno**s*** − *Ено**ш*** (син Сифа) (Бут 4 : 26). Ще двічі, причому в одному слові, таким відповідником є літера “й”: *Mo**s**es* – *Мо**й**се**й*** (Вих 2 : 10).

Частотність англомовної **літери «*u*»** є низькою (23 випадки), а її відповідником майже завжди (87%) є українська літера «у» (*L**u**d* – *Л**у**д* (син Сима) (Бут 10 : 22)), за винятком трьох власних назв: *Esa**u*** – *Іса**в*** (син Ревеки і Ісака) (Бут 25 : 25), *Zebul**u**n* – *Завул**о**н* (син Лії) (Бут 35 : 23), *E**u**phrates* – *Е**ф**рат* (річка в Едені) (Бут 2 : 14).

Відповідниками англійської **літери «*z*»**, частотність якої складає 36 випадків вживання, виступають, майже порівно, українські літери «ц» (50%) (***Z**illah* − ***Ц**ілла* (жінка Ламеха) (Бут 4:19)) або «з» (42%) (***Z**erah* − ***З**ера* (син Реуїла) (Бут 36 : 13)), за винятком кількох власних назв, де відповідником є українська літера «с»: ***Z**ithri* – ***С**imрі* (син Узіїла) (Вих 6 : 22), *Ha**z**armaveth* – *Ха**с**ар-Мавет* (син Йоктана) (Бут 10 : 26) та *Melchi**z**edek* – *Мелхи**с**едек* (цар Салиму) (Бут 14:18).

Англомовний **дограф “*ch*”** вживається відносно нечасто (24 випадки), але існує чітка залежність у виборі його відповідників в українській мові. Коли даний дограф займає першу позицію в слові, то йому завжди відповідає українська літера “к” (***Ch**eran* − ***К**еран* (син Дішона) (Бут 36 : 26)). В усіх інших випадках його відповідником є українська літера «х» (*Mole**ch*** − *Молох* (божество моавитян і аммонітян) (Вих 18 : 21.

Англомовний **дограф “*sh*”** вживається частіше (56 випадків) і нерідко (43%) стоїть на початку слова. Його відповідником майже завжди (93%) є українська літера «ш» (***Sh**eba* − ***Ш**ева* (син Раами) (Бут 10 : 7)), за винятком імен ***Sh**et* − ***С**им* (син Ноя) (Бут 5 : 32), ***Sh**echem* − ***С**ихем* (син Гамора хівеянина) (Бут 34:2), ***Sh**aul* − ***С**аул* (син Симеона) (Бут 46 : 10), де відповідником є українська літера «с», а також уже згадуваного імені *Is**h**mael* − *Із**м**аїл* (син Агари і Аврама) (Бут 16:11), в якому диграфу «*sh*» відповідає українська літера «з».

В категорії власних імен «П’ятикнижжя Мойсеєвого», англійський **дограф «*th*»** є відносно низькочастотним (26 випадків) і йому завжди, згідно із західною традицією транслітерування [12, с.205], відповідає українська літера “т” (***Th**ahash* − ***Т**ахаш* (син Реуми і Нахора) (Бут 22 : 24)), незалежно від позиції цього диграфу в слові, за виключенням одного імені, де йому (за східною традицією [12, с.205]) відповідає літера «ф»: *Se**th*** – *Си**ф*** (син Адама) (Бут 4 : 25).

Англійський **дограф «*ph*»**, порівняно з іншими диграфами, вживається відносно часто

(33 випадки) і майже в кожному другому слові стоїть на третьому місці (48%). Його відповідником у більшості випадків (88%) є українська літера «ф» (*Ephah* − *Ефа* (син Мідіяна і Авраама) (Бут 25 : 4)), однак в решті власних імен йому відповідає українська літера «п» (*Joseph* − *Йосип* (син Рахіль) (Бут 30 : 24) – тут можна говорити про відхід від канонічного в церковнослов'янській традиції *Іосіф* на користь неканонічного, але ближчого до простонародного варіанту). Вірогідність вибору такого відповідника зростає, якщо дограф «*ph*» стоїть у першій позиції (*Phallu* − *Паллу* (син Рувима) (Бут 46 : 9)).

Хоча англомовній літері «*a*» в 95% випадків відповідає українська літера «*а*», однак, зважаючи на те, що ця літера є найчастотнішою в нашій вибірці (471 випадок вживання), на решту 5% припадають 22 епізоди, які доцільно все ж таки розглянути.

У восьми випадках мова йде про відповідність даної літери в складі англомовного буквосполучення «*ia*». У трьох з них це буквосполучення стоїть наприкінці слова (або перед німою «*h*») і відповідає українському буквосполученню «ія»: *Ethiopia – Емюпія* (Бут 2:13), та *Beriah – Берія* (син Асира) (Числ 26:45), *Beriah – Верія* (син Асира) (Бут 46:17). Ще в трьох випадках після англомовного буквосполучення «*ia*» стоїть одна приголосна, але його відповідником залишається українське буквосполучення «ія»: *El**ia**b – Еліяв* (син Хелонів) (Числ 7:24), *Ahol**ia**b – Оголіяв* (син Ахісамахів, Данового племени) (Вих, 38:23), *Mir**ia**m – Маріям* (Ааронова сестра) (Вих, 15:20). В одному випадку відповідником англомовного буквосполучення «*ia*», що розташовано в третій позиції, є українська літера «я»: *El**ia**saph – Ел'ясаф* (син Деуїлів) (Числ 1:14) (у цьому випадку літера «і» випадає), а ще в одному – спостерігається пропуск повного англомовного буквосполучення «*ia*» наприкінці слова: *Assyria – Ашшур* (Бут 2:14). В одному випадку українське буквосполучення «ія» є відповідником англомовного буквосполучення «*ea*»: *Oshea – Осія* (син Навинів) (Числ 13:8).

У двох випадках відповідником англомовної літери «*a*» в складі англомовного буквосполучення «*ai*» є українська літера «е», при цьому англомовна літера «*i*» у згаданому буквосполученні взагалі не має відповідника. Одного разу це трапилось майже наприкінці слова (*Ephraim – Єфрем* (син Йосипа) (Бут 38:45), а іншого – майже на його початку: *Cainan – Кенан* (син Еноша) (Бут 5:9).

Українська літера «е» є відповідником англомовної літери «*a*» ще в чотирьох випадках: *Pharez – Перец* (син Юди і Тамари) (Бут 38:29), *Zarah – Зерах* (син Юди і Тамари) (Бут 38:30), *Salah – Шелах* (син Арпахшада) (Бут 10:24) та *Naamah – Но**е**ма* (сестра Тувалкаїна) (Бут 4:22). В інших шести випадках таким відповідником є українська літера «о»: *Abiram – Авірон* (син Еліява) (Числ 16:12), *Aholiab – Оголіяв* (син Ахісамахів, Данового племени) (Вих, 38:23), *Zaphnathpaaneah – Цофнат-Панеах* (ім'я Йосипа як єгипетського фараона) (Бут 38:45), *Asenath – Оснат* (жінка Йосипа) (Бут 38:45), *Naamah – Но**е**ма* (сестра Тувалкаїна) (Бут 4:22), *Abiram – Авірон* (син Еліява) (Числ 16:12).

В одному випадку англомовна літера «*a*» не має відповідника в українському варіанті власної назви: *Eliab – Елів* (син Хелона) (Числ 1:9).

3. Висновки

Таким чином, проведене нами дослідження дозволило встановити характер збігів і розбіжностей у передачі одних і тих же власних назв, які вживаються в перекладах «П'ятикнижжя Мойсеєвого» Старого Заповіту англійською та українською мовами. Хоча в обох випадках перекладачі застосовували транслітерування, однак спостерігається певна варіативність у співвіднесенні одних і тих же літер у двох мовах. Згадану варіативність можна, зокрема, пояснити впливом різних традицій (західної та східної) у транслітеруванні деяких літер (див., наприклад, співвідношення літер «*b*» в англійській та «*в*» та українській мовах, співвіднесеність англомовного диграфа *th* з відповідними українськими літерами тощо). Крім того, у випадку українського перекладача, не можна виключити вплив (можливо й неусвідомлений) на нього з боку численних іншомовних (зокрема, російського) варіантів перекладу, яких на час виконання українського перекладу (на відміну від англомовного перекладу) вже було чимало. Розрив між першим

варіантом Біблії короля Якова (1611) та українським перекладом, який аналізується у цій роботі (1962) складає 450 років, що також не могло не спричинити певних розбіжностей. Зважаючи на згадані чинники, можна навіть дивуватися, що відмінностей не так багато, як можна було очікувати. Іншими причинами цих розбіжностей могли бути й індивідуальні характеристики перекладачів, недотримання однакової стратегії перекладу протягом усього його процесу, їхнє намагання добитися милозвучності власних імен у тексті перекладу, уникнути небажаних для мови перекладу звукосполучень тощо.

Одержані результати можуть враховуватися у змісті навчання майбутніх перекладачів, а також використані при укладанні відповідного англійсько-українського й українсько-англійського словників. Перспективу вбачаємо у розширенні обсягу матеріалу дослідження за рахунок включення до аналізу інших складових Біблії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бібла С. В. Склад, джерела і шляхи формування української церковної термінології (назви церковних чинів і посад): автореф. дис. … канд. філол. наук: 10.02.01. К., 1997. 20 с.

2. Біблія Або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту. Із мови давньоєврейської й грецької на українську дослівно наново перекладена. [переклад професора І. Огієнко]. К. : УБТ, 2015. 1365 с.

3. Біблія (четвертий повний переклад з давньогрецької мови), переклад ієромонаха о. Рафаїла (Романа Турконяка). Львів: Українське Біблійне Товариство, 2011. [Електронний ресурс] ukrbible.at.ua/load/zavantazhiti_ukrajinsku_bibliju/skachaty.../7-1-0-165.

4. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилістика української мови: підручник / За ред. Л. І. Мацько. К.: Вища шк., 2003. 462 с.

5. Мороз Ю.А. Національна традиція біблійних перекладів: філософсько-релігієзнавчий аналіз: дис. … канд. філософ. наук : 09.00.11. Житомир. держуніверситет ім. Івана Франка, 2017. 214 с.

6. Новітній переклад Біблії Олександра Гижі. К.: Друк КТ Забеліна-Фільковська, 2013. 1210 с.

7. Піддубна Н. В. Формування номенклатури назв релігійних споруд в українській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол наук: 10.02.01. Харк. держ. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди. Харків, 2000. 18 с.

8. Пономарів О.Д. Стилістика сучасної української мови: підручник. К.: Либідь, 1993. 248 с.

9. Пуряєва Н. В. Формування української церковно-обрядової термінології (назви богослужбових предметів): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.01. К., 2001. 20 с.

10. Святе Письмо Старого і Нового Завіту. Мовою руcько-українскою : переклад П. О. Куліша, І. С. Нечуя-Левицького, І. Пулюя. К.: Простір, 2010. 852+249 с.

11. Святе Письмо Старого і Нового Завіту. Повний переклад, здійснений за оригінальними єврейськими, арамейськими та грецькими текстами під час Другого Ватиканського Вселенського Собору [переклад о. Івана Хоменка]. Жовква : Місіонер, 2007. 1069+352 с.

12. Тимошик Г. Біблійна пропріальна лексика в перекладі Святого Письма П. Куліша Та І. Пулюя // Вісник Львів. ун-ту, Серія «Філологія». 2004. Вип. 34. Ч.ІІ. С.204-208.

13. Черноватий Л.М. Методика викладання перекладу як спеціальності : підручник для студ. вищих заклад. освіти. Вінниця : Нова Книга, 2013. 376 с.

14. Черноватий Л.М., Драч Ю.С. Особливості передачі українською мовою англомовних біблійних власних назв // Тези доповідей Міжуніверситетського круглого столу «Розвиток фахово-орієнтованої іншомовної компетентності із застосуванням сучасних інформаційних технологій» Харків: Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2017. С. 14-18.

15. Шевченко Л. Л. Конфесійний стиль // Українська мова: Енциклопедія. 3-тє вид., змін. і доп. К., 2007. С. 284.

16. King James Version of the Bible [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.kingjames bibleonline.org/

REFERENCES

Bibla, S. V. (1997). *Sklad, dzherela i shliakhy formuvannia ukraiinskoii tserkovnoii terminolohiii (nazvy tserkovnykh chyniv i posad). Avtoref. diss. kand. filol.* nauk [*Ukrainian church-related terminology: Composition, sources and ways of*

formation. Cand. philol.sci.diss.synopsis]. Kyiv (in Ukrainian).

Bibliia abo Knyhy Sviatoho Pysma Staroho i Novoho Zapovitu. (2015). *Iz movy davnoyevreiskoii i gretckoii na ukrayinsku doslivno nanovo perekladena (pereklad profesora I. Ohienko)* [*Bible or Books of Holy Scripture of Old and New Testaments anew translated into Ukrainian from Old Hebrew and Greek by Professor Ivan Ohienko*]. Kyiv: Ukrainian Bible Society.

Bibliia. (2011). *(chetvertyi povnyi pereklad z davnogretskoii movy), pereklad iieromonakha o. Rafaiila (Romana Turkoniaka)* [*Bible, fourth full translation into Ukrainian from Old Greek by father Rafail (Roman Turkoniak)*]. Lviv: Ukrainian Bible Society.

Chernovaty, L.M. (2013). *Metodyka vykladannya perekladu yak spetsialnosti [Methods of University-level Translator Training]*. Vinnytsia: Nova Knyha Publ.

Chernovaty, L.M. and Drach, Yu.S. (2017). Osoblyvosti peredachi ukraiinskoyu movoiu anhlomovnykh bibliinykh vlasnykh nazv [Rendering English Biblical proper names into Ukrainian]. *Tezy dopovidei Mizhuniversytetskoho kruhloho stolu «Rozvytok fakhovo-oriyentovanoii inshomovnoii kompetentnosti iz zastosuvanniam suchasnykh informatsiinykh tekhnolohiy» [Abstracts of Interuniversity Round Table "Development of Professionally-Oriented Foreign Language Competence on the Basis of Modern Information Technologies, 8 December 2017, Kharkiv]*. Kharkiv, 14–18.

King James Version of the Bible. (n.d.). URL: http://www.kingjames bibleonline.org/

Matsko, L.I., Sydorenko, O.M. and Matsko, O.M. (2003). *Stylistyka ukraiinskoii movy [Stylistics of the Ukrainian Language]*. Kyiv: Vyshcha shkola Publ.

Moroz, Yu.A. (2017). *Natsionalna tradytsiia bibliinykh perekladiv: filosofsko-relihiieznavchyi analiz. Disss. dokt. filosof. nauk [National Tradition of Bible Translation: Philosophic and Religious Aspects Analysis. Dr.philosoph.sc.diss.]*. Zhytomyr. 214 p. (in Ukrainian).

Novitnii pereklad Bibliyi Oleksandra Hyzhi [New Translation of the Bible by Oleksandr Hyzha]. (2013). Kyiv: Druk KT Zabelina-Filkovska Publ.

Piddubna, N.V. *Formuvannia nomenklatury nazv relihiinykh sporud v ukrayinskii movi. Avtoref. diss. kand. filol.* nauk [*Formation of the religious buildings names nomenclature in the Ukrainian language. Cand.philol.sci.diss.synopsis*]. Kharkiv. 18 p. (in Ukrainian).

Ponomariv, O.D. (1993). *Stylistyka suchasnoyi ukrayinskoyi movy [Stylistics of Modern Ukrainian]*. Kyiv: Lybid Publ.

Puriaieva, N.V. (2001). *Formuvannia ukrainskoii tserkovno-obriadovoii terminolohiyi (nazvy bohosluzhbovykh predmetiv). Avtoref. diss. kand. filol.* nauk [*Formation of Ukrainian church ceremonial terminology (names of church ceremonial objects). Cand.philol.sci.diss.synopsis*]. Kyiv. 20 p. (in Ukrainian).

Shevchenko, L.L. (2007). Konfesiinyj styl [Confessional style]. In: *Ukrayinska mova: Entsyklopediia* [*The Ukrainian language: Encyclopedia]*. Kyiv. P. 284.

Sviate Pysmo Staroho i Novoho Zavitu. Movoiu rusko-ukrayinskoiu: pereklad P.O. Kulisha, I.S. Nechuia-Levytskoho, I. Puliuia [Holy Scripture of Old and New Testaments translated into Rus-Ukrainian by P. Kulish, I.Nechui-Levytskyi, I.Pulii]. (2010). Kyiv: Prostir Publ.

Sviate Pysmo Staroho i Novoho Zavitu. Povnyi pereklad, zdijsnenyi za oryhinalnymy yevrejskymy, arameiskymy ta gretskymy tekstamy pid chas Druhoho Vatykanskoho Vselenskoho Soboru [pereklad o. Ivana Khomenka]. [Holy Scripture of Old and New Testaments. Full translation by Father Ivan Khomenko from the original Hebrew, Aramaic and Greek during the Second Ecumenical Council in Vatican]. (2007). Zhovkva: Misioner Publ

Tymoshyk, H. (2004). Bibliina proprialna leksyka v perekladi Sviatoho Pysma P. Kulisha ta I. Puliuia [Bible proprietary lexis in the translation of Holy Scripture by P.Kulish and I.Puliui]. *Visnyk Lviv. un-tu, Seriia «Filolohiia». – Ivan Franko Lviv National Univ. Messenger, 34 (P.2)*, 204–208.

Черноватий Леонід Миколайович – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна; e-mail: leonid.m.chernovaty@meta.ua; ORCID: orcid.org/0000-0003-3411-9408; SCHOLAR.GOOGLE: https://scholar.google.com.ua/citations?hl=uk&user=kcG3Rc4AAAAJ&view_op=list_works&authuser=3; RESEARCHGATE: https://www.researchgate.net/ profile/Leonid_Chernovaty

УДК 811.111’255’342’373

СТРАТЕГІЇ ВІДТВОРЕННЯ МОВЛЕННЄВИХ АНОМАЛІЙ В АНГЛО-УКРАЇНСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ

І. Є. Фролова, докт. філол. наук,
А. О. Статівка, М. О. Тищенко (Харків)

Дослідження присвячено аналізу відтворення мовленнєвих аномалій в англо-українському перекладі художніх літературних творів. Мовленнєві аномалії завдяки своєму жанрово-стилістичному потенціалу та комунікативно-функціональному навантаженню, визнані унікальним та надзвичайно цікавим феноменом, який дедалі частіше потрапляє у фокус уваги багатьох перекладознавців. Через відсутність у цільовій мові прямих рекурентних відповідників, мовленнєві аномалії справедливо підпадають під категорію перекладацьких труднощів. У ході дослідження встановлено, що при перекладі різноманітних мовленнєвих аномалій наявні дві протилежні стратегії. Стратегія нейтралізації, що є наближеною до стратегії одомашнення, характеризується повним вилученням мовленнєвих аномалій у перекладі і використанням замість них недеформованих відповідників. Таку стратегію можна назвати «зрадою» автора, оскільки його інтенції повністю руйнуються, що призводить до деформації образів персонажів художніх творів. Стратегія увиразнення, яка передбачає використання засобів як стратегії одомашнення, так і стратегії очуження водночас, полягає у використанні як компенсаційних замін (просторічних одиниць), так і паралельних засобів. Ця стратегія сприяє збереженню образів персонажів, зображуючи їх реалістично та природно, що відповідає уявленням цільових реципієнтів.

Ключові слова: мовленнєва аномалія, переклад, перекладацькі труднощі, стратегія.

Фролова И. Е., Стативка А. А., Тищенко М. А. Стратегии воспроизведения речевых аномалий в англо-украинском художественном переводе. Исследование посвящено анализу воспроизведения речевых аномалий в англо-украинском переводе художественных литературных произведений. Благодаря своему жанрово-стилистическому потенциалу и коммуникативно-функциональной нагрузке речевые аномалии признаны уникальным и чрезвычайно интересным феноменом, который все чаще попадает в фокус внимания переводоведов. Из-за отсутствия в целевом языке прямых рекуррентных соответствий, речевые аномалии справедливо попадают под. категорию переводческих трудностей. В ходе исследования установлено, что при переводе разнообразных речевых аномалий существуют две противоположные стратегии. Стратегия нейтрализации, которая является приближенной к стратегии одомашнивания, характеризуется полным изъятием речевых аномалий в переводе и использованием вместо них недеформированных соответствий. Такую стратегию можно назвать «предательством» автора, поскольку все его интенции полностью рушатся, что приводит к деформации образов персонажей художественных произведений. Стратегия выразительности, которая предусматривает использование средств как стратегии одомашнивания, так и очуждения одновременно, проявляется в использовании как компенсационных замен (просторечий), так и параллельных средств. Эта стратегия способствует сохранению образов персонажей, изображая их реалистично и естественно, что отвечает ожиданиям целевых реципиентов.

Ключевые слова: перевод, переводческие трудности, речевая аномалия, стратегия.

Frolova I. Ye., Stativka A. O., Tyschenko M. O. Strategies of reproducing speech anomalies in the English-Ukrainian translation of fiction. This study focuses on reproducing speech anomalies in English-Ukrainian translation of fiction. Speech anomalies are known to be a unique and very interesting phenomenon, which is often analyzed in Translation Studies. This is due to the genre-stylistic and communicative-functional array of speech anomalies characteristics. Speech anomalies belong to the category of difficulties of translation, as they possess no direct recurrent equivalents in the target language. The research concludes that the translation of different speech anomalies involves two opposite strategies. Neutralization strategy, which is quite close to domestication strategy, is underpinned with total withdrawal of speech anomalies in translation and their exchange for non-deformed equivalents. This strategy is a kind of “author’s treason”; it ruins the author’s intentions and deforms the character’s images. Foregrounding strategy, which combines the use of domestication and foreignization strategies, is based on the use of compensation vernaculars or parallel means. This strategy

© Фролова І.Є., Статівка А.О., Тищенко М.О., 2018

promotes the reproduction of character's images, depicts them in a realistic and natural way, which corresponds to the ideas of target text readers.

Key words: difficulties of translation, speech anomalies, strategy, translation.

1. Вступ

Мовленнєві аномалії є унікальним та надзвичайно цікавим феноменом, який дедалі частіше стає об'єктом дослідження багатьох науковців. Про це свідчать наукові праці, в яких представлено типологію та класифікацію мовленнєвих аномалій [1; 3; 7]; визначено їх жанрово-стилістичний потенціал [5; 10; 6; 7] та комунікативно-функціональне навантаження [4; 6]. Мовленнєві аномалії можуть бути спричиненими різними чинниками, серед яких виокремлюють регіональне маркування персонажу, соціальний стан, рівень освіти та його фізичне чи психологічне здоров'я [10]. Такий широкий перелік чинників, що зумовлює аномальність мовлення, може становити значний теоретичний та практичний інтерес для дослідників. Наразі досі не є вирішеною проблема відтворення мовленнєвих аномалій у перекладі художніх творах. Можливість / доцільність передачі вихідних мовленнєвих аномалій паралельними засобами цільової мови не сприймається багатьма вченими, як раціональне рішення такого складного завдання, що й зумовлює різноманітні суперечки серед сучасних дослідників.

Основна проблема перекладу мовленнєвих аномалій полягає у тому, що у цільовій мові не завжди існує прямий відповідник на позначення зазначеного феномену. Тому завдання перекладачів знайти реальні й оптимальні стратегії та способи перенесення мовленнєвих аномалій оригіналу на іншомовний ґрунт.

Таким чином, а к т у а л ь н і с т ь дослідження визначається значущістю проблеми перекладу мовленнєвих аномалій у художніх творах, а також недостатньою кількістю наукових розвідок, в яких би комплексно висвітлювалась специфіка іншомовного відтворення мовленнєвих аномалій з урахуванням усіх чинників.

О б ' є к т о м дослідження є мовленнєві аномалії фонетичного, лексичного та граматичного рівнів, що слугують засобом характеризації образу персонажу художнього твору, а п р е д м е т о м – стратегії та способи їх англо-українського перекладу.

М е т а роботи полягає у визначенні стратегій та способів відтворення мовленнєвих аномалій в англо-українському художньому перекладі. Реалізація поставленої мети передбачає вирішення низки з а в д а н ь :

- розглянути та проаналізувати поняття «мовленнєва аномалія»;
- дослідити мовленнєві аномалії з огляду на їх перекладність/неперекладність;
- встановити реальні й потенційні стратегії перекладацького відтворення мовленнєвих аномалій.

2. Поняття «мовленнєва аномалія»

Дослідження феномену мовленнєвих аномалій доцільно здійснювати з позиції норми. Сам термін «норма» може трактуватись у двох значеннях: широкому та вузькому.

У широкому – це «способи мовлення, сформовані традиційно та стихійно, що відрізняють один мовний ідіом від інших» [5, с. 5]. У вузькому значенні, норма – це «результат цілеспрямованої кодифікації мови» [там само]. Цей цікавий феномен досить часто привертав увагу науковців, внаслідок чого філологічна парадигма збагатилася його різноманітними дефініціями.

Зокрема, представник празького лінгвістичного гуртка Б. Гавранек розглядає норму як «сукупність мовних засобів, обов'язкових для використання цілим колективом» [12, p. 3].

К. Горбачевич вважає нормою «не тільки соціально схвалене, а й об'єктивоване реальною мовленнєвою практикою правило, яке відображає закономірності мовної системи» [2, с. 31].

У енциклопедичних словниках можна знайти дещо інакші тлумачення, а саме: диференційований комплекс мовних засобів, в основі якого лежить збереження цілої низки варіантів та синонімічних способів вираження та найбільш розповсюджені мовні або мовленнєві варіанти, що закріпилися у практиці зразкового

використання та найкраще виконують свої функції.

У свідомості кожної людини норма є абсолютним шаблоном, свого роду, взірцем, а тому основними характеристиками мовної норми є правильність, відносна усталеність/стабільність, традиційність/загальнообов'язковість та кодифікація. Аномалія ж (мовна, мовленнєва) є повністю протилежним явищем, що є результатом лінгвокреативної діяльності мовця, яка базується на ресурсах кожної мови окремо.

Зауважимо, що сам термін аномалія, на перший погляд, викликає певні негативні асоціації у свідомості читача. Скажімо, у довідниках з медичної літератури аномалія значить певний збій, дисфункцію роботи організму, тому наявні такі терміни, як «аномальний розвиток дитини», що не є нормальним з точки зору медицини. Також у повсякденному у житті можна почути вислів «аномальна спека» у значенні «дуже жарко», тим самим викликаючи у оточуючих негативні враження. Проте у художній літературі аномалія – не завжди погано. У перекладі з грецької аномалія *ανωμαλια* означає неправильність, відхилення від норми, від загальної закономірності [13].

Оскільки мовленнєві аномалії є відхиленням від канонічного використання мовних засобів, основними їх характеристиками вважаємо *новизну* та *незвичність*, «що є протилежними усталеності та кодифікованості» [10, с. 87], а значить, є анормативними. Такі параметри у жодному разі не можна розглядати виключно у негативному значенні, навпаки, їх використання забезпечить відтінок свіжості, легкості та креативності у художньому творі, що, безумовно, лише підсилить його прагматичний ефект.

Варто зауважити, що у сьогоднішній науковій традиції феномен мовленнєвих аномалій не має однозначного тлумачення.

На думку Ю. Апресяна, «мовні аномалії – це точки зростання нових явищ» [1, с. 50], які розглядаються дослідником з точки зору навмисності. Зокрема, дослідник виокремлює «навмисні» та «ненавмисні» аномалії [1, с. 64]. Поява навмисних аномалій у художньому тексті – це абсолютно керована, цілеспрямована тактика автора цього твору. У такий спосіб він прагне виділити головного героя з-поміж інших, наділити його виключними рисами та надати його мовленню неповторності та самобутності. Саме мовленнєві аномалії слугують засобом персоніфікації персонажу, які розкривають його територіальний чи соціальний статус, національну приналежність, іноземне походження, фізичні вади, вік тощо. Отже, навмисна аномалія є ніщо інше, як стилістичний прийом, використаний автором для посилення «естетичного, інтелектуального чи комічного ефекту» [10, с. 91], оскільки «на навмисних порушеннях норми базується комічність у жарті – засіб мовленнєвого впливу на комунікативну поведінку учасників комунікації» [9, с. 23].

І. Кобозева розглядає аномалію як «відхилення від норми, для якого легко підібрати стандартний спосіб мовного вираження» [4, с. 194-224].

Згідно іншого визначення, мовна аномалія – це «розбіжність між двома різними видами знань: знанням актуального світу і знанням, отриманим читачем з текстового світу, що й веде до виникнення текстового напруження» [5, с. 187]. За такого тлумачення стає очевидним, що відхилення від норми, що провокує «текстове напруження», чи «напружену мовну ситуацію» є цілком обґрунтованим авторським прийомом. У такий спосіб автор прагне отримати порозуміння з боку читача, щоб останній познайомився з переосмисленою автором реальною дійсністю. Фактично, відхилення від норми слугує з'єднувальною ланкою між автором та читачем.

3. Стратегії відтворення мовленнєвих аномалій в англо-українському художньому перекладі

Традиційно у перекладознавстві мовленнєві аномалії досліджуються як субстандартні форми, вивчення яких становить значний інтерес як для теоретиків, так і практиків перекладу, оскільки є надзвичайно неоднорідними та використовуються на позначення багатьох явищ. Йдеться, зокрема, про територіальні та соціальні діалекти, національну приналежність мовця, фізичні вади, його вік, ментальні особливості

тощо. Мовленнєві аномалії як навмисні помилки потрапляють під категорію перекладацьких труднощів – «мовних / мовленнєвих утворень різних рівнів, що спричиняють перешкоди на шляху міжмовної вербальної та невербальної взаємодії внаслідок об'єктивних розбіжностей у структурах та правилах функціонування контактуючих мов, так само як і суб'єктивного сприйняття цих розбіжностей агентом перекладацької дії, від якого вимагаються значні творчі зусилля для їх переборення» [8, с. 106].

Як абсолютно доречно зауважує О. Ребрій, «труднощі перекладу починаються там, де відбувається відхід від норми літературної мови» [8, с. 105]. Як різновид перекладацьких труднощів мовленнєві аномалії порушують і норми перекладу, тобто ті ідеї, тенденції, вимоги до якості перекладу, що є панівними у кожному суспільстві на певному етапі його історичного розвитку. Тому «норма перекладу» є динамічною категорією, «згідно з якою те, що вважалося неможливим та / або неприпустимим (а отже, таким, що порушувало норму перекладу) у певний час, може перестати бути таким і навпаки» [10, с. 94].

Далі на конкретних прикладах розглянемо які ж існують стратегії перекладу мовленнєвих аномалій. Почнемо свій коментар з фрагменту з роману *"Flowers for Algernon"* Деніела Кіза, в якому головний герой – ментально хвора людина, що, відповідно зумовлює порушення його вимови.

"I still cant tell anyone what the operashun was for and I have to come to the lab for 2 hrs evry nite after werk for my tests and keep riting these dumb reports"	*«Але я нікому не повинен розповідати яка операція в мене була й щовечора після роботи я повинен приходити до лебориторії на дві години для тестів і повинен писати ці ідіоцькі звіти»*

Фонетично модифіковані одиниці *operashun=operation, evry=every, nite=night, riting=writing* в оригіналі зображено так, як вимовляються їх недеформовані відповідники. Деформоване *werk* за звучанням аналогічне з правильним *work*, але автор вдався до цього порушення для збереження образу свого персонажу.

Аналізуючи переклад цього фрагменту, розглянемо окремо способи відтворення цих одиниць українською мовою.

Відповідник «ідіоцькі» замість «ідіотські» зображено виходячи з тих уявлень, що т + ськ українською вимовляється наближено до «цьк», а, отже, український відповідник видається досить вдалим. Деформовані слова «операція» з наголошеним голосним [а] як «аперація» та «лабораторія» з наголошеним голосним [о] як «лебориторія»за вимовою не дуже схожі на ті варіанти, які є поширеними в українському мовному просторі. Краще б було вжити «опирація» замість «аперація», а замість «лебориторія», скажімо, «рабораторія», що звучить більш природно українською мовою.

Наступний приклад взято з роману *"Hard Times"* Чарльза Діккенса. За сюжетом роману один з героїв, слуга Слірі, хворіє на астму, і, відповідно, постійний кашель, хрипи впливають на його мовлення. Саме тому нам було цікаво дослідити, як дефекти мовлення, спричинені астмою, будуть відтворені у перекладі і чи вони взагалі підлягають відтворенню, та яким чином це вплине на розкриття образу хворого на астму чоловіка.

"Tho be it, my dear. (You thee how it ith, Thquire!) Farewell, Thethilia! My latht wordth to you ith thith, Thtick to the termth of your engagement, be obedient to the Thquire, and forget uth. But if, when you're grown up and married and well off, you come upon any horthe-riding ever, don't be hard upon it, don't be croth with it, give it a Bethpeak if you can, and think you might do wurth. People mutht be amuthed, Thquire, thomehow,' continued Sleary, rendered more pursy than ever, by	*«Хай буде так, дитино моя! (бачте що, мохьпане!) ну, щахти, тобі Хехіліє. Охтаннє моє хлово тобі: не ламай умови, хлухайхя мохьпана й забудь нах. А як вирохтеш велика, вийдеш заміж, будеш багата й щахлива, та хпіткаєххя де з мандрівним цирком, то не худи його й не кляни, а запоможи чим твоя хпромога і знай, що то добре діло. Людям треба якохь і розважитихь, мохьпане, – провадив Слірі, чимраз дужче задихуючись від*

so much talking; 'they can't be alwayth a working, nor yet they can't be alwayth a learning. Make the betht of uth; not the wurtht. I've got my living out of the horthe-riding all my life, I know; but I conthider that I lay down the philothophy of the thubject when I thay to you, Thquire, make the betht of uth: not the wurtht!"	*такої довгої мови. – нехила їм увехь чах тільки працювати або науки вивчати. Шукайте в нах доброго, а не поганого. Я, звіхно, з цирку ввехь вік годуюхя, це правда, але я гадаю, мохьпане, що то буде ще більша іхтина, як я хкажу: шукайте в нах доброго, а не поганого»*

Симптоми астми, що зумовлюють дефекти мовлення (а саме складність у вимові глухих свистячих та шиплячих приголосних), автор намагається зобразити графічно. Для цього він скрізь замінює звук *[s]* на буквосполучення *th*. Одним з варіантів вимови цього буквосполучення є *[θ]*, що є дуже близьким до *[s]*.

Перекладач аналогічно до дій автора скрізь замінює свистячий приголосний [с] на глухий приголосний [х]. Таке рішення перекладача видається дуже вдалим, оскільки особливості мовлення україномовної людини, що страждає від астми, передано реалістично. Таким чином, паралельність у діях автора і перекладача сприяє збереженню образу головного героя у цільовому тексті.

На завершення нашого коментаря слід зупинитись на дослідженні мовленнєвих аномалій, що імітують діалекти. Як відомо, діалект належить до найскладнішої категорії, яку непросто адекватно відтворити засобами цільової мови, не порушуючи при цьому авторських інтенцій та не спотворюючи образ головного героя. Розглянемо, як приклад, фрагмент з роману *"Gone with the Wind"* та його переклад українською мовою. У цьому фрагменті представлено мовлення чорношкірої нянечки міс Скарлет, яка у вимові фактично кожного слова допускає помилки, що дуже ускладнює розуміння.

"No, you ain'. It ain' fittin' fer mawnin'. You kain show yo' buzzum befo' three o'clock an' dat dress ain' got no neck an' no sleeves. An' you'll git freckled sho as you born, an' Ah ain' figgerin' on you gittin' freckled affer all de buttermilk Ah been puttin' on you all dis winter, bleachin' dem freckles you got at Savannah settin' on de beach. Ah sho gwine speak ter yo' Ma 'bout you."	*«Ну, це вже ні, на ранок так не годиться. Щоб отак виставляти груди в дообідню пору – та в цій же сукні ані коміpця, ані рукавів! І ластовиння таки знов вас обсипле, їй-бо! А я ж он скі'ки намучилась – усю зиму протирала вам тіло сколотинами, аби зійшло ластовиння, що ото ви набрали в літі на пляжі в Саванні! Піду скажу про вас міс Еллен!»*

Діалектне мовлення афроамериканки представлене за допомогою: фонетичної модифікації *(to* як *ter)*; деформації артикля *(the* як *de)*; сполучник *and* замінено на *an'*. Вказівні займенники *that, this* деформовано як *(dat* та *dis* відповідно*)*. Типовим маркером позначення негритянського мовлення є усічення приголосного *[g]* у закінченні *ing* (*fittin', figgerin', bleachin', puttin', settin'*), а також деформація особового займенника *(I* як *Ah)*.

Іншими фонетичними індикаторами є *git=get*, *befo'=before*, *yo'=you*, *affer=after*. Проте у цьому фрагменті аномальність проявляється не лише на фонетичному рівні, тобто деформованою вимовою, а й на граматичному. Зокрема, *Ah been* замість *I was,* а також вживання заперечення *ain'*.

У перекладі, на жаль, усі маркери аномального мовлення проігноровано. Можемо припускати, що, на такий стан речей вплинули декілька факторів: по-перше, сприймання діалекту як абсолютно неперекладного явища, що було панівною точкою зору серед радянських перекладознавців та перекладачів; по-друге, використання перекладачем стратегії одомашнення, в межах якої усі незрозумілі відповідники для україномовного реципієнта вважалися б перешкодою; і, по-третє, діалект не можна перекладати іншим діалектом, що, безумовно, призведе до спотворення образу персонажу.

Можливо, перекладач свідомо йшов на цей крок (мається на увазі усунення мовленнєвих аномалій при перекладі), щоб не зобразити

мовлення мешканця південних штатів Америки таким, як у типового слобожанця чи галичанина. Тобто, щоб не вийшло так, що чорношкірий американець розмовляє на діалекті Слобідської чи Західної України. З цієї точки зору, наведений варіант перекладу є стилістично виправданим. Але, фактично, ми маємо справу з неоднозначною ситуацією: при уникненні діалектних маркерів у перекладі та у випадку їхнього збереження читач би не отримав істинної інформації щодо образу чорношкірого персонажу. У будь-якому разі образ деформується, і вихідний територіальний діалект перетворюється на соціальний, оскільки перекладач вживає два просторіччя «скі'ки» замість «скільки» та «в літі» замість «літом», які характеризують образ людини нижчого соціального статусу. Тобто, неграмотність персонажу частково відтворена у перекладі, а його територіальна приналежність втрачена.

4. Висновки

Проведене нами дослідження дозволяє дійти висновку, що при перекладі різноманітних мовленнєвих аномалій наявні дві протилежні стратегії. Стратегія нейтралізації, що є наближеною до стратегії одомашнення, характеризується повним вилученням мовленнєвих аномалій у перекладі і використанням замість них недеформованих відповідників. Таку стратегію можна назвати «зрадою» автора, оскільки його інтенції повністю руйнуються, що призводить до деформації образів персонажів художніх творів. Стратегія увиразнення, яка передбачає використання засобів як стратегії одомашнення, так і стратегії очуження водночас, полягає у використанні як компенсаційних замін (просторічних одиниць), так і паралельних засобів. Ця стратегія сприяє збереженню образів персонажів, зображуючи їх реалістично та природно, що відповідає уявленням цільових реципієнтів.

П е р с п е к т и в у подальшого дослідження вбачаємо у вивченні стратегій відтворення мовленнєвих аномалій в англо-російському художньому перекладі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апресян Ю. Д. Языковые аномалии: типы и функции // Res Philologica: Филологические исследования памяти академика Г. В. Степанова (1919–1986) / под ред. Д. С. Лихачева. М.-Л. : Наука, 1990. С. 50–71. 2. Горбачевич К. С. Вариантность слова и языковая норма: на материале современного русского языка. Л. : Наука, 1978. 238 с. 3. Гудманян А. Г., Струк І. В. Відтворення фонографічних аномалій діалектного мовлення в перекладі (на матеріалі творів Марка Твена та їх перекладів українською та російською мовами) // Одеський лінгвістичний вісник. 2014. Вип. 4 (13). С. 52–55. 4. Кобозева И. М., Лауфер Н. И. Языковые аномалии в прозе А. Платонова через призму процесса вербализации // Логический анализ языка : Противоречивость и аномальность текста. 1990. С. 194–224. 5. Крысин Л. П. Русская литературная норма и современная речевая практика // Русский язык в научном освещении. 2007. № 2 (14). С. 5–17. 6. Радбиль Т. Б. Языковые аномалии в художественном тексте : Андрей Платонов и другие. М. : Флинта, 2012. 322 с. 7. Ребрій О. В. Фонографічно стилізована мовленнєва аномалія як засіб характеризації персонажа та особливості її відтворення у перекладі // Фаховий та художній переклад: теорія, методологія, практика : тези доп. IV Міжнар. наук.-практ. конф., 1–2 квітня 2011 р.. К. : НАУ, 2011. С. 257–262. 8. Ребрій О. В. Сучасні концепції творчості у перекладі : монографія. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. 376 с. 9. Самохіна В. О. Функціонально-комунікативний простір англомовного жарту // Вісник Житомирського державного університету. Сер. : Філологічні науки. 2011. Вип. 56. С. 23–27. 10. Статівка А. О. Стратегії та способи відтворення фонографічних стилізацій мовленнєвих аномалій в англо-українському художньому перекладі : дис. … канд. філол. наук : 10.02.16. Харків, 2018. 246 с. 11. Федяева Н. Д. Творческий потенциал языковых аномалий // Филологические науки. Вопросы теории и практики. Тамбов : Грамота, 2013. № 4 (22). Ч. II. С. 187–189. 12. Havranek B. The Functional Differentiation of the Standard Language // Prague School Reader on Aesthetics, Literary Structure and Style. Georgetown : Georgetown University Press, 1964. P. 3–16. 13. Wikipedia = Encyclopedia "Wikipedia" URL: http://en.wikipedia.org.

REFERENCES

Apresyan, Yu.D. (1990). Yazykovye anomalii: tipy i funktsii [Speech anomalies: types and functions]. In: D. S. Likhachev (ed.) *Res Philologica: Filologicheskiie issledovaniia pamiati akademika G. V. Stepanova – Res Philologica: Philological Research in honor of Academician G. V. Stepanov.* Moscow-Leningrad: Nauka Publ, pp. 50–71 (in Russian).

Fediaieva, N.D. (2013). Tvorcheskiy potentsial yazykovykh anomaliy [A Creative Potential of Linguistic Anomalies]. *Filologichni nauky. Voprosy teorii i praktiki. – Philological Sciences. Issues of Theory and Practice, 4(22)*, 187–189 (in Russian).

Gorbachevych, K.S. (1978). *Variativnost' slova i yazykovaya norma: na materiale sovremennogo russkogo yazyka. [Variation of Word and Linguistic Norm: on the Material of Modern Russian]*. Leningrad: Nauka Publ. (in Russian).

Gudmanyan, A.G., and Struk, I.V. (2014). Vidtvorennia fonografichnykh anomalii dialektnogo movlennia v perekladi (na materiali tvoriv Marka Tvena ta yikh perekladiv ukrayinskoyu ta rosiyskoyu movamy) [Reproducing of Phonographic Anomalies of Dialect Speech in the Translation (on the material of works by Mark Twain and their Ukrainian and Russian translations)]. *Odesky lingvistychny visnuk – Odessa Linguistic Messenger, 4(13)*, 52–55 (in Ukrainian).

Havranek, B. (1964). The Functional Differentiation of the Standard Language. *Prague School Reader on Aesthetics, Literary Structure and Style*. Georgetown: Georgetown University Press, pp. 3–16.

Kobozeva, I.M., and Laufer, N.I. (1990). Yazykovyie anomalii v prose A. Platonova cherez prizmu protsessa verbalizatsii [Linguistic Anomalies in the Prose by A. Platonov through the prism of Verbalization Process]. In: *Logicheskii analiz yazyka: Protivorechivost' i anomal'nost' teksta [Logical Analysis of the Text: Controversy and Anomaly of the Text],* 194–224 (in Russian).

Krysin, L.P. (2007). Russkaya literatunaya norma i sovremennaya rechevaya praktika [Russian Literary Norm and Modern Speech Practise]. *Russkii Yazuk v nauchnom osveschenii – Russian in the Science, 2(14)*, 5–17 (in Russian).

Radbil', T.B. (2012). *Yazykovyie anomalii v khudozhestvennom tekste: Andrei Platonov i drugie [Linguistic Anomalies in the Literary Text: Andrew Platonov and Others]*. Moscow: Phlinta Publ. (in Russian).

Rebrii, O.V. (2011). Phonographic Speech Anomaly as a Means of Personage's Characterization and Specifics of its Reproducing in Translation. *IV Mizhn. Nauk. - prakt. konf., 1-2 April 2011 Kyiv NAU. – IV Int. Sc. – Pract. Conf. 1-2 April 2011, Kyiv NAU*. Kyiv NAU, 257-262. (in Ukrainian).

Rebrii, O.V. (2012). *Suchasni kontseptsiyi tvorchosti u perekladi: monohrafiya [Modern Arts Concepts in Translation: monograph]*. Kh.: KhNU imeni V.N. Karazina Publ. (in Ukrainian).

Samokhina, V.O. (2011). Funktsonal'no-komunikatyny prostir anglomovnogo zhartu [Functional and Communicative Space of the English Humour]. *Visnyk Zhytomyr. derzh. un-tu. – Zhytomyr State University Messenger*, *56,* 23–27 (in Ukrainian).

Stativka, A.O. (2018). *Strategii ta sposoby vidtvorennia fonografichnykh stylizatsiy movlennievykh anomaliy v anglo-ukrains'komu khudozhn'omu perekladi. Diss. kand. filol. nauk [Strategies and Methods of Reproducing Phonographic Stylizations of Speech Deviations in the English-Ukrainian Literary Translation. Cand. philol. sci. diss.]*. Kharkiv. 246 p. (in Ukrainian).

Wikipedia = Encyclopedia "Wikipedia". Available at: http://en.wikipedia.org.

Фролова Ірина Євгенівна – доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри перекладознавства імені М. Лукаша Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна; e-mail: irinafrolova37@gmail.com; ORCID: orcid.org/0000-0002-9260-229X; SCHOLAR.GOOGLE: https://scholar.google.com/citations?authuser=1&user=wqbWlJUAAAAJ; RESEARCHGATE: https://www.researchgate.net/profile/Iryna_Frolova

Стативка Анна Олександрівна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри перекладознавства імені М. Лукаша Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна; e-mail: annamedvedeva0807@ukr.net; ORCID: Orcid.org:0000-0002-2303-8656; SCHOLAR GOOGLE: https://scholar.google.com.ua/citations?hl=ru&user=vUN7vbQAAAAJ&view_op=list_works&citft=1&citft=2&email_for_op; RESEARCHGATE: http:// www. Researchgate.net/profile/Anna_Stativka

Тищенко Марина Олександрівна – студентка 2 курса магістратури Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна.

УДК 81’373:659.1

ЛЕКСИЧЕСКАЯ САТУРАЦИЯ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО РЕКЛАМНОГО ТЕКСТА В АНГЛИЙСКОМ И РУССКОМ ЯЗЫКАХ: СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ

Зирка В.В., докт. филол. наук (Днипро)

Статья посвящена трактовке авторских соображений относительно понятия интеллектуального рекламного текста как разновидности вторичного текста и его особенностях. Интеллектуальный рекламный текст рассматривается как качественный текст-резюме любого художественного произведения, как краткое описание его содержания, персонажей, отсылок, некоторых сведений об авторе и т. д. Парадигма композиционных особенностей изучаемых текстов дополняется особым языковым наполнением (сатурацией), проявляющейся в рекламных приемах манипулирования и речевого воздействия. Изучаемые тексты квалифицируются как творческие, яркие и привлекательные, эффективные и легко запоминающиеся, выполненные на заказ в соответствии с требованиями книгоиздательств, словесные послания к потенциальным читателям.

Ключевые слова: интеллектуальный рекламный текст, креативный, манипуляция, парадигма, резюме, сатурация, содержание.

Зірка В.В. Лексична сатурація інтелектуального рекламного тексту англійською та російською мовами: порівняльний аналіз. Стаття присвячена трактуванню авторських думок із приводу поняття інтелектуального рекламного тексту як різновиду вторинного тексту і його особливостей. Інтелектуальний рекламний текст розглядається як якісний текст-резюме будь-якого художнього твору, як короткий опис його змісту, персонажів, відсилань, деяких відомостей про автора і т. под. Парадигма композиційних особливостей досліджуваних текстів доповнюється специфічним мовним наповненням (сатурацією), що виявляється в рекламних прийомах маніпулювання і мовного впливу. Інтелектуальні рекламні тексти кваліфікуються як творчі, яскраві і привабливі, ефективні які легко запам'ятовуються і виконані на замовлення відповідно до вимог видавництв, – тобто словесні послання до потенційних читачів.

Ключові слова: зміст, інтелектуальний рекламний текст, креативний, маніпуляція, парадигма, резюме, сатурація.

Zirka V.V. Lexical Saturation of a Contemporary Intellectual AD in the English and Russian Languages: a Comparative Study. The article deals with the interpretation of the copyright considerations regarding the concept of an intellectual advertising text as a type of a secondary text and its features.The paper gives the author’s consideration of intellectual ad as a variation of a secondary text. Intellectual Ad text is regarded as a text-resume to any novel, a short description of its contents, heroes’ references, some information of an author etc. The Paradigm of composition features of the studied texts is complemented by special language content (saturation) which becomes apparent in the ad by methods of manipulation skillful tricks and language influence. Intellectual ads are qualified as creative, bright and attractive, effective and easily memorable ones, performed verbal messages and sent to the potential readers in accordance with the requirements of publishers.

Keywords: intellectual ad, content, creative, manipulation, paradigm, resume, saturation,

1. Введение

Изучение рекламного дискурса как связного текста в совокупности с его экстралингвистическими, психологическими, социокультурными и др. факторами позволяет выявить и описать комплекс средств, составляющих содержание языковой парадигмы манипулятивной игры в рекламе. Интеллектуальный рекламный текст (ИРТ) как разновидность вторичного текста и объект изучения данной статьи, рассматривается нами в виде *короткого, но качественного рекламного текста – резюме* – к художественному произведению. Термин **résumé** восходит к

© Зирка В.В., 2018

французскому résumer, означая «резюмировать», «аннотировать», «кратко подводить итог» [8]. Словарная статья слова resume в англоязычном словаре зафиксирована в следующей интерпретации: «a summary of **something is a short account** of it, which gives the main points but not the details» (выделено В.З.) [8]. Будучи краткой характеристикой любого художественного произведения, издания или рукописи, раскрывающей их содержание (обычно в виде перечня основных тем), резюме указывает их (произведений) назначение, некоторые данные адресата, научную или художественную ценность. Подобного рода библиографические указатели помогают читателю ориентироваться в выборе печатной продукции. Наблюдения показывают, что резюме излагает содержание произведения, прежде всего, с точки зрения оценочных установок. Особую роль в ИРТ играет языковое наполнение (сатурация), проявляющееся в *рекламных* приемах манипулирования и речевого воздействия [1]. Правильная расстановка лексических ресурсов сатурации ИРТ представляет интерес, как для потенциального читателя, так и для издательства с целью продвижения литературного произведения на рынке сбыта. Понятие «сатурация» или насыщение принимается нами как *процесс или состояние, которое возникает, когда место или вещь полностью заполнена людьми или вещами, так что нечего больше добавить («the process or state that occurs when a place or thing is filled completely with people or things, so that no more can be added»). Сатурацию используют для описания кампании или иной деятельности с такой тщательностью, чтобы ничего не упустить….* («*… Saturation is used to describe a campaign or other activity that is carried out very thoroughly, so that nothing is missed)»* [9] . «*Концепция сатурации маркетинга создает абсолютный смысл… Газеты, телевидение и радио – все они обеспечивают сферу деятельности ... сатурацией бомбардировки». (The concept of saturation marketing makes perfect sense... Newspapers, television and radio are all providing saturation coverage ...saturation bombing»)* [8].

2. Парадигмальное отображение языковых средств в ИРТ

Предмет нашего изучения в данной статье составляет парадигма сатурации текстов-резюме. Исследуемый тип текста соотносится с рекламным как вид интеллектуальной информации, распространяемой всевозможными коммуникативными средствами для воздействия на потребителя с целью формирования или реализации имеющихся потребностей [4: 134). Интеллектуальную рекламу подразделяют на основании классификации рекламных обращений на коммерческие, социальные, интеллектуальные виды. Объектом изучаемой нами интеллектуальной рекламы выступают товары, относящиеся к издательскому делу, т.е. художественные произведения, которые требуют определенного промоушена. ИРТ можно пояснить и как направленные рекламные обращения к адресату с выраженной духовной ориентацией.

Мы квалифицируем интеллектуальные рекламные тексты-резюме как креативные, яркие и привлекательные, эффективные и легко запоминающиеся, выполненные на заказ в соответствии с требованиями рекламодателей (книгоиздательств) словесные послания к потенциальным читателям. Создатели такого рода текстов, несомненно, должны вкладывать энергию своей творческой мысли, предназначенную для возбуждения у читателей воображения, фантазии таким образом, чтобы соблюсти гармонию рекламной эффективности, помноженную на творчество [1]. При этом первостепенное место принадлежит *нейминг* – придумыванию и подбору «особенных» слов [7], направленных на создание запоминающихся, звучных и точных слов для характеристики как произведения в целом, отдельных персонажей или объектов, способных продвинуть интеллектуальный продукт на рынке сбыта, так и квалификации самого автора художественного произведения. Примером может служить текст-резюме к роману Е. Колиной «Любоф и Друшба», издательства Астрель, 2009 г.

*«Елена Колина пишет ОЧЕНЬ умные, ОЧЕНЬ смешные и ОЧЕНЬ откровенные книги, которыми зачитываются во многих странах мира… «**Любоф и Друшба**. Сочинение Лизы». ...*

Мама хочет нас выдать замуж не просто удачно, а феерически удачно… Для одних это увлекательна, со всеми подробностями чувств и отношений, история… Но для всех – ***три «И»: Интрига, Ирония, Искренность»****.*

Эти «особенные» слова должны и информировать, и *привлекать внимание, вызывать интерес, желание, убеждать, воздействовать и манипулировать потребителями-читателями*. Роль нейминга в творческом воспроизведение вторичного текста – резюме представляет очевидную и бесспорную помощь в продвижении любого рекламного продукта. Этим важнейшим искусством, разумеется, должен обладать копирайтер. Такие привлекающие внимание конструкты мы находим в романе Оксаны Робски – *«Оксана Робски. CASUAL 2.* ***Пляска головой*** *и ногами …»*. Добавим, что достоинствами такого рода текстов являются не всегда художественно-изобразительные изыски или изящно оформленные словесные формы (хотя изящный слог и добротная форма не только помогают прочтению текста, но являются качеством и преимуществом, выгодно отличающим хороший текст), а броскость, яркость, доступность, т.е. *креативность* и запоминаемость рекламного образа будут максимально способствовать коммуникации. Броское и яркое оценочное слово *best* как нельзя лучше отражено в рекламном резюме к роману Екатерины Вильмонт «Зеленые холмы Калифорнии»: *«"****My Best****"… Это то, что сегодня является для писателя самым главным, самым любимым в его творчестве.* ***Это автор – Екатерина Вильмонт****, которой отданы сердца миллионов читателей.* ***Это серия,*** *которая так и называется –* ***"My Best"…****»*

На подсознательном уровне нейминг (название) должен вызывать ассоциации и эмоции у читателя. Поэтому употребление каждого слова в тексте должно быть обоснованным. А это значит, нужны подходящие к ситуации (к конкретному тексту), энергоемкие слова, внушающие, вызывающие воображение, увлекающие читателя-потребителя, способствующие выработке им эффективного решения – действия – готовность к прочтению, покупке произведения.

Функциональная парадигма анализируемых текстов обусловлена позициями манипуляции в известной рекламной составляющей, воплощенной рекламной же формулой AIDA – attention, interest, desire, action. Процесс вербального воздействия на человека с целью побуждения его к определенным действиям является *воздействием с целью убеждения, внушения, манипулирования* [1]. Внушаемость посредством слова – глубинное свойство психики, возникшее значительно раньше способности к аналитическому мышлению. Исследователи утверждают, что первоначальной функцией слова на заре человечества было именно его суггестивное внушение, подчинение не через рассудок, а через чувство, через эмоции [6].

Речевое воздействие мы разумеем как речевое общение с прямым воздействием на адресата с мотивационной обусловленностью и планируемой эффективностью. Манипулятивная речевая тактика – вербальное действие, выгодное манипулятору, направлено на скрытое проникновение целей и установок в сознание адресата. Функция воздействия и манипулирования тесно связаны между собой, и в интеллектуальных текстах имеют некоторые дифференцированные средства выражения. К средствам речевого воздействия в резюме можно отнести апеллятивные установки, выраженные инфинитивными конструкциями, формами повелительного наклонения, риторическими вопросами, построенными по принципу когнитивного диссонанса, моделирование проблемной ситуации и предоставления выхода из нее, кодирование и декодирование условий и обстоятельств, создающих определенную обстановку [2].

«Елена Колина ...Но главное – ее книги ***помогают поднять настроение, поверить****, что жизнь каждого человека чудесна и удивительна…* ***Спешите*** *и вы не пожалеете…;*

Оксана Робски создала ... жанр «светского реализма»… Заманчивая история по законам жанра ***трансформируется в предельно честную повесть о человеческих взаимоотношениях…»***

Приемы манипулирования в изучаемых резюме осуществляют опосредованное

предоставление информации. Языковые тактики отражаются размыванием информации, ссылкой на авторитет, наличием количественных маркеров. Нейтральная лексика становится *оценочной и выражает когнитивные процессы функционированием языковых единиц*.

«…Она всегда ***точна в деталях, по-мужски лаконична и иронична*** *ровно настолько,* ***чтобы читатель ей верил*** *…Оксана Робски»;*

«Как психолог, Елена Колина ***знает людей****, а значит, нас с вами, как искусствовед –* ***разбирается в прекрасном****, а значит, и в нас с вами, как математик –* ***выводит формулы любви и одиночества*** *– для себя и для нас с вами...».*

Адресант вынужден пользоваться определенным набором средств выражения. Особо важно присутствие в исследуемых резюме элементов оценки «независимых» (авторитетных) персон как *обязательных компонентов* манипулирования сознанием потенциального читателя. Нам было интересно понаблюдать это явление в русско-англоязычных резюме. Так, например, в англоязычной аннотации к роману известной американской писательницы Джудит Кранц *"Dazzle" – «Блеск»* такими «независимыми» персонами выступают журнал Cosmopolitan с кратким наименованием романа как *"Deliciously Sexy"* (восхитительно сексуальный), а также Los Angeles Times со словесным портретом романа - *"Steamy"*(эротичный). Присутствует также и манипулятивная характеристика романа журналом Boollist: «*Hot… Bubbling with sex, intrigue, and – most of all – money. Krantz is the height of her form here". (Пикантный… Кипящий от секса, интриги и, более всего, от количества бешеных денег. Кранц здесь на высоте»*).

Изучение резюме англоязычных литературных произведений указывают на самые распространенные лингвистические средства сатурации текста в виде оценочных предикатов, иноязычных заимствований, фразеологических единиц, разговорной лексики, неологизмов, заимствований, новомодных слов и др.: *delicious(ly), sexy, enjoyable, most likeable free souls, charmed, intrigue, bubbling with sex, height, best novel* etc.

Показательна роль неологизмов в резюме как придуманных и фантазийных названий, которые, по сути, ничего не обозначают, но относятся к средствам, удерживающим интригу произведения, – им принадлежит особая роль. Одновременно оригинальные и приятные на слух лексические единицы, нейтральные на самом деле, креативные названия, активно функционирующие в резюме, созданные на основе игры слов, заслуживают дальнейшего особого рассмотрения *(Страна – Гуляндия)*.

Разговорная лексика сближает план выражения адресата и адресанта, настраивает на позитивное декодирование смысла. Переплетение высокого и низкого регистров в современных русскоязычных резюме позволяет сделать вывод о принадлежности исследуемых текстов к текстам средств массовой информации. Лексика, незаметно введенная в канву резюме, с одной стороны разграничивает первичный речевой жанр и вторичный, а с другой – способствует установлению доверительных отношений между адресатом и адресантом.

Средства художественной выразительности в изучаемых интеллектуальных текстах являются проявлением экспрессивности в информационной направленности. В частности, метафоры определенного временного среза дают богатый материал для изучения ментальности общества в определенный (данный) отрезок времени, в течение которого происходят какие-либо процессы или события. Первичная функция метафоры – воздействие и манипуляция. Сама суть исследуемого стилистического приема состоит в столкновении противоположного, что придает метафоре, по мнению С. Кара-Мурзы, «мощность и точность» [4: 323]. Метафорические эпитеты, которыми изобилуют ИРТ – резюме к художественным произведениям, являются тому подтверждением: *ошеломляющая скорость, оригинальное решение, универсальные рецепты, эффективная молва, горячее желание, аппетитная девушка, потрясающая книга, великолепная история, невероятный сюжет, крупнейший мастер, значительное явление и под.* Такие эпитеты, своего рода «семантические пустышки» [1] привлекают потенциальных покупателей абсолютной эстетической значимостью.

Как и для любого удачного (качественного) рекламного текста, структура исследуемого нами краткого ИРТ, характеризуется ограниченным количеством знаков, поэтому суметь сообщить «максимум информации при минимальном количестве лексических единиц» – немаловажно и весьма существенно для ИРТ [5: 57]. Выбор формы обусловливает выбор языковых средств, среди которых мы особо выделяем прецедентные феномены. Именно такие лексические единицы передают кратко и лаконично «просторные», емкие мысли, что особенно важно для анализируемых резюме. Например, *«Не родись красивой …», «Хлеб всему голова …».*

Заимствования, часто встречающиеся в русскоязычных резюме, заинтересовывают читателей своей новизной и необычностью: *фьюжн, маст-хэв, маст- рид сезона*, *хеппи-енд, треш, блокбастер, хоррор, фест, экшн.*

Большая роль для читабельности таких коротких текстов принадлежит абстрактным и конкретным словам, родным и иностранным, оценочным, и словам, обозначающим действие и состояние предмета или объекта – ***перформативу*** (relating to or denoting an utterance by means of which the speaker performs a particular act [8])**,** что предвосхищает непосредственное совершение действия, как, например, «*обещаю вам для чтения увлекательный роман!»; «этот роман… – это литературная игра, любимый сюжет, наполненный современными реалиями и новыми, неожиданными смыслами… Но для всех (читателей В.З.)- три «И»: Интрига, Ирония, Искренность»* [1]. Для подтверждения сказанного приведем пример упомянутой выше англоязычной аннотации к роману “Dazzle”(«Блеск»), Джутит Кранц: *“Judith Kranntz, **bestselling** author of Scruples, Mistral’s Daughter, and Till We Meet Again, invites you into the **luscious, monied** world of Jazz Kilkullen, her **most daring, provocative, and impetuous** heroine yet…”,* которая, фактически, обещает провокационный роман.

3. Сопоставительный анализ лексической сатурации ИРТ в английском и русском языках

Наши наблюдения здесь трактуются в виде анализа отдельных сторон лексического наполнения современных интеллектуальных текстов -резюме в русском и английском языках. Проанализировав *русскоязычное* издательское резюме к роману австралийской писательницы Лианы Мориарти «Последняя любовь гипнотизера», мы пришли к выводу о том, что структура исследуемого типа текста несколько дифференцирована, но все же приближена к англоязычному резюме, которое ранее уже было рассмотрено нами для сравнения. Как видно на примере двух коротких ИРТ (*Judith Kranntz. Dazzle и Лиана Мориарти. Последняя любовь гипнотерапевта),* некоторые общие черты, присущие изучаемым резюме, очевидны:

1) сведения о романе и его авторе: название, предыдущие публикации.

«*Лиана Мориарти – австралийская писательница, автор нескольких **международных бестселлеров** …»;*

*«Judith Kranz, **bestselling author** of Scruples, Mistral’s Daughter, and Till We Meet Again…»*

2) сжатая характеристика романа.

Лиана Мориарти. «*…Успешный гипнотерапевт, Элен помогает людям справиться с их проблемами. В прошлом у Элен было несколько бурных романов, и сейчас ей больше всего хочется покоя и стабильности …»*;

Judith Kranz, «…Inside the fun-filled photographers’ studio in California known as Dazzle, Jazz Kilkullen reigns supreme…».

3) возможный адресат романа.

Лиана Мориарти – «*Роман для всех, кто любил, терял любовь и обретал ее вновь»;*

Judith Kranz – «one of the most likeable free souls to emerge from the novel industry».

4) оценка независимых персон.

Лиана Мориарти – *«Несомненная удача автора. Прекрасно написанный развлекательный роман (Publishers Weekly)*; *Умный любовный роман с неожиданным сюжетным поворотом (Good Housekeeping)*

Judith Kranz – «Captivating, Krantz’s latest tone … is her most erotic yet – Daily News, Los Angeles».

5) манипулятивный блок.

Лиана Мориарти – *«Впервые на русском языке!»*;

Judith Kranz – «provocative, and impetuous heroine; woman has become one of the successful celebrity portrait».

6) сведения о месте издания.

Лиана Мориарти – *«Cover Art Jennifer Tatum / Shutterstock Photograph of the author uber photography»;*

Judith Kranz – «Bantam Books/ New York/ Toronto/ London/ Sydney/ Auckland. Ask your bookseller for the books you have missed».

Напомним, что подобного рода ИРТ-резюме несут в себе ***рекомендательный характер,*** и их роль состоит в том, чтобы показать, что неотъемлемым элементом (как, впрочем, и для любого рекламного текста) является оценка (оценочный предикат) как важнейшее *средство возбуждения интереса* и формирования положительных эмоций у читателя: *успешный, бурный, чужой, прекрасно написанный, несомненная удача, бестселлер* и т.д. Речевоздействующий потенциал одновременного информирования и манипулирования вторичного текста – резюме, созданного отчасти на базе романа, проявляется в специфическом языковом наполнении, интегрирующем черты первичного текста с рекламным.

4. Заключение

Значимость любого резюме (как для читателя, так и автора произведения, а также и для издательства) определяется его способностью привлечь внимание читателя/покупателя к книге, раскрывая ее основное содержание, удержать интерес, вызвать желание узнать, в чем же интрига произведения, способствовать выработке решения приобретения и/ или прочтения произведения.

Композиционные особенности резюме к художественным произведениям, дополняются, как уже упоминалось выше, особым лексическим наполнением – сатурацией. Этот прием отражает тесную взаимосвязь двух основных функций рекламы – сообщения и воздействия.

Как и рекламные тексты, так и ИРТ – резюме к художественным произведениям преподносят информацию потенциальному читателю выборочно. Поэтому задача копирайтеров рекламно-информационных текстов найти максимум способов воздействия на потребителя при минимальной затрате лексических единиц. Это основополагающий показатель для создания рекламного текста, к которому, несомненно, и, безусловно, относится интеллектуальный текст-резюме как средство массовой информации. Он призван раскрыть основное содержание рекламируемого послания – всего произведения – таким образом, чтобы привлечь внимание целевой аудитории, заинтриговать и убедить купить выбранную книгу. Таким образом, роль языковых средств, их эффективная и креативная подача в ИРТ – важное средство манипуляции и воздействия потенциальным покупателем.

ЛИТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н.Д. Аксиология в механизмах жизни и языка // Проблемы структурной лингвистики. М.: Наука, 1984. 2. Зирка В.В. Языковая парадигма манипулятивной игры в рекламе: дисс. … доктора филол.наук: Ин-т языкознания НАН Украины, Киев, 2005. 3. Зирка В.В. Манипулятивные игры в рекламе: Лингвистический аспект // Изд. 2-е, испр., доп. М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2014. 4. Кара-Мурза С. Манипуляция сознанием. М.: Наука, 2000. 5. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. М.: Наука, 1987. 6. Поршнев Б.Ф. О начале человеческой психологии (проблемы палеопсихологии). СПб, 2002. 7. Ремчукова Е.Н. Креативный потенциал русской грамматики. Изд.2-е, испр. и доп. М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2011. 8. Oxford Dictionary of English, 3rd Edition © Oxford University Press 2010 9. https://en.wikipedia.org/wiki/Time_loop (дата обращения 15.09.2016). 10. C:\ProgramData\ABBYY\Lingvo\15.0\Dic\System\ CollinsCobuildEnEn.lsd 11. Вильмонт Екатерина. Зеленые холмы Калифорнии. Грустная история. М.: Олимп, 2008. 12. Колина Елена. Любоф и Друшба, М.: Астрель, 2009. 13. Мориарти Лиана. Последняя любовь гипнотизера, 2011. 14. Робски Оксана. CASUAL 2. Пляска головой и ногами. М.: Астрель: АСТ, 2010. 15. Kranntz Judith. Dazzle.Bantam Books. New York – Toronto – London – Sydney – Auckland, 1992.

REFERENCES

Arutyunova, N.D. (1984). Aksiologiya v mehanizmah zhizni i yazyka [Aksiology in life and language mechanisms]. In: *Problemy strukturnoi*

lingvistiki [Issues of structural linguistics]. Moskva: Nauka Publ.APA.

ABBY Lingvo 15.0 [Computer Software]. (2011).M.: ABBYY

Time Loop (n.d.). In Wikipedia. Retrieved September 15, 2016 from https://en.wikipedia.org/wiki/Time_loop

Kara-Murza, S. (2000). *Manipulyatsiya soznaniyem [Manipulation of consciousness]*. M.: Nauka Publ.

Karaulov, Yu.N. (1987). *Russkiy yazyk i yazykovaya lichnost [The Russian language and linguistic personality]*. M.: Nauka Publ.

Kolina, Y. (2009). *Lyubof i Drushba [Love and friendship]*. M.: Astrel Publ.

Kranntz, J. (1992). *Dazzle*.. New York – Toronto – London – Sydney – Auckland: Bantam Books

Moriarti, L. (2011). *Poslednyaya lyubov gipnotizera [Hypnotist's last love]*. 2011.

Oxford Dictionary of English. (2010). Oxford: Oxford University Press.

Porshnev, B.F. (2002). *O nachale chelovecheskoy psihologii (problemy paleopsihologii) [On the source of human psychology (paleopsychological issues)]*. SPb.

Remchukova, Ye.N. (2011). Kreativny potentsial russkoy grammatiki [Cretaive potential of the Russian grammar]. M.: Knizhnyy dom "LIBROKOM" Publ.

Robski, O. (2010). *CASUAL 2. Plyaska golovoi i nogami [CASUAL 2. Dancing with head and legs]*. M.: Astrel: AST.

Vilmont, Ye. (2008). *Zelenye holmy Kalifornii. Grustnaya istoriya [California green hills. A sad stroy]*. M.: Olimp Publ.

Zirka, V.V. (2016). Manipulyativnyye igry v reklame: lingvisticheskiy aspekt [Manipulative games in advertising: linguistic aspect]. M.: Knizhnyy dom "LIBROKOM" Publ.

Zirka, V.V. (2005). Yazykovaya paradigma manipulyativnoy igry v reklame: diss. … doktora filol.nauk [Linguistic paradigm of manipulative game in advertising. Dr. phil. sci. diss]. Kyiv. 242 p.

Зирка Вера Васильевна – доктор филологических наук, профессор, заведующая Днепровским отделением Центра научных исследований и преподавания иностранных языков НАН Украины; e-mail: verazirka@ukr.net; ORCID: http://orcid.org/0000-0002-2335-3648

УДК 811.(038)=111.21.214`02

КУЛЬТУРНЫЕ, ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ И ЛЕКСИКОГРАФИЧЕСКИЕ АНТЕЦЕДЕНТЫ АНГЛОЯЗЫЧНОЙ ЛЕКСИКОГРАФИИ В ИНДИИ

Н. С. Битко, канд. филол. наук (Запорожье)

Англоязычная лексикография Индии основывается на индийской лексикографической традиции, британской лексикографической традиции и инновациях, которые определяются задачами создания словарей на материале английского языка, использовавшегося в Индии. Изучение каждой из этих составляющих позволяет выявить особенности формирования индийской англоязычной лексикографической традиции, которая является неотъемлемой частью разрабатываемой сегодня теории лексикографии глобального английского. Цель данной статьи заключается в рассмотрении первого «кита», на котором стоит англоязычная лексикография Индии – классической индийской лексикографии в период до появления первых словарей английского языка в Индии, а также первых переводных словарей на материале местных языков Индии и языков ранних волн колонизации. Критический обзор словарной продукции показывает, что в классических индийских лексикографических трудах аккумулирован обширный лингвистический и культурологический материал, широко используемый в работах более позднего времени. В рамках классической лингвистической и лексикографической традиции Индии были сформулированы и имплементированы в словарную практику методы и приемы лексикографирования различных слоев лексики, разработаны принципы создания словарей различных типов. Дальнейшая работа в данном направлении предполагает изучение словарей, зафиксировавших особенности английского языка в Индии, в контексте языковой ситуации, сложившейся в Индии в период европейской колонизации.

Ключевые слова: англоязычная лексикография Индии, классическая индийская лексикография, предпосылки формирования индийской англоязычной лексикографической традиции, принципы построения словарей.

Битко Н. С. Культурні, лінгвістичні й лексикографічні антецеденти англомовної лексикографії в Індії. Англомовна лексикографія Індії грунтується на індійській лексикографічній традиції, британській лексикографічній традиції і інноваціях, які визначаються завданнями створення словників на матеріалі англійської мови, що використовувалася в Індії. Вивчення кожної з цих складових дозволяє виявити особливості формування індійської англомовної лексикографічної традиції, яка є невід'ємною частиною теорії лексикографії глобальної англійської, що розробляється сьогодні. Мета цієї статті полягає в розгляді першого "кита", на якому стоїть англомовна лексикографія Індії, – класичної індійської лексикографії в період до появи перших словників англійської мови в Індії, а також перших перекладних словників на матеріалі місцевих мов Індії і мов ранніх хвиль колонізації. Критичний огляд словникової продукції показує, що в класичних індійських лексикографічних працях закумульований великий лінгвістичний і культурологічний матеріал, що широко використовується в роботах пізнішого часу. У рамках класичної лінгвістичної і лексикографічної традиції Індії були сформульовані й імплементовані в словникову практику методи й прийоми лексикографування різних шарів лексики, розроблені принципи створення словників різних типів. Подальша робота в цьому напрямку припускає вивчення словників, що зафіксували особливості англійської мови в Індії, в контексті мовної ситуації, що склалася в Індії в період європейської колонізації.

Ключові слова: англомовна лексикографія Індії, класична індійська лексикографія, передумови формування індійської англомовної лексикографічної традиції, принципи побудови словників.

Bytko N. S. Cultural, linguistic and lexicographic precursors of English lexicography in India. Lexicography of the English language in India (ELLI) is a logical continuation of two lexicographic traditions – a two-thousand-year old classical Indian and a rich British. At the same time, some methodological innovations aimed specifically at revealing properties of the nascent Indian English have also been introduced. The study of these traditions is a prerequisite for the research of the ELLI. This approach allows evincing the specificities of the ELLI and its consideration in the global linguistic and lexicographic context. The aim of this research consists in the scrutiny of the first ‘pillar’ the ELLI rests on, the classical Indian lexicography and bilingual dictionaries

© Битко Н.С., 2018

compiled in the period preceding publication of the first English dictionaries in India. Critical review of the lexicographic data showed that in the classical Indian dictionaries extensive linguistic and cultural information was accumulated. This information has been frequently used in later works. Survey of the dictionaries demonstrated that in the framework of Indian classical linguistic and lexicographic tradition several methods and practices of lexicography were articulated and implemented into practice; parameters of various types of dictionaries were defined. Further enquiry into the history of the English language lexicography in India involves the survey of the dictionaries that documented the English language in India. The survey should be conducted in context with the linguistic situation of the time.

Key words: English language lexicography in India, classical Indian lexicography, the background of Indian English lexicographic tradition genesis, dictionary compilation principles.

1. Введение

Индийская англоязычная лексикография зарождается в рамках двух традиций – многоязычной индийской и англоязычной. Очевидно, что эти традиции, каждая из которых несет на себе отпечаток уникальной историко-культурной ситуации, оказали существенное влияние на динамику и направления развития англоязычной лексикографии Индии.

Сами же условия, в которых зарождается и развивается эта лексикография, сформировались под воздействием ряда тесно переплетающихся факторов как социально-политических, так и собственно лингвистических. К числу первых относятся прежде всего особенности внедрения английского языка в языковую ситуацию Индии (колонизация, торговля, управление). К числу вторых – языковые параметры этой ситуации (многоязычной, многополюсной, проявляющей черты как эндо-, так и экзоглоссности). Следовательно, для выявления сущностных характеристик индийской англоязычной лексикографии целесообразно рассмотреть каждую из формирующих ее традиций как составляющих языковой ситуации, в рамках которой происходило становление индийской англоязычной лексикографии.

Вклад индийских философов в мировое языкознание глубоко и всесторонне изучен [см., например, 2; 4; 8; 10]. Начиная со второй половины XX в., в сфере интересов лингвистов оказывается и лексикография Индии. Так, особенности словарной работы в Индии и характеристика ее продукции даны в работах Клауса Фогеля (Claus Vogel) *Indian Lexicography* (1979), Самитра Мангеша Катра (Sumitra Mangesh Katre) *Current Trends in Indian Lexicography* (1980) [10; 9]. Общие тенденции развития индийской лексикографии представлены также в статьях сборника *Lexicography in India* [11]; в *An International Encyclopedia of Lexicography* [6, с. 2487–2547], в *Encyclopedia of Language & Linguistics* [12, с. 614–616].

Авторы данных работ убедительно доказывают, что методы и приемы, разработанные и использовавшиеся при лексикографическом описании языков Индии на протяжении многих веков, создали плодотворную традицию, влияющую на современную словарную практику Индии. На определенном этапе в эту традицию входит и английский язык, и англоязычная лексикография начинает занимать весомое место в лексикографической традиции Индии.

Несмотря на это, основы ее формирования, насколько нам известно, не получили должного освещения в современной лингвистике. Учитывая же тот факт что историческая лексикография дает достоверный материал для понимания истории и современного состояния как отдельных региональных вариантов английского языка, так и глобальной мегасистемы в целом, исследование национальных лексикографических традиций должно быть неотъемлемой составляющей разработки теории глобального английского, что объясняет а к т у а л ь н о с т ь этого исследования.

Еще раз подчеркнем, что англоязычная лексикография в Индии «стоит на трех китах»: индийской лексикографической традиции, британской лексикографической традиции и инновациях, которые определяются задачами создания словарей на материале английского языка, использовавшегося в Индии.

Ц е л ь ю данной статьи является рассмотрение первого из этих «китов» –

классической индийской лексикографии, создававшейся до появления словарей английского языка в Индии, а также первых переводных словарей, создаваемых на материале местных языков Индии и языков первых волн колонизации. Объектом исследования выступают, собственно, культурные, лингвистические и лексикографические предпосылки формирования английской лексикографии в Индии. Методами являются анализ обобщающего материала по тематике и синтез предпосылок развития лексикографии с использованием системного подхода к исследуемой проблеме.

2.1. Классическая индийская лексикография

Лексикография Индии зародилась в глубокой древности в связи с регистрацией и толкованием священных текстов, написанных на ведийском языке [см. 9; 11-13], и восходит к мифологическому времени существования царя богов Индры, который под руководством своего божественного наставника Брихаспати в течение тысячи лет подсчитывал слова в санскрите [9, с. 177].

«Земной» период в словарной практике Индии начинается в первом тысячелетии до нашей эры. Он связан с появлением литературы на санскрите и начинается, собственно, с создания списков слов (*nighantu*).

Nighantu, ведийские глоссарии, основанные на одном или нескольких текстах, имели практическую направленность; они были необходимы для облегчения понимания и интерпретации редких, неясных и сложных слов, встречающихся в священных ведийских ритуально-мифологических трактатах. В рамках данной лексикографической парадигмы разрабатывались особые словари ономастико-энциклопедического типа, словники которых составляли имена богов и связанные с богами предметы и действия.

В этих глоссариях были использованы методики, нашедшие применение при лексикографическом описании многих языков. Типичным для начальных этапов лексикографии стало создание глоссариев «трудных» слов, включение в словник лексических единиц, принадлежащих к разным частям речи, расположение вводов не только по алфавитному, но и по тематическому принципу.

По мере накопления лексикографических работ этого типа формировались условия для углубленного изучения и описания представленного в них материала. Так, в V в. до н. э. в труде под названием *Нирукта* (*Nirukta*) древнеиндийского грамматика Яски (Yaska) впервые дается этимологическая характеристика слов, представленных в ведийских глоссариях, синонимические ряды и тематически сгруппированная лексика; в него также включена общая информация о грамматических категориях слов. В это же время появляется научный труд *Ashtadhyayi* одного из самых известных филологов древности Панини (Dakṣiputra Panini). Состоящий из восьми глав (3,959 сутр) трактат представляет собой сборник общих правил по лингвистике, в частности по морфологии, синтаксису, семантике. Основой для данной работы послужили списки *Dhatupatha* и *Ganapatha,* в которых перечисляются все глагольные и именные корни санскрита с указанием грамматических характеристик и значений.

Дальнейшее развитие лексикографической мысли в Древней Индии сопровождается появлением словарей нового типа – *kosa/kosha*. В отличие от ведийских глоссариев *nighantus, kosas/koshas* не являлись “приложением” к литературным произведениям. Они составлялись как пособия по стихосложению, что и объясняет их использование при обучении поэтов [13, с. 303–305].

В процессе составления *kosas/koshas* совершенствуются ранее использовавшиеся методики и разрабатываются новые. Это относится как к составу словника, так и к методам размещения вводов. Так, несмотря на то, что основную часть словника большинства словарей по-прежнему составляли имена существительные и другие несклоняемые слова, создавались и словари глаголов (*Kriyakosas* или *Kriyanighantus*). Более того, многие лексикографические работы уже включали синонимы и омонимы. Развивались и принципы расположения вводов в словарях. Например, в словарях, организованных по тематическому принципу, многозначные термины нередко

распределялись по нескольким группам в зависимости от содержательной стороны слова. В некоторых случаях при расположении вводов учитывалось количество слогов, а иногда позиция леммы определялась особенностями последнего слога [см. 1; 9; 12].

В XII столетии развитие *kosas/koshas* привело к составлению тезаурусов, толковых и переводных словарей. Отметим, что создание словарей типа *kosas/koshas* продолжалось вплоть до XVIII столетия и оказало значительное влияние на развитие современной лексикографии как индо-арийских, так и дравидских языков [9], а также, опосредованно, словарей английского языка в Индии.

Позднее, к XIII – XIV столетиям, помимо общих словарей, описывающих различные уровни санскрита, составляются и специальные словари, направленные на отображение определенных лексических и/или тематических групп слов и частей слов [13]. Примерами таких словарей служат *Ekaksarakosas*, словники которых состоят из односложных существительных, частиц, а также из мистических букв и слогов как в *Mantrakosas* тантрической литературы. В *Ekaksarakosas* фактически регистрировались скрытые смыслы знаков (“record the hidden senses of characters”), используемых в магических формулах и эзотерических диаграммах. Астрономические термины составляли словники словарей *Jyotisakosas*; буддистская терминология – словники *Dharmakosas* и т. д. [см. подробнее 13; с. 369–379].

2.2. Переводная лексикография Индии

В XI – XII веках социально-экономические и культурные события на территории Индостана и соответствующие изменения языковой ситуации привели к активизации усилий лексикографов по составлению переводных словарей. Заказчиками таких работ являлись в основном правители государств, расположенных на территории Индостана, и государств, соседствующих с ними.

Одним из языков в переводных словарях продолжал оставаться санскрит.

Форма организации большинства таких словарей основывалась, как уже было отмечено, на существующем типе словарей – *kosas*. Лексика, представленная в словарях, была как общей, так и специальной, демонстрируя интерес заказчиков к определенным сферам жизни и знаниям.

Примерами первых переводных словарей могут служить следующие работы: санскритско-канарезские словари (словарь синонимов *The Vastukosa of Nagavarman*, двухтомный словарь *The Abhidhana of Abhinava Mangaraja*, описывающий, помимо общей лексики, омонимы и религиозные термины), санскритско-кавийский словарь для чтения литературы на яванском языке, тибетско-санскритский словарь (*the No-mthsar nor-bui do-sal of Thse-rin-dban-rgyal*), составленный в алфавитном порядке на основе данных как лексикографических, так и нелексикографических источников. Китайско-санскритский словарь (*the Han-fan chi-yao*), состоящий из 84 частей и отображающий буддистские термины, был составлен по заказу императора K’ang-hsi. Санскритско-тибетский словарь (*the Prajna or Dri-bral nor-bui me-lon of the Sa-skya*), созданный по инициативе правителя королевства Дерге в центральном Кхаме (Тибет), является, по сути, справочником в 14 частях, описывающим индийскую лексикографию и грамматику. The Pentaglot Lexicon (*the Man han hsi-fan chi-yao*) был составлен по указу императора Ch’ien-lung и отображал буддистские термины на санскрите, тибетском, маньчжурском, монгольском и китайском языках [13, с. 379–383].

Следующий этап в развитии переводной лексикографии Индии связан с появлением словарей, основанных на местных индо-арийских и дравидских языках и европейских языках первых волн колонизации. Этот процесс был особенно активным в XVI – XIX веках. Словари того времени отражают экономические и социальные условия, сложившиеся в стране, а также высокий интерес европейцев к культуре Индии, что приводит к включению в переводные лексикографические работы объемного культурологического материала.

Первым переводным словарем, основанном на местных индийских и европейских языках, стал тамильско-португальский словарь (что соответствует порядку появления на территории Юго-Восточной Азии европейских колонистов,

первыми из которых были португальцы), к сожалению, не сохранившийся до настоящего времени, подготовленный в середине XVI века португальским иезуитским священником Генри Генриксом (Henrique Henriques), который изучал тамильский язык с целью перевода на него религиозных текстов [см. 3, с. 4–8].

Среди сохранившихся лексикографических работ следует также назвать конкани-португальский словарь *Vocabulario da lingoa canarim* Диого Рибейро (Diogo Ribeiro), составленный в 1626 в форте Рачол (Гоа). Основанная на существующих словарях латыни и греческого, работа Диого Рибейро изобилует, тем не менее, обширной информацией о культуре и религии жителей острова.

Далее последовал тамильско-португальский словарь *Vocabulario tamulico com a significaçam Portugueza,* опубликованный в 1679 году Антао де Проенцой (Antaõ de Proença). В 1743 году был впервые опубликован переводной словарь бенгальского языка *Vocabulario em idioma Bengala e Portuguez. Dividido em duas partes,* созданный монахом Августинского ордена Маноэлем да Ассумпкамом (Manoel da Assumpçam) [14, с. 58].

Появление других европейских языков на юго-востоке Азии ознаменовалось созданием тамильско-французских, тамильско-латинских, тамильско-английских и т. п. словарей. К примеру, в середине XVIII столетия итальянский священник Констанцо Джузеппе Беши (Constanzo Giuseppe Beschi) готовит *The Tamil-Latin Dicitionary, The Tamil-French Dictionary, The Portuguese-Latin-Tamil Dictionary* [5, с. 58; 7].

Восемнадцатое столетие, как отмечает С. М. Катре, является важным этапом в развитии лексикографии в Индии [9]. В этот период на территории Индостана сходятся две мощные лексикографические традиции: индийская и британская. Результатом их взаимодействия становится появление в Индии значительного количества (1) переводных английских словарей, (2) одноязычных словарей английского языка (терминологических, толковых, энциклопедических; словаря на исторических принципах), а также (3) одноязычных словарей на местных языках (например, словарей санскрита, маратхи), при составлении которых используются принципы и достижения уже и британской лексикографической науки.

3. Выводы

В данной статье была рассмотрена классическая индийская лексикографическая традиция, повлиявшая на особенности дальнейшего развития словарного дела в Индии. Помимо богатого культурологического материала, представленного в создаваемых в течение двух тысяч лет лексикографических работах и активно используемого лексикографами более позднего времени, индийская классическая лексикография дала современной науке понятия построения словарей. Так, были сформированы принципы описания сложных слов; выработаны подходы к идеографическому, обратному, гнездовому расположению вводов; сформулированы принципы этимологического и грамматического описания слов; разработаны подходы к использованию синонимов, омонимов в словарях различного типа; а также принципы создания различного типа словарей (тезаурусов, специальных справочников, переводных словарей различной направленности) и включения в них справочной информации.

Все эти принципы и подходы нашли отражение в лексикографических работах (в частности, переводных английских словарях, словарях английского языка в Индии), появлявшихся в Индии, начиная с XVIII столетия, и составивших собственно современную картину лексикографии страны.

Дальнейшее изучение индийской англоязычной лексикографии предполагает как изучение лексикографических работ, появившихся на материале английского языка в Индии, так и рассмотрение условий, в которых они создаются, языковых параметров ситуации (социально-политических и лингвистических), сложившихся в Индии в период европейской колонизации.

ЛИТЕРАТУРА

1. Волошина О. А. Речь божественная и человеческая в словаре-тезаурусе Амаракоша // Индоевропейское языкознание и классическая филология. 2016. Том 1. С. 172–181. 2. История лингвистических учений. Древний мир / [под ред.

Десницкая А. В., Кацнельсон С. Д.]. Ленинград: Наука, 1980. 263 с. 3. Первопечатная христианская книга Индии: ретроспективный библиографический указатель (1557–1680) / [сост. В. В. Донских]. СПб.: БАН, 2015. 44 с. 4. Тавастшерна С. С. Становление и развитие лингвистической традиции в Древней Индии: дисс. ... канд. филол. наук. СПб., 2009. 193 с. 5. Biography Dictionary of Christian Missions / [ed. by Anderson G. H.]. Cambridge: William B. Eerdmans Publishing Company, 1999. 845 p. 6. Dictionaries: An International Encyclopedia of Lexicography / [ed. by Hausmann Fr. J., Reichmann O., Wiegand H. E., Zgusta L.]. Vol. 3. Berlin, New York: Walter de Gruyter, 1991. P. 2487–2547. 7. History of Tamil Lexicography [Электронний ресурс]. Режим доступа:
http://www.tamilvu.org/library/lexicon/html/his.htm
8. Indian Philology and South Asian Studies / [ed.by Wezler A., Witzel M.]. Vol. 1. – Vol. 5. – Berlin: Walter de Gruyter, 1995–2012. 9. Katre S. M. Current Trends in Indian Lexicography // Theory and Method in Lexicography. Western and Non-Western Perspectives / [ed. by L. Zgusta]. Columbia: Hornbeam Press, 1980. P. 177–189. 10. Kuiper F. B. J. Selected Writings on Indian Linguistics and Philology Amsterdam / [ed. by Lubotsky A., Oort M. S., Witzel M.]. Atlanta: Rodopi, 1997. 566 p. 11. Lexicography in India / [ed. by Misra B. G.]. Mysore: Central Institute of Indian Languages, 1980. 253 p. 12. Miranda R. Indian Lexicography // Encyclopedia of Language & Linguistics / [ed. by Brown K.]. Boston : Elsevier, 2006. P. 614-616. 13. Vogel C. Indian Lexicography. Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1979. 401 p. 14. Zwartjes O. Portuguese Missionary Grammars in Asia, Africa and Brazil, 1550–1800 // Amsterdam: John Benjamins, 2011. 359 p.

REFERENCES

Anderson, G.H. (ed.). (1999). *Biography Dictionary of Christian Missions*. Cambridge: William B. Eerdmans Publishing Company.

Desnickaja, A.V., Kacnel'son, S.D. (eds.). (1980). *Istorija lingvisticheskih uchenij. Drevnij mir* [*The History of Linguistic Doctrines. The Ancient World*]. Leningrad: Nauka Publ.

Donskih, V.V. (2015). (comp.) *Pervopechatnaja hristianskaja kniga Indii: retrospektivnyj bibliograficheskij ukazatel' (1557–1680)* [*The Christian incunabulum in India: the retrospective bibliographical reference (1557–1680)*]. SPb.: BAN Publ.

Hausmann, Fr.J., Reichmann, O., Wiegand, H.E., Zgusta, L. (eds.). (1991). *Dictionaries: An International Encyclopedia of Lexicography*. Vol. 3. Berlin, New York: Walter de Gruyter.

History of Tamil Lexicography. (n.d.). Available at: http://www.tamilvu.org/library/lexicon/html/his.htm

Katre, S.M. (1980). Current Trends in Indian Lexicography. In: L. Zgusta (ed.). *Theory and Method in Lexicography. Western and Non-Western Perspectives*. Columbia: Hornbeam Press, pp. 177–189.

Kuiper, F.B.J. (1997). *Selected Writings on Indian Linguistics and Philology*. Amsterdam. Atlanta: Rodopi.

Miranda, R. (2006). Indian Lexicography. In: K. Brown (ed.). *Encyclopedia of Language & Linguistics*. Boston: Elsevier, pp. 614–616.

Misra, B.G. (ed.). (1980). *Lexicography in India.* Mysore: Central Institute of Indian Languages.

Tavastsherna, S.S. (2009). *Stanovlenie i razvitie lingvisticheskoj tradicii v Drevnej Indii. Diss. kand. filol. nauk. [The genesis and evolution of ancient India linguistic tradition. PhD philol. sci. diss.]*. SPb. 193 p. (in Russian).

Vogel, C. (1979). *Indian Lexicography*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.

Voloshina, O.A. (2016). Rech' bozhestvennaja i chelovecheskaja v slovare-tezauruse Amarakosha [The celestial and human discourse in thesaurus Amarakosha]. *Indoevropejskoe jazykoznanie i klassicheskaja filologija. – Indo-European Linguistics and Classical Philology Yearbook*, 1, 172–181. (in Russian)

Wezler, A., Witzel, M. (eds.). (1995–2012). *Indian Philology and South Asian Studies*. Vol. 1. – Vol. 5. Berlin: Walter de Gruyter.

Zwartjes, O. (2011). *Portuguese Missionary Grammars in Asia, Africa and Brazil, 1550–1800*. Amsterdam: John Benjamins.

Битко Наталия Сергеевна – кандидат филологических наук, доцент кафедры гуманитарных дисциплин Криворожского факультета Запорожского национального университета; e-mail: natalibitko@gmail.com: ORCID: https://orcid.org/0000-0003-2545-0289

УДК 811.111’255’42’22:791

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ В МУЛЬТИМОДАЛЬНОМУ ТЕКСТІ: ІНТЕРСЕМІОТИЧНИЙ ПЕРЕКЛАД
(на матеріалі англійської та української мов)

Т. Г. Лук’янова, канд. філол. наук (Харків)

Стаття присвячена проблемі перекладності візуальних текстів, конструювання значень на основі аналізу та порівняння дескрипцій емоцій, почуттів, відчуттів та асоціацій в мультимодальному тексті; в роботі розглядаються поняття мультимодальності, інтерсеміотичного перекладу, інтерпретації візуальних текстів ілюстрації; у статті досліджується комунікативна функція мультимодальних текстів, які містять знаки різних семіотичних систем і представляють одну референтну ситуацію різними засобами семіотики; висвітлюються особливості художньої мови ілюстрації; окреслюються питання інтероцепції та базових емоцій; проводиться семіотичний аналіз фігур, форм, ліній та кольорів та аналіз рецензій англомовних кінокритиків та кінофільму, інтерпретацій символіки ілюстрації українськомовними суб’єктами асоціативного експерименту; проводиться порівняльний аналіз трактувань емоційних станів у англомовних критичних статтях та представників української культури.

Ключові слова: асоціації, базові емоції, відчуття, ілюстрація, інтероцепція, інтерсеміотичний переклад, кольори, лінії, мультимодальність, почуття, семіотичний аналіз, фігури, форми.

Лукьянова Т.Г. Вербализация эмоциональных состояний в мультимодальном тексте: интерсемиотический перевод (на материале английского и украинского языков). Статья посвящена проблеме переводимости визуальных текстов, конструированию значений на основе анализа и сравнения дескрипций эмоций, чувств, ощущений и ассоциаций в мультимодальном тексте; в работе рассматриваются понятие мультимодальности, интерсемиотичного перевода, интерпретации визуального текста иллюстрации; в статье исследуется коммуникативная функция мультимодальных текстов, содержащих знаки различных семиотических систем и представляющих одну референтную ситуацию различными средствами семиотики; освещаются особенности художественного языка иллюстрации; определяются вопросы интероцепции и базовых эмоций; проводится семиотический анализ фигур, форм, линий и цветов и анализ рецензий англоязычных кинокритиков и кинофильма, интерпретаций символики иллюстрации украиноязычными субъектами ассоциативного эксперимента; проводится сравнительный анализ трактовок эмоциональных состояний в англоязычных критических статьях и представителей украинской культуры.

Ключевые слова: ассоциации, базовые эмоции, ощущения, иллюстрация, интероцепция, интерсемиотичний перевод, цвета, линии, мультимодальность, чувства, семиотический анализ, фигуры, формы.

Lukianova T. H. Verbalization of emotional states in multimodal text: intersemiotic translation (based on the material of the English and Ukrainian languages). The article highlights the problem of translation of visual texts, meaning-making based on the analyses and comparison of descriptions of emotions, feelings, sensations and associations in the multimodal text; the paper considers the notions of multimodality, intersemiotic translation, interpretation of the visual text of illustration; the article investigates the communicative function of multimodal texts that contain the signs of different semiotic systems and represent one referential situation by different means of semiotics; it outlines the features of the artistic language of illustration; the article looks at the issues of interoception and basic emotions; it carries out the semiotic analysis of figures, forms, lines and colors, as well as the analyses of the reviews of English-speaking film critics and the film ,the interpretations of illustration symbols by the Ukrainian-speaking subjects of the associative experiment; the work conducts the comparative analysis of the interpretations of emotional states in both the English critical articles and the representatives of Ukrainian culture.

Key words: associations, basic emotions, colors, feelings, figures, illustration, interoception, intersemiotic translation, lines, multimodality, semiotic analysis, sensations, shapes.

© Лук’янова Т.Г., 2018

1. Вступ

А к т у а л ь н і с т ь роботи полягає у недостатній вивченості проблеми інтерсеміотичного перекладу мультимодальних текстів.

М е т а розглянути процес конструювання значень шляхом порівняння дескрипцій асоціацій, викликаних інтерсеміотичним перекладом мультимодального тексту ілюстрації та розглянути проблему семіотики мультимодальних текстів (англомовного кінофільму Стенлі Кубріка «Космічна Одисея 2001» й ілюстрації архітектурної споруди за мотивами фільму (автор: італійський дизайнер та архітектор Федеріко Бабіна), шляхом порівняння дескрипцій асоціацій, емоцій та почуттів представників англомовної й україномовної культур. Для досягнення мети необхідно вирішити такі *завдання*: 1) семіотичний аналіз фігур, форм, ліній та кольорів; 2) семіотичний аналіз рецензій англомовних кінокритиків та кінофільму; 3) семіотичний аналіз трактувань символіки ілюстрації учасниками асоціативного експерименту (українськомовні студенти); 4) порівняння дескрипцій почуттів, емоцій та асоціацій у критичних статтях представниками англомовної культури та дескрипцій емоційних станів представниками української культури.

О б ’ є к т о м дослідження є слова, словосполучення та речення, дібрані з текстів рецензій кінокритиків та дескрипцій суб’єктів експерименту та формальні дескрипції ілюстрації архітектурної споруди (лінії, форми, фігури та кольори), референтом яких є кінофільм Стенлі Кубріка «Космічна Одисея 2001».

П р е д м е т – особливості реалізації комунікативної функції символьного відображення референта у англійській та українській мовах та у мовах кінофільму й художньої ілюстрації.

М а т е р і а л о м дослідження обрано: 1) художню ілюстрацію Федеріко Бабіни із серії ARCHIDIRETOR; 2) фільм Стенлі Кубріка «Космічна Одисея 2001»; 3) рецензії англомовних кінокритиків; 4) дескрипції думок, емоцій, асоціацій та почуттів, викликаних ілюстрацією за мотивами кінофільму в україномовних учасників експерименту.

2. Візуальна мова мультимодальних текстів та проблема їх перекладності.

Візуальні засоби комунікації доречно вивчати комплексно разом із вербальним та іншими інформаційними каналами. За словами А.О. Кібріка «світ, що нас оточує, є мультимодальним, а ми є мультимодальними організмами. Адекватне уявлення про природну мовну комунікацію можна отримати, використавши мультимодальний підхід, беручі до уваги всі комунікативні канали та їх організацію. Поняття мультимодальності відносять до різниці між органами чуття людини (зорові, слухові, тактильні канали тощо). Різні канали взаємодіють, і інформація розподілена складним чином між ними, тому необхідно залучати крос-модальний підхід» [8]. Крос-модальне розрізнення – це розрізнення, за якого об’єкти, представлені в одній чуттєвій модальності (зоровій) мають ідентифікуватися з використанням термінів іншої модальності (тактильної) [10].

У нашому дослідженні робимо спробу наблизитися до розуміння проблеми конструювання значень у процесі інтерсеміотичного перекладу з візуальної мови ілюстрації на природну мову. У. Еко, порівнюючи роботи Ч. С. Пірса та Р. Якобсона, говорить, що за Пірсом наявність будь-якої еквівалентності у значенні двох виразів можна забезпечити тотожність наслідків, які ці вирази містять чи мають на увазі, тобто значення – це «переклад знаку в іншу систему знаків». У. Еко тлумачить слова Р. Якобсона про переклад так: інтерпретувати певний семіотичний елемент означає перекладати його у інший елемент. Сам У. Еко вважає, що «інтерпретувати» не означає «перекладати», якщо тільки не розуміти слово «переклад» метафорично [15, с. 360–367]. П. Тороп наголошує, що людина використовує мови при спілкуванні з будь-якими видами мистецтва, однак це не говорить про їх перекладність на природну мову. Хоч мова кожного мистецтва має свої елементи, які складають мову, важко говорити про виділення аналогів фонем, морфем, слів та речень у живописі, музиці, тощо. Значення та елементи мови в них розділити майже не можливо,

повідомлення інтерпретується насилу, оскільки є прихованим та імпліцитним [13, с. 208–209].

У роботі аналізується ілюстрація архітектурної споруди за авторством архітектора і дизайнера Федеріко Бабіни. Художня мова ілюстрації – це «окрема модель світу, концентроване знання про світ, сформоване художньо-виразними засобами ілюстрації. Художня мова митця – це його/її знання про людину, та метод чи інструмент створення нових знань засобами обраної семіотики» [12]. Символізація архітектурних форм, фігур, ліній, планів, кольорів, об'ємів, світла, тіні, фактур тощо має комунікативну функцію; елементи архітектури є знаками, які можна інтерпретувати з точки зору семіотики [2]. Федеріко Бабіна поєднує архітектуру та ілюстрацію, використовуючи прості форми, лінії та кольори, що передають ідею фільму чи визначають особистість режисера та притаманний йому стиль, провокують позитивні/негативні/змішані почуття, емоції, відчуття та асоціації тощо.

Усе, що сприймається навколо, у мозку представлене у вигляді понять. Ми сприймаємо закономірності низького рівня, на кшталт ліній кольорів, контурів, штрихів та плям, так само добре, як і закономірності вищого рівня, приміром, складні об'єкти та сцени. Візуальна, звукова, тактильна, смакова, по типу запаху, дотикова інформація складається з неперервних, і неоднозначних сенсорних сигналів. Мозок має передбачати їх, використовуючи уявлення, аби зробити сенсорні сигнали значущими. Сприйняття стають такими реальними, що ми вважаємо, ніби сприймаємо світ як він є, тоді як насправді ми сприймаємо світ нашого власного виробництва. «Категоризація за допомогою уявлень, виводить вас за межі доступної інформації, створюючи значення з відчуттів від інтероцепції та п'яти органів чуття. Це ключова ідея конструювання емоцій» [14, с. 145–147].

Одним з завдань роботи є дослідити схоже та відмінне у дескрипціях емоцій/почуттів/відчуттів/асоціацій учасників експерименту (студентів, не знайомих із сферою кіно) та кінокритиків, які є представникам різних культур.

За словами Л. Фельдман Барретт «прості відчуття виникають через інтероцепцію. Інтероцепція – це відображення вашим мозком усіх відчуттів ваших внутрішніх органів і тканин, рівня гормонів у вашій крові та стану вашої імунної системи. Все, що відбувається всередені вашого тіла є інтероцептивною активністю, яка створює цілий спектр базових відчуттів – від приємних до неприємних, від спокійних до нервових і навіть абсолютно нейтральних. {…} Інтероцепція є витоком відчуттів. Інтероцепція демонструє, що індивіди не залежать від емоцій, вони є архітекторами цих переживань» [14, с. 102]. Особи з високою/низькою емоційною гранулярністю уміють/не уміють 'читати' власні емоції, що впливає на (не)уміння передбачати фрагменти зорового, звукового образу, запаху, смаку та дотику. Через передбачення мозок створює світ, який ви відчуваєте, комбінуючи фрагменти з минулого й оцінюючи можливість застосування фрагменту в поточній ситуації [14, с. 106–111].

Для нашого експерименту обрано ілюстрацію із зображенням будинку, що уособлює характерні риси стилю у роботах режисера Стенлі Кубріка або відносить до його конкретних фільмів. У коментарі до ілюстрації, наданому у відео, присвяченому серії ілюстрацій Archidirectors, зазначено: *"A spaceship architecture lost in time and space. A "crossbreed" between a house and a robot. A machine and an architectural structure. Kubrick's weird and disturbing atmosphere, an unstable blend of humor and terror, is here emphasized by the use of primary colors and basic geometric shapes. A structure with hidden clues, waiting to be found"* [17]. Елементи зображення та опис відсилають до фільму «Космічна Одисея 2001».

Згідно символіки ліній, форм та фігур у декоративно-прикладному та ювелірному мистецтвах за А. Барабановим та Є. Бєрдічевським [3; 4; 5] та мовою кольорів за О. Ю. Антоненко [1] ми можемо інтерпретувати інформацію таким чином: велика кількість вертикальних ліній означає *розвиток, підйом, прогрес*; квадрати є символами *стабільності та монолітності*; коло символізує *спокій, сталість та врівноваженість*; прямокутник із короткою стороною у якості основи повідомляє про *зростання, успіх;* горизонтальні лінії – це *пасивність;* дах у формі трикутника – *стійкість,*

прагматичність, енергія; шестикутник стоїть на гострій вершині і символізує *нестійкість*.

Білий та чорний – це *світ та темрява*. Білий *випромінює; це чистота, простота, божественність, тиша, мовчання*, *холод*. Чорний *поглинає; це темрява, безодня, загадка, основа основ, космос, наповненість*. Червоний – це *сила, енергія, лідерство, гнів, пристрасть, любов, кров, вогонь, біль, смерть*; він *звеличує або пригнічує*. Жовтий – це колір *веселощів, безтурботності, нерозсудливості* [1].

Експеримент. Студентам було запропоновано описати власний емоційний стан від сприйняття візуальної інформації ілюстрації спираючись на візуальні, аудіальні, смакові, контактні відчуття та відчуття запаху. (Студентам не було надано інформацію про символіку кольорів, ліній та форм чи коментар до ілюстрації. Ім'я режисера було видалено з ілюстрації.). Ми також проаналізували раціонально марковані дескрипції критичних статей кінофільму «Космічна Одисея 2001» ("2001: A Space Odyssey") представників англомовної культури й порівняли їх з нераціонально маркованими дескрипціями емоцій та відчуттів представників україномовної культури (студенти).

Нижче наводимо аналіз результатів експерименту: порівняння дескрипцій асоціацій студентів, викликаних ілюстрацією та їх відповідність/невідповідність змісту фільму «Космічна одіссея 2001 року» та їх порівняння з дескрипціями англомовних критиків [18-21] й описом форм, ліній та кольорів.

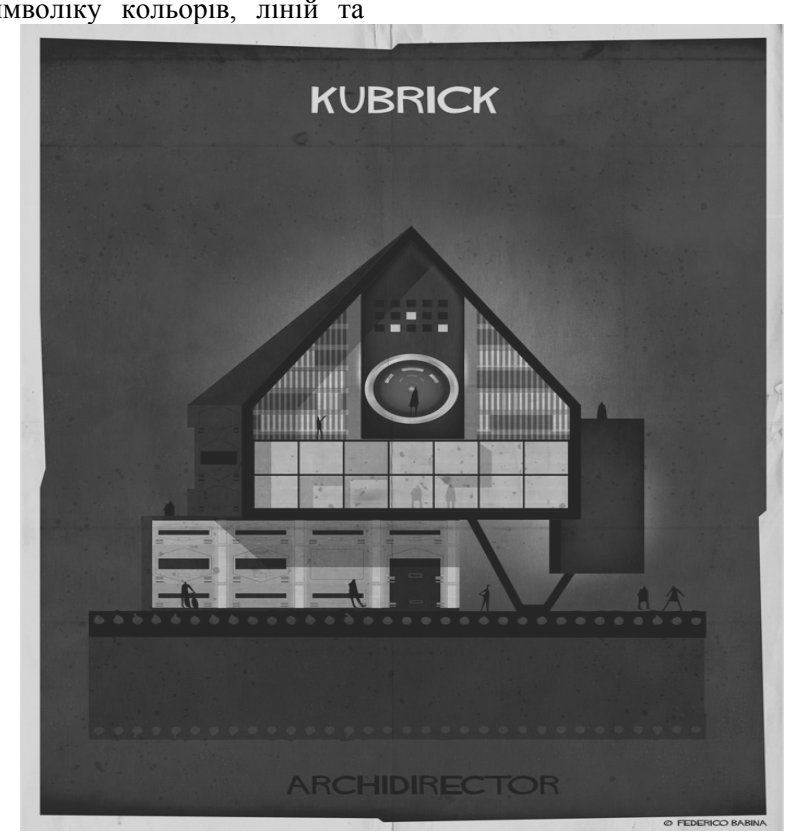

Мал. 1. Художня ілюстрація Федеріко Бабіни із серії ARCHIDIRETOR [16]

Почуття/емоції. Описані емоційні стани відповідають змісту повністю, окрім дескрипції '*теплі/кохання'*, хоча і ці почуття можна віднести до спілкування героя фільму з родиною чи власною дитиною. Емоції студентів також співвідносяться із дескрипціями критиків. Студенти: *страх – 9 (студентів), подив – 6, цікавість/інтерес – 6, сум – 3, тривога – 3, нейтральні – 3, напруга – 2, злість – 2, захоплення 2, змішані, неприємні, очікування, хитрість, спокій, шум, підлеглість, інтрига, темрява, загадковість, розміреність, теплі/кохання, неначе хтось за мною спостерігає, відчуження, негатив, зло, страх*

перед незвіданим, без емоцій, хорор, трилер. Критики: *mysterious, conveys suspense, surprisingly dull prolog, sheer wonder, enigmatic, caution, disturbing atmosphere.* Можна співвіднести з семіотичним трактуванням форм, ліній та кольорів*: спокій, пасивність, сталість, загадка, пригнічення.*

Зміст. Дескрипції студентів переважно відповідають змісту та співвідносяться із дескрипціями кінокритиків. Два учасника експерименту вгадали назву фільму. Студенти: відповідає змісту: ф*антастика – 3, космос/космічні пригоди/подорож у космос – 3, «Космічна одіссея 2001» – 2, про фентезі – 2, звіри – 2, фільм про життя людей та їх роботу/будні в офісі – 2, війна, екшн, пошук дверей, про створення роботів/зміну світу, про (нові)технології, аеропорт, або станція в космосі, злий геній/лабораторія, всі підпорядковуються одному ватажку, про вбивство і одинокість, про жахливі винаходи, переслідування, забутий острів, пригоди, експерименти, супер герої, про таємну організацію, таємні технології, про бійки і зраду, космос/щось про клуб.* Не відповідає змісту: *детектив – 4, французьке – 2, про хобітів/«Володар перснів», «Адвокат диявола», романтичне кіно/драма, про сучасне життя, кримінал.* Критики: *scientific advances in space travel, "advancement of man," apes, space ships,* a *computer named Hal*, *villain*, *wild celestial ride, after confronting himself in various advance stages of age, rebirth of civilization. robot, terror, bones can be used as weapons, childish preoccupation with technological trivia;* форми, лінії та кольори: *розвиток, прогрес, космос, божественність, лідерство, нерозсудливість, кров, біль та смерть.*

Температура. Описали відчуття холоду – 21 студент, спеки/тепла – 17. Ми знаємо, що «на всі тіла, що знаходяться в космосі, діє не тільки смертельний для людини холод, але і згубна спека. На сонячній стороні космічного корабля – спекотно, на тіньовий – холодно. І чим ближче або далі зореліт від небесного світила, тим більша різниця температур. Теоретично у космосі 0° за шкалою Кельвіна або мінус 273,15°С» [7]. «Людина з розвинутою чутливістю також може «добудувати» образ спираючись на попередній досвід, занурившись у задану «ситуацію» [9, с. 51; 11]. Свідомість проектує добро і зло у тепло і холод відповідно» [9, с. 9] (порівняйте: тепло матері, тепло долонь, парне молоко, тепло печери; холод смерті, холодна темрява, холод ланцюга, могильний холод тощо). Дескрипції критиків/опис кольорів: *білий – холод, червоний – вогонь.*

Дотик. Дескрипції студентів відповідають змісту кінофільму та дескрипціям критиків. Студенти: *шершава, холодна, тверда поверхня, папір, скло та пластик.* Критики: *smooth artificial surfaces* and *right angles;* у семіотичному трактуванні білий колір символізує *холод.*

Запах і смак. Нюхова чутливість тісно пов'язана зі смаковою, допомагає розпізнати та попередити про несвіжість їжі, небезпеку для організму навколишнього середовища [6]. Дескрипції студентів відповідають змісту фільму, однак їх опис відрізняється від опису критиків. Студенти: *земля, кров, дим, вогонь, зброя, лабораторія, нова техніка, космос/без запаху, кава, ліків, ласощі, горілого, ПК та клавіатури, неїстівний, гіркий, неприємний, їжа у тюбиках.* Критики: *refreshments, ape-steak tartare*, *a dish of incomparable excellence.* Запах миючих засобів, випраного одягу, що відчули деякі студенти, не відповідає змісту фільму.

Звук. Саундтреки до фільму поєднують всі описані студентами характеристики музики, окрім *органної* музики. Студенти: *Голосне – 15, тихе – 11, агресивне – 3, дуже тихе – 2, різке – 2, спокійне – 2, мелодійне, м'яке, сумне, бадьоре, зліт літаків/тиша/шум машин, дивне, жорстке, неприємне, ніжне, середнє, мінімалізм, колюче, напружене, гучне, приглушене/мелодія органу, інтрига, відповіді не надано – 1.* Режисер обирає класичну музику для фільму, наприклад: «На прекрасному блакитному Дунаї» Й. Штрауса. Критики говорять про: *classical music*, *slow, uplifting, serious, transcendent and sublime music.*

3. Висновки

Аналіз теоретичного та практичного матеріалу дає можливість дійти висновку про те, що учасникам експерименту, здебільшого, вдалося інтуїтивно витлумачити не тільки зміст кінофільму загалом, але й окремі конкретні деталі сюжету. Ілюстрація стабільно викликає в

учасників базові емоції страху, тривоги, суму та інтересу, але не обмежуються лише ними, оскільки студенти демонструють різноманіття почуттів та асоціацій. Дескрипції емоцій, відчуттів та асоціацій студентів можна порівняти з дескрипціями кінокритиків, за тієї різниці, що студенти частіше використовують окремі слова та словосполучення на позначення своїх емоцій, тоді як кінокритики використовують складнішу за структурою, лексикою та стилем мову у своїх оглядах. Особи, які належать до різних культур мають схожі емоції та відчуття, однак, нераціональні умовиводи студентів, які не є експертами у сфері кіно, базуються на асоціаціях, емоціях та відчуттях, тоді як англомовні кінознавці спираються на раціональне знання. Інтерсеміотичний переклад дозволяє «перекладати» з мови кіно на мову ілюстрації, що дозволяє конструювати значення та сприймати кінотекст через інтерпретацію ілюстрації.

П е р с п е к т и в а полягає у подальшому дослідженні мультимодальних текстів та їх інтерпретацію представниками англомовної та україномовної культур на матеріалі ілюстрацій Федеріко Бабіни та музики (у тому числі з кінофільмів) за мотивами ілюстрацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антоненко Е. Ю. Язык цвета. URL: http://www.e-reading.club/bookreader.php/1041271/ Antonenko_-_Yazyk_ cveta.html. 2. Архитектурное выражение, архитектурный язык – ключевые компоненты архитектуры. Понятия. URL: http://studall.org/all2-148671.html. 3. Барабанов А. Человек и архитектура: семантика отношений. URL: http://www.cloud-cuckoo.net/openarchive/wolke/rus/ Themen/021/Barabanov/Barabanov.htm.
4. Бердичевский Е. Г. Визуальная метафора в прикладном дизайне. URL: http://cyberleninka.ru/article/n/vizualnaya-metafora-v-prikladnom-dizayne. 5. Бердичевский Е. Г. Символика линий, форм и фигур в декоративно-прикладном и ювелирном искусствах. URL: http://docplayer.ru/38456898-Simvolika-liniy-form-i-figur-v-dekorativno-prikladnom-i-yuvelirnom-iskusstvah.html. 6. Загальна психологія. URL: https://pidruchniki.com/10650915/psihologiya/ nyuhovi_vidchuttya. 7. Какая температура в космосе? URL : https://www.techcult.ru/space/2335-kakaya-temperatura-v-kosmose. 8. Кибрик А. А. Мультимодальная лингвистика. URL: http://iling-ran.ru/kibrik/ Multimodal@Cog_Studies_2010.pdf. 9. Костяев А. И. Проекции температурной чувствительности Человека культурного. М. : Книжный дом «Либроком», 2010. 200 с. 10. Кросс-модальное различение. Национальная психологическая энциклопедия. URL: https://vocabulary.ru/termin/kross-modalnoe-razlichenie.html. 11. Любимов А. НЛП: мастерство коммуникаций. СПб. : Питер, 2003. 224 с. 12. Мечковская Н. Искусства в свете семиотики: филогенеза и типология художественных языков человечества // Respectus Philologicus. 2002. № 2 (7). URL: http://filologija.vukhf.lt/2-7/mechkovskaja.htm. 13. Тороп П. Тотальний переклад: монографія. Вінниця : Нова книга. 2015. 264 с. 14. Фельдман Барретт, Ліза. Як народжуються емоції. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2018. 480 с. 15. Эко У. Сказать почти тоже самое. Опыты о переводе. М. : АСТ: CORPUS, 2015.736 с. 16. Archidirector. URL: https://federicobabina.com/ARCHIDIRECTOR.
17. Archidirectors. Directors. The architects of cinema URL: www.archidirectors.com. 18. Berardinelli J. 2001: A Space Odyssey (United Kingdom/United States, 1968). URL: http://www.reelviews.net/reelviews/2001-a-space-odyssey. 19. Ebert R. Great Movie. URL: 2001 A Space Odyssey movie review. https://www.rogerebert.com/reviews/great-movie-2001-a-space-odyssey-1968/. 20. Frederick B.R. Review: ‘2001: A Space Odyssey’. URL: https://variety.com/1968/film/reviews/2001-a-space-odyssey-1200421723/. 21. Morgenstern J. '2001: A Space Odyssey': Kubrick's sci-fi film was hardly seen as a classic in newsweek's 1968 review URL: https://www.newsweek.com/2001-space-odyssey-stanley-kubrick-1968-review-868725.

REFERENCES

Antonenko Ye.U. (n.d.). *Yazyk Tsveta [The Language of Color]*. Available at: http://www.e-reading.club/bookreader.php/1041271/ Antonenko_-_Yazyk_ cveta.html. (in Russian)

Archidirector. (n.d.). Available at: https://federicobabina.com/ ARCHIDIRECTOR. (in English).

Archidirectors. Directors. The architects of cinema. (n.d.). Available at : www.archidirectors.com. (in English).

Arkhitekturnoe vyrazheniye, arkhitekturnyy yazyk – klyuchevye komponenty arkhitektury. Ponyatiya [Architectural Expression, Architectural Language – the Key Components of Architecture. Concepts]. (n.d.). Available at: http://studall.org/all2-148671.html. (in Russian).

Barabanov, A. (n.d.). *Chelovek i arkhitektura: semantika otnosheniy [Man and Architecture: the Semantics of Relations]*. Available at: http://www.cloud-cuckoo.net/openarchive/wolke/rus/Themen/ 021/Barabanov/ Barabanov.htm. (in Russian).

Berardinelli, J. (n.d.). *2001: A Space Odyssey (United Kingdom/United States, 1968)*. Available at : http://www.reelviews.net/reelviews/2001-a-space-odyssey. (in English).

Berdichevskiy, E.G. (n.d.). *Simvolika liniy, form i figur v dekorativno-prikladnom i yuvelirnom iskusstvakh [Symbolism of Lines, Shapes and Figures in the Decorative and Applied and Jewelry Arts]*. Available at: http://docplayer.ru/38456898-Simvolika-liniy-form-i-figur-v-dekorativno-prikladnom-i-yuvelirnom-iskusstvah.html. (in Russian).

Berdychevskyy, E.G. (n.d.). *Vizual'naya metafora v prikladnom dizayne [Visual Metaphor in Applied Design]*. Available at: http://cyberleninka.ru/article/n/vizualnaya-metafora-v-prikladnom-dizayne (in Russian).

Ebert, R. (n.d.). *Great Movie.* Available at : https://www.rogerebert.com/reviews/great-movie-2001-a-space-odyssey-1968/ (in English).

Eco, U. (2015). *Skazat pochti to zhe samoe: Opyty v perevode [Saying Almost the Same Thing: Experiences in translation]*. Moscow: ACT: CORPUS Publ.

Feldman Barrett, L. (2018). *Yak narodzhuiutsia emotsii [How Emotions Are Made]*. Kharkiv: Klub simeinoho dozvillia Publ., 480 p. (in Ukrainian).

Frederick, B.R. (n.d.). *Review: '2001: A Space Odyssey'*. Available at: https://variety.com/1968/film/reviews/2001-a-space-odyssey-1200421723/. (in English).

Kakaya Temperature v kosmose? [What Temperature Is There in Space?]. (n.d.). Available at: https://www.techcult.ru/space/2335-kakaya-temperatura-v-kosmose. (in Russian).

Kibrik, A.A. (2010). *Mul'timodal'naja lingvistika [Multimodal Linguistics]*. URL: http://iling-ran.ru/kibrik/Multimodal@Cog_Studies_2010.pdf

Kostyaev, A.I. (2010). *Proektsii temperaturnoy chuvstvitelnosti Cheloveka kulturnoho [Projections of Temperature Sensitivity of the Homo culturalis]*. Moscow: Librokom Publ., 200 p. (in Russian).

Kross-modalnoye razlicheniye. Natsyonalnaya psikholohicheskaya entsyklopedia [Cross-modal Distinction. National Psychological Encyclopedia]. (n.d.). Available at: https://vocabulary.ru/ termin/kross-modalnoe-razlichenie.html. (in Russian).

Liubimov, A. (2003). *NLP: masterstvo kommunikatsiy [NLP: Communication skills]*. SPb.: Piter Publ. 224 p. (in Russian).

Mechkovskaya, N. (2002). Iskusstva v svete semiotiki: filogeneza I tipologiya khudozhestvennykh yazykov chelovechestva [Arts in the Light of Semoitics: Phylogenesis and typology of the artistic languages of humanity]. *Respectus Philologicus, № 2(7)*. Available at: http://filologija.vukhf.lt/2-7/mechkovskaja.htm. (in Russian).

Morgenstern, J. (n.d.). *'2001: A Space Odyssey': Kubrick's sci-fi film was hardly seen as a classic in newsweek's 1968 review*. Available at: https://www.newsweek.com/2001-space-odyssey-stanley-kubrick-1968-review-868725. (in English).

Torop, P. (2015). *Totalnyi pereklad: monografia [Total translation: monography]*. Vinnytsia: Nova knyha Publ. 264 p. (in Ukrainian).

Zahalna psykholohia [General Psychology]. (n.d.). Available at: https://pidruchniki.com/ 10650915/psihologiya/ nyuhovi_vidchuttya. (in Ukrainian).

Лук'янова Тетяна Геннадіївна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна; e-mail: luktah@gmail.com; ORCID: http://orcid.org/0000-0003-0348-9414; SCHOLAR.GOOGLE: https://scholar.google.com/citations?user=S_QsgGwAAAAJ&hl=ru&authuser=1; RESEARCHGATE: https://www.researchgate.net/profile/Tetyana_Lukyanova

УДК 811.112.2’373.7’255

КОНЦЕПТОСФЕРА ЦИТАТ З БРИТАНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В НІМЕЦЬКІЙ МОВІ: ЕКОЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ

(на матеріалі ептонімів О. Вайлда та Дж. Б. Шоу)

Н.А. Оніщенко, канд. філол. наук (Харків)

Статтю присвячено дослідженню особливостей запозичених ептонімів у німецькій мові в межах транслінгвального аспекту еколінгвістичного підходу. Еколінгвістика передбачає вивчення мовних явищ у єдності суто мовних структур та природних, соціальних, психологічних, геополітичних чинників. Ептоніми є одиницями на зразок словосполучення/ речення, які несуть інформацію про своє усвідомлюване мовцями авторство і які підлягають деривaційним процесам, властивим фразеологічним одиницям. Феномен запозичення ептонімів з іншої лінгвокультури є результатом когнітивних та соціокультурних чинників адаптації нових знакових явищ до існуючого мовного середовища. Транслінгвальний аспект еколінгвістики уможливлює пояснення використання одиниць, засобів, реалій однієї мови та культури в контексті і засобами іншої мови з метою досягнення ефективності міжкультурної комунікації. Завданням роботи є визначення екстралінгвальних та концептуальних чинників, які дозволяють ептонімам найбільш цитованих англомовних письменників О. Вайлда та Дж. Б. Шоу адаптуватися в німецькомовному середовищі та укорінитися в ептонімічній концептосфері німецької мови.

У процесі дослідження було встановлено, що драматургічна інноватівність британських авторів, вибір висвітлюваних ними тем, сприяли масовим постановкам їхніх п’єс на сценах Німеччини та Австрії і відповідно – цитованості в мові-приймачі. Було змодельовано конфігурацію концептів, які вербалізуються ептонімами О. Вайлда та Дж.Б.Шоу в німецькій мові, визначено їхні специфічні ознаки, які сприяли набуттю іншомовними цитатами адаптованої ептонімічної форми в німецькій мові.

У центрі концептосфери ептонімів О. Вайлда та Дж.Б. Шоу в німецькій мові знаходиться мегаконцепт ЛЮДИНА, якому підпорядковано ієрархічно нижчі концепти, зокрема спільні для обох письменників МЕНТАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ, МОРАЛЬНІ ЯКОСТІ, СУСПІЛЬСТВО. Спільним є також висвітлення цими авторами нетипових ознак цих концептів, що також визначається як чинник ептонімізації.

Ключові слова: адаптація, вербалізація, еколінгвістика, ептонім, ептонімізація, концептосфера, транслінгвальний аспект, цитата.

Онищенко Н.А. Концептосфера цитат из британской литературы в немецком языке: эколингвистический аспект (на материале эптонимов О. Уайлда та Дж. Б. Шоу). Статья посвящена исследованию особенностей заимствованных эптонимов в немецком языке в рамках транслингвального аспекта эколингвистического подхода. Эколингвистика предусматривает изучение языковых явлений в единстве чисто языковых структур и природных, социальных, психологических, геополитических факторов. Эптонимы являются единицами типа словосочетания / предложения, несущими информацию об авторстве, осознаваемом говорящими, и подверженными деривационным процессам, присущим фразеологическим единицам. Феномен заимствования эптонимов их другой лингвокультуры является результатом когнитивных и социокультурных факторов адаптации новых знаковых явлений к существующей языковой среде. Транслингвальний аспект эколингвистики делает возможным объяснение использования единиц, средств, реалий одного языка и культуры в контексте и средствами другого языка с целью достижения эффективности межкультурной коммуникации. Задачей работы является определение экстралингвистических и концептуальных факторов, позволяющих эптонимам самых цитируемых англоязычных писателей А. Уайльда и Дж. Б. Шоу адаптироваться в немецкоязычной среде и укорениться в эптонимической концептосфере немецкого языка.

В ходе исследования было установлено, что драматургическая инновативность британских авторов, выбор освещаемых ими тем, способствовали массовым постановкам их пьес на сценах Германии и Австрии и соответственно – цитируемости в языке-рецепторе. Смоделирована конфигурация концептов,

© Оніщенко Н.А., 2018

вербализируемых эптонимами О. Уайльда и Дж. Б. Шоу в немецком языке, определены их специфические признаки, которые способствовали приобретению иноязычными цитатами адаптированной эптонимической формы в немецком языке.

В центре концептосферы эптонимов О. Уайльда и Дж.Б. Шоу в немецком языке находится мегаконцепт ЧЕЛОВЕК, которому подчинены иерархически нижестоящие концепты, в частности, общие для обоих писателей МЕНТАЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ, МОРАЛЬНЫЕ КАЧЕСТВА, ОБЩЕСТВО. Общим является и освещение этими авторами нетипичных признаков этих концептов, что также определяется как фактор эптонимизации.

Ключевые слова: адаптация, вербализация, концепт, транслингвальний аспект, цитата, эколингвистика, эптоним, эптонимизация.

Onishchenko N.A. Conceptosphere of quotations from the British literature in German: ecolinguistic approach (based on eptonyms by O. Wilde and G. B. Shaw). This article focuses on the specific features of loaned eptonyms in German within the framework of the translingual strain of ecolinguistic approach. Ecolinguistics provides for the consideration of the linguistic phenomena as a unity of their internal structure and natural, social, psychological and geopolitical factors. Eptonyms are units like word combination or sentence containing information of their authorship awared by the communicants and are subject to derivative processes typical for phraseological units. The phenomenon of adopting eptonyms results from the influence of cognitive, social and cultural factors of adapting new semiotic phenomena to the existing linguistic environment. The translingual strain of ecolinguistics explains using units, means and realities of a language and culture in the context and by means of another language which aims at efficiency of the cross-cultural communication. The paper aims at determining conceptual and translational factors which allow for the eptonyms by the most quoted English speaking writers O. Wilde and G. B. Shaw adaptation in the German-language environment and its entrenchment in the German eptonymic sphere of concepts.

The study reveals that dramatic innovativeness of the British authors, their choice of topics brought to light initiated lange-skale staging of their dramas in Germany and Austria and hence their quoting in the recipient language. The paper features a model configuring concepts verbalized in eptonyms by O. Wilde and G. B. Shaw in the German language; it also covers their specifics which reveals the way foreign quotations acquire an adapted eptonymic form in the German language.

At the core of the eptonymic sphere of concepts of O. Wilde and G. B. Shaw in the German language is the megaconcept HUMAN BEING dominating the hierarchy of subordinate concepts such as COGNITION, MORAL QUALITIES, SOCIETY common for the both writers. The both authors also spotlight untypical features of these concepts which can also be considered as a factor of eptonymization.

Key words: adaptation, concept, ecolinguistics, eptonym, eptonymization, quotation, trans-lingual aspect, verbalization.

1. Вступ. Еколінгвістичний підхід до пояснення принципів взаємодії мов

Екологія як складний комплекс людських знань є наразі міждисциплінарним утворенням і зумовлює взаємодію «природних, технічних, соціальних, моральних і етичних чинників, серед яких соціальні визнані визначальними […]» [11, с. 124]. Увесь згаданий комплекс чинників утворює так звану «екосистему», до якої, на думку сучасних науковців, належить і мова.

Метафоричне уявлення про мову як екосистему, поряд з іншими джерелами, також сходить до концепції Л. Вітгенштейна про мову як певну форму життя («Уявити собі мову означає уявити деяку форму життя») [2, с. 85]. У розумінні Е. Хаугена, екологія мови розглядає взаємодії між мовою та її середовищем, де під середовищем слід розуміти суспільство, що послуговується цією мову як одним зі своїх кодів [17, с. 325]. М. Халлідей, який поряд з Е. Хаугеном є одним із засновників еколінгвістики, розвиваючи ідею останнього про те, що навколишнє середовище є таким самим «даховим» поняттям до флори і фауни, як і соціум до мови, фактично ототожнює довкілля і суспільство. Однак дослідник додає, що оточенням для мови є не лише соціум, але й екологічний контекст, в якому соціум розвивається [18, с. 172–202].

Екологічний підхід відрізняє від пануючого антропоцентричного така вихідна позиція, що мову не локалізовано в суб'єкті мови – людині – як її вроджені чи набуті здібності; мова безперервно зароджується в складній динаміці соціальної комунікації [6; 14; 19]. Тож еколінгвістика як «наука про взаємозв'язки мови і мислення людини в різних ситуаціях всіх сфер її діяльності»[8, с. 8] здатна пояснити взаємозв'язки мови з об'єктивною дійсністю, здатність мови впливати на реальні життєві події, психологічний та соціальний статус мовця, тому використання її інструментарію є наразі а к т у а л ь н и м напрямом сучасних лінгвістичних студій.

Для екологічних підходів до мови характерно дослідження ситуативності (situatedness) мови [10, с. 171], яка не може сприйматися ізольовано від соціальних явищ. Мовне (мовленнєве) середовище визначається лінгвістами як вид комунікативного простору, в якому реалізується спілкування, орієнтоване на соціалізацію. У свою чергу, мовна соціалізація – це оволодіння мовою як засобом спілкування з метою соціальної взаємодії в суспільстві, виражене в засвоєнні: 1) елементів і структури мови; 2) мовних норм того чи іншого соціального середовища; 3) стереотипів мовної/ мовленнєвої поведінки. Крім того, під мовним середовищем розуміють мову, яку сприймає людина в природних умовах: мова сім'ї, радіо, телебачення, мова книг [3].

Головною відмінною рисою сучасних зарубіжних досліджень є те, що низка екологічних підходів до мови сходить не до ідей Ейнара Хаугена, а до екологічної психології Джеймса Гібсона, який вивчав процеси пізнання і практичні дії в їх взаємозв'язку з навколишнім середовищем. С.В. Стеффенсен і А. Филл характеризують цей напрямок як «когнітивна екологія» (cognitive ecology) [22].

Еколінгвістика має всі ознаки науки з міждисциплінарним статусом, оскільки залучає до кола своїх інтересів географію та геополітику людини, енвайроментальную історію, екофемінізм, культурологію, антропологію, психологію, екологію, енвайроментальну соціологію та інші наукові дисципліни. Крім того, еколінгвістика співіснує в науковій царині з мово- та літературознавством, зокрема з такими їх галузями, як аналіз дискурсу, аналіз тексту, наратологія, соціолінгвістика і т.п. [15, с. 12]. Поза увагою не залишається і соціокультурний аспект. Екологія культури шукає шляхи збереження і відновлення різних елементів культурного середовища, створеного людством протягом його історії (пам'ятників архітектури, ландшафтів і т.п.). Як продовження екології культури розвивається і галузь, пов'язана зі збереженням або відродженням накопичених цінностей і з раціональним регулюванням технічного прогресу – аксіологічна екологія [11, с. 125].

За критерієм перспективи погляду на мовно-мовленнєві явища в екологічному сенсі розрізняють інтра-, інтер- та транслінгвіальний аспекти [1, URL]. Якщо сутність інтралінгвільного аспекту не викликає сумнівів (концентрація на культурі мовлення, риторичних характеристиках, зв'язності, логічності та ін.), то відмінності між інтерлігвальним і транслінгвальним аспектами не є абсолютно очевидними. Інтерлінгвальний аспект має соціолінгвістичну природу, він є своєрідним продовженням традиції Е. Хаугена і П. Мюлхойслера і пов'язаний з багатомовністю як середовищем існування окремої етнічної мови і з проблемою зникнення мов, а відповідно – із зменшенням лінгвістичного розмаїття в світі. Натомість, транслінгвальний аспект є перекладознавчим і лінгвокультурологічним, він вивчає використання одиниць, засобів, реалій однієї мови та культури в контексті і засобами іншої мови, що розвивається в межах іншої культури, з метою досягнення максимальної ефективності діалогу культур (міжкультурної комунікації). Низка дослідників виділяють окремо напрям «екології перекладу», який має вирішувати проблему впливу індивідуальних і соціальних чинників на переклад іноземного тексту [7, с. 7]. Крім проблем власне перекладу в цьому ключі повинна вирішуватися і проблема іншомовних запозичень [1; 16].

Слід відзначити, що мовами/лінгвокультурами запозичуються не лише окремі слова, але й тексти/мікротексти, серед яких окреме місце посідає о б ' є к т цього дослідження – <u>ептоніми</u> як надслівні одиниці на зразок словосполучення або речення, які мають

експліцитно або імпліцитне виражене авторство, підлягають деривaційним процесом і в процесі розвитку набувають фразеологічного статусу. Іншомовні ептоніми, що вкорінюються/вкоренилися в мові-приймачі мають низку транслінгвальних ознак, які є становлять предмет роботи. З'ясування потребують причини запозичення таких ептонімів іншою мовою (тут – запозичення системою німецької мови англомовних ептонімів), що стоїть на меті дослідження, проведеного на матеріалі ептонімів британських письменників Оскара Вайлда та Джорджа Бернарда Шоу. Завданнями є визначити соціокультурні та концептуальні чинники, які дозволяють іншомовним цитатам з одного боку адаптуватися в німецькомовному середовищі та утворити окрему частину ептонімічної концептосфері німецької мови.

2. Запозичення ептонімів як засіб лінгвокультурного трансферу

Проблематика взаємодії двох мов є багатоаспектним явищем. Насамперед ця взаємодія здійснюється при перекладі з однієї мови іншою, в процесі якого має враховуватися наявність глибоких зв'язків між мовою та національним менталітетом, і це створює надзавдання перекладу із подальшою адаптацією іншомовних /іншокультурних текстів.

Методологічна база еколінгвістики використовує весь доступний арсенал мовознавчих методів і, перш за все, тих, що знаходять застосування у вивченні проблем культури мови [4, URL]. На першому етапі нашого дослідження методом суцільної вибірки з ептонімічних джерел німецької мови (словників та збірок афоризмів, цитат та ін.. – див. список джерел ілюстративного матеріалу) було виокремлено вживані цитати О. Вайлда та Дж. Б. Шоу кількістю 322 та 214 відповідно. Методом зіставлення вихідного та кінцевого тексту з'ясовано особливості адаптації та трансферу. Перший процес, за В. Коллером, уможливлює асиміляцію тексту оригіналу в мові-приймачі, другий покликаний передати культурно специфічні тексту оригіналу в тексті-приймачі [21, с. 55]. Цим же методом визначено спільні та відмінні риси змістових характеристик ептонімів двох британських письменників. Метод інтерпретаційного аналізу тексту дозволив установити конфігурації концептів, які вербалізуються ептонімами О. Вайлда та Дж. Б. Шоу в німецькій мові.

2.1. Оскар Вайлд та Джордж Бернард Шоу в німецькій мовній свідомості

Оскар Вайлд вважається одним найцитованіших англомовних письменників у світі (поряд з Вільямом Шекспіром). Вайлд супроводжував німців протягом усього 20-го століття в різних іпостасях і вважається сучасником усіма, хто знайомий з його виплеканим грецькою традицією діалогічним хистом [13, с. vi]. Німецькі дослідження творчості Вайлда, які розпочалися в 30-і роки 20-го століття, не відрізнялися системністю і зводилися до впливу британського письменника на формування німецької суспільної комедії (напр. К. Штернгейм), або німецького бульварного театру (напр. К. Гетц) [там само, с. 21]. Дослідник та перекладач Вайлда М. Мейєрфельд підкреслює стилістичний талант Вайлда – «блискучий», навіть такий, «що іскриться», «діамантово сяє» [5, с. 461].

Німецькі дослідження творчості О. Вайлда непрямо підтверджують гіпотезу, що саме теми, які обирав ірландський письменник, і форма, в якій він викладав свої думки, належать до чинників адаптації його ептонімів іншими лінгвокультурами, зокрема німецькою [див. також 5].

Перші переклади та видання п'єс Бернарда Шоу німецькою мовою датуються 1902-03 роками, це «Helden», «Candida», «Ein Teufelskerl» («The Devil's Disciple»), тоді ж останню було поставлено на сцені. Усього ж в Австрії та Німеччині сценічне втілення знайшли 9 п'єс Б. Шоу – з дозволу автора, який між тим схвально висловлювався про роботу німецьких перекладачів [12, с. 162–163] (див. також роботи Н. Бахляйтнера [13]). Своїми тодішніми критиками Б. Шоу вважався автором «для літературно обізнаних» [12, с. 163].

Згідно з даними Г. Кіндерманна, кількість постановок п'єс Б. Шоу на німецькій сцені того часу перевищувала 1207, що дозволяло ірландському драматургові посісти за цим

параметром друге місце після Вільяма Шекспіра (2527), із значним відставанням німецьких майстрів сцени Ф. Ведекінда (1171) та Г. Гофманнсталя (202) [там само], причому на німецькомовних теренах його роботи мали більший відклик, ніж на лондонських підмостках, де його п'єси вважалися занадто авангардистськими [20].

Виходячи за вищенаведених даних, обидва письменники можуть вважатися елітарними мовними особистостями (у розумінні О.Б. Сиротиніної [9]) і претендувати на статус творців ептонімічого фонду як рідної, так і інших (зокрема, німецької) лінгвокультур.

2.2. Концептуальна складова ептонімзації цитат О. Вайлда та Дж. Б. Шоу

Гіпотетично однією з причин ептонімізації цитат О. Вайлда та Дж. Б. Шоу є набір концептів, вербалізованих їхніми творами (відповідно – і цитатами з них), а також їхніми окремими, не завжди типовими ознаками, висвітлюваними цими вербалізаціями. Так, нами встановлено, що для ептонімічної ідіосистеми О. Вайлда домінантним є мегаконцепт ЛЮДИНА, йому підпорядковані зокрема такі концепти, як ЧОЛОВІК-ЖІНКА, МЕНТАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ, МОРАЛЬНІ ЯКОСТІ, МІЖОСОБИСТІСНІ СТОСУНКИ, ЖИТТЯ, СУСПІЛЬСТВО. Універсальність цих концептів для будь-якої європейської лінгвокультури компенсується не типовістю їхніх ознак, які слідують з формулювань письменника. Амбівалентно характеризуючи як ЧОЛОВІКА, так і ЖІНКУ, Вайлд наголошує на граничній проблематичності, майже неможливості їхніх адекватних стосунків (приклад 1).

(1) Männer heiraten aus Überdruß, Frauen aus Neugier. Beide werden enttäuscht." – Eine Frau ohne Bedeutung, 3. Akt / Lord Illingworth

У МЕНТАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ автора найбільше цікавить аспект глибини мислення (приклад 2), небезпеки самого факту мислення (приклад 3), але засуджує відсутність власної думки (приклад 4).

(2) Das schlimmste Laster ist die Seichtheit. Alles ist gut, was man geistig erfaßt hat. – De Profundis

(3) Alles Denken ist unmoralisch. Sein eigentliches Wesen ist Zerstörung.– Eine Frau ohne Bedeutung, 3. Akt / Lord Illingworth

(4) Es gibt nur eine Sünde, und das ist die Dummheit. – Der Kritiker als Künstler, Szene 2 / Gilbert

Стосовно МОРАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ, О. Вайлд не заперечує існування справжніх чеснот, але виражає почасти негативне ставлення до совісті, терпіння і відкрито критикує суспільну фальшиву «моральність» (приклад 5). Та й в цілому СУСІЛЬСТВО виступає в творах письменника як інститут, який відштовхує талановитих, мислячих, сміливих людей, і отримує експліцитно негативну оцінку (приклад 6).

(5) Von allen Posen ist die moralische die anstößigste. – Der Kritiker als Künstler, Szene 2 / Gilbert

(6) Die Gesellschaft verzeiht oft den Verbrechern. Sie verzeiht nie den Träumern." – Der Kritiker als Künstler, Szene 2 / Gilbert

Докладніше кожна група концептів, вербалізованих ептонімами О. Вайлда, висвітлена в роботі [5].

Аналіз ептонімів Дж. Б. Шоу показав, що концепти його афористики так само підпорядковані мегаконцепту ЛЮДИНА. Зокрема це МЕНТАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ, МОРАЛЬНІ ЯКОСТІ (ЧЕСНІСТЬ, СМІЛИВІСТЬ та ін.), СФЕРА ДІЯЛЬНОСТІ (ПОЛІТИКА, СПОРТ, ПРОФЕСІЯ, МИСТЕЦТВО та ін.), СУСПІЛЬСТВО та його інститути (ДЕМОКРАТІЯ, ШЛЮБ). Однак, на відміну від О.Вайлда, критика Дж. Б. Шоу більш сконцентрована на зовнішній, суспільній діяльності ЛЮДИНИ. Через прийом іронії (експлікуючи негативні риси протилежності), драматург критикує недосконалість ДЕМОКРАТІЇ (приклад 7), насильство з боку будь-якої ВЛАДИ (приклад 8), неефективність ПОЛІТИКИ (приклад 9), некомпетентність у ПРОФЕСІЇ (приклад 10).

(7) Die Demokratie ist ein Verfahren, das garantiert, daß wir nicht besser regiert werden als wie wir es verdienen.

(8) Die Leitung der Welt besteht sachlich im Empfang von Befehlen und im Gehorsam.

(9) Die Politik ist das Paradies zungenfertiger Schwätzer.

(10) Alle Berufe sind Verschwörungen gegen die Laien.

Але, так само, як і у Вайлда, головними валоративами Шоу є ДУМКА та МИСТЕЦТВО (приклади 11-12).

(11) Gedanken springen wie Flöhe von einem zum anderen, aber sie beißen nicht jeden.

(12) Kunst ist die reinste Form der Liebe

Тематичні особливості ептоніміки двох з найбільш цитованих німецькою мовою британських письменників зводяться до узагальненої системи, що складається з більш ніж 50 концептів, вербалізованих авторськими цитатними одиницями, представлених на Рис. 1:

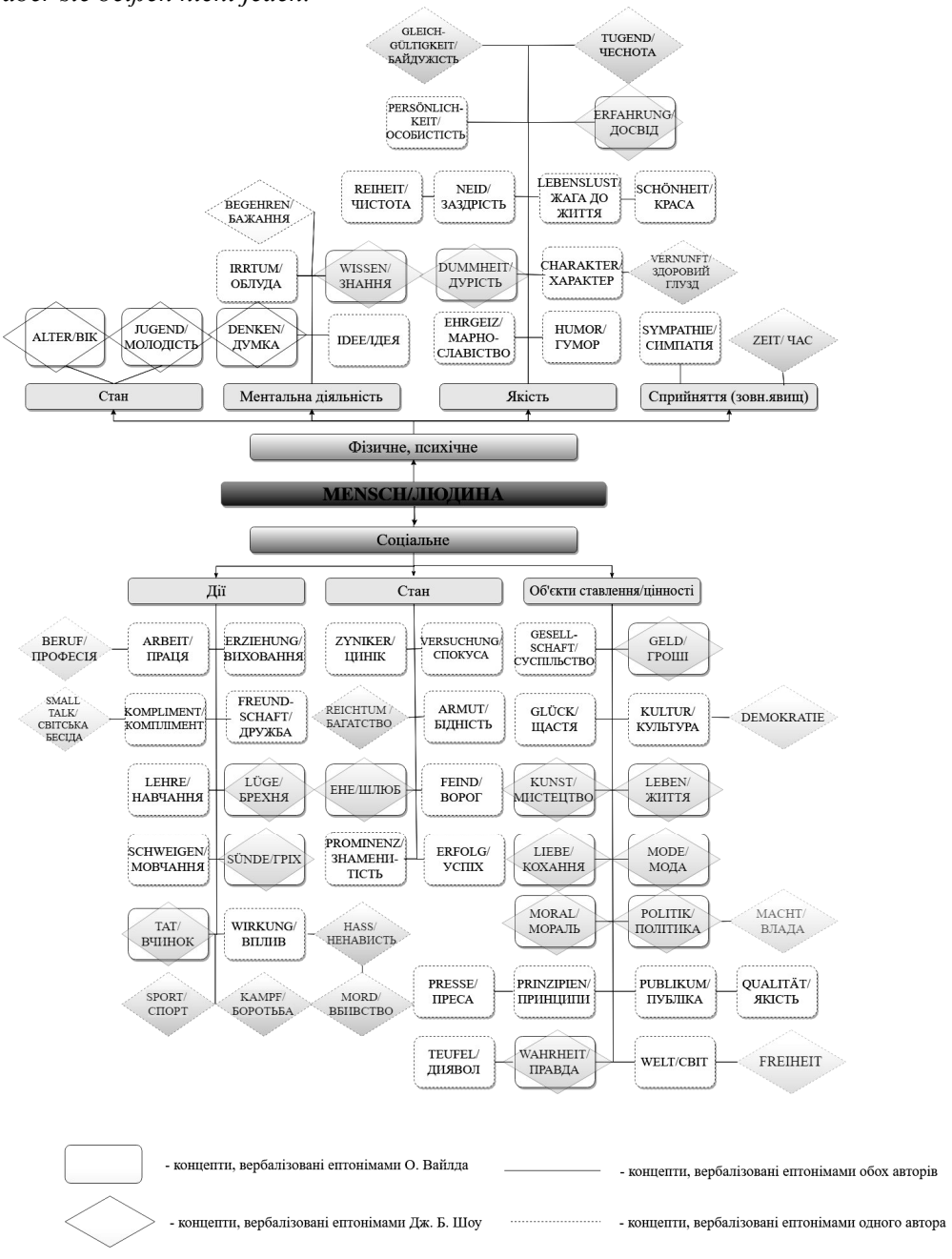

Рис. 1. Конфігурація концептосфери ептоніміки О. Вайлда та Дж. Б. Шоу

3. Висновки та перспективи

Матеріал дослідження показує лише частковий збіг концептів, до яких апелюють О. Вайлд та Дж. Б. Шоу в своїй ептоніміці. Однак домінування спільного мегаконцепту ЛЮДИНА, увага до однакових груп його ознак (ФІЗИЧНЕ, ПСИХІЧНЕ vs СОЦІАЛЬНЕ), наголос на однакових зовнішніх та внутрішніх цінностях (ДУМКА, ЗНАННЯ, КОХАННЯ, МИСТЕЦТВО) дає підстави розглядати конфігурацію ептонімічної концептосфери цих авторів як одну з причин адаптації та ептонімізації їхніх англомовних цитат у німецькій мові.

Перспективним видається залучення до порівняння інших цитованих німецькою мовою іншомовних авторів, а також дослідження функціонального аспекту адаптованих німецькою мовою іншокультурних цитат.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бернацкая А. А. О трех аспектах экологии языка. Вестник КрасГУ. 2003. № 4. С. 32–38. URL: http://www.russian.slavica.org/article433.html (Дата обращения: 25.08.2018). 2. Витгенштейн Л. Философские исследования. Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XVI. М.: Прогресс, 1985. С. 79-128. 3. Жеребило Т. В. Словарь лингвистических терминов. Изд. 5-е, испр-е и дополн. Назрань: Изд-во "Пилигрим". 2010. 486 с. 4. Курашкина Н. А. Истоки и пути развития эколингвистики. Научно-методический электронный журнал «Концепт». 2016. Т. 15. С. 246–250. URL: http://e-koncept.ru/2016/86950.htm (Дата обращения: 22.08.2018) 5. Оніщенко Н. А. ЛЮДИНА як базовий концепт, вербалізований ептонімами О.Вайлда в німецькій мові. Science and Education a New Dimension. Philology, VI(49), Issue: 166. Budapest: Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe, 2018. С. 36–39. https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2018-166VI49-08. 6. Потеряхина И. Н. Теоретические основы эколингвистических исследований. Университетские чтения. Пятигорск: ПГУ, 2013. Ч. 3. URL: http://pglu.ru/editions/un_reading/detail.php?SECTION_ID=394&ELEMENT_ID=5810 (Дата обращения: 25.08.2018). 7. Пылаева Е. М. Эколингвистика как новое направление в языкознании XXI века. Вестник Пермского национального исследовательского политехнического университета. Проблемы языкознания и педагогики. 2011. № 5. С. 106–113. 8. Сердобинцева Е. Н. Законы общей экологии и язык. Экология русского языка: материалы 1-й Всероссийской научной конференции (Пенза, 15 февраля 2008 г.). Пенза: Издательство Пензенского государственного педагогического университета им. В.Г. Белинского, 2008. С. 8–13. 9. Сиротинина О. Б. Элитарная речевая культура. Хорошая речь. Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 2001. С. 222-228. 10. Суховерхов А. В. Современные тенденции в развитии эколингвистики. Язык и культура. 2014. № 3. С. 166–175. 11. Сущенко Е. А. Словарь-справочник лингвоэкологических терминов и понятий / Под ред. Л. Г. Татарниковой. СПб.: ИД «Петрополис», 2011. 424 с. 12. Arlaud S. Im Kreis der Wiener Moderne. Hermann Bahrs literarisches Englandbild. Stationen einer Aneignung. Hermann Bahr – für eine andere Moderne. Bern: Peter Lang, 2004. S. 45–175. 13. Bachleitner N. Beiträge zur Rezeption der britischen und irischen Literatur des 19. Jahrhunderts im deutschsprachigen Raum. Amsterdam: Rodopi, 2000. 534 S. 14. Cowley S. J. Distributed language. Distributed Language. Amsterdam: John Benjamins, 2011. P. 1–14. 15. Döring M., Penz H., Trampe W. ReRevisiting Alwin Fill. Language, Signs and Nature: Essays in Honour of Alwin Fill. Tübingen: Stauffenburg Verlag, 2008. P. 12. 16. Hagemann S. Einführung in das translationswissenschaftliche Arbeiten. Ein Lehr- und Übungsbuch. Berlin: Frank&Timme GmbH, 2016. 351 S. 17. Haugen E. I. The Ecology of Language: essays by Einar Haugen. Selected and Introduced by Anwar S. Dill. Stanford, California: Stanford University Press, 1972. P. 325–339. 18. Halliday M. New Ways of Meaning: The Challenge to Applied Linguistics. The Ecolinguistic Reader. Language, ecology and environment.2001. P. 175–202. 19. Hodges B. H., Fowler C. A. New affordances for language: Distributed, dynamical, and dialogical resources. Ecological Psychology. 2010. Vol. 22. P. 239–254. 20. Holroyd M. Bernard Shaw: A Biography. London: Vintage, 1998. 834 p. 21. Koller W. Einführung in die Übersetzungswissenschaft. Tübingen und Basel: A Francke, 2011. 349 S. 22. Steffensen S. V., Fill A. Ecolinguistics: the state of the art and future horizons. Language Sciences. 2014. Vol. 41. P. 6–25.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. 250.000 Zitate, Sprüche, Aphorismen und 'Geflügelte Worte'. URL : http://www.zitate.eu (Zuletzt aufgerufen am: 25.08.2018). 2. Über 12.000 Zitate und Sprüche für jede Gelegenheit. URL : http://www.zitate.de (Zuletzt aufgerufen am:

25.08.2018). 3. Zitate online. URL: http://www.zitate-online.de (Zuletzt aufgerufen am: 25.08.2018). 4. Zitate, Sprüche, Aphorismen. URL: http://www.gutzitiert.net (Zuletzt aufgerufen am: 25.08.2018). 5. Zitate und Sprüche. URL: http://www.zitate.net (Zuletzt aufgerufen am: 25.08.2018).

REFERENCES

Arlaud, S. (2004). Im Kreis der Wiener Moderne. Hermann Bahrs literarisches Englandbild. Stationen einer Aneignung. In: Benay J. and Pfabigan A. (Eds.). *Hermann Bahr – für eine andere Moderne*. Bern: Peter Lang, 145–175

Bachleitner, N. (2000). *Beiträge zur Rezeption der britischen und irischen Literatur des 19. Jahrhunderts im deutschsprachigen Raum.* Amsterdam: Rodopi Publ.

Bernackaya, A.A. (2003). O trekh aspektah ehkologii yazyka [Three aspects of language ecology]. *Vestnik KrasGU. – Krasnodar State Univ. Messenger, 4,* 32–38 (in Russian). Available at: http://www.russian.slavica.org/article433.html (in Russian) (Last accessed: 25.08.2018).

Cowley, S.J. (2011) Distributed language. In: *Distributed Language*. Amsterdam: John Benjamins, pp. 1–14.

Döring, M., Penz, H., and Trampe, W. (2008). ReRevisiting Alwin Fill. In*: Language, Signs and Nature: Essays in Honour of Alwin Fill*. Tübingen: Stauffenburg Verlag, p. 12

Hagemann, S. (2016). *Einführung in das translationswissenschaftliche Arbeiten. Ein Lehr- und Übungsbuch.* Berlin: Frank&Timme GmbH.

Halliday, M. (2001). New Ways of Meaning: The Challenge to Applied Linguistics. In: A. Fill & P. Mühlhäusler (eds.). *The Ecolinguistics Reader: Language, Ecology, and Environment*. Continuum Press, pp. 175–202.

Haugen, E.I. (1972). *The Ecology of Language: essays by Einar Haugen. Selected and Introduced by Anwar S. Dill.* Stanford, California: Stanford University Press, pp. 325–339

Hodges, B. H., Fowler, C. A. (2010). New affordances for language: Distributed, dynamical, and dialogical resources. *Ecological Psychology*, 22, 239-254.

Holroyd, M. (1998). *Bernard Shaw: A Biography*. London: Vintage.

Koller, W. (2011). *Einführung in die Übersetzungswissenschaft*. Tübingen und Basel: A Francke.

Kurashkina, N.A. (2016). Istoki i puti razvitiya ehkolingvistiki [Sources and ways of development of ecolinguistics]. *Nauchno-metodicheskij ehlektronnyj zhurnal «Koncept» – Scientific-methodical digital journal "Concept", 15*, 246–250. URL: http://e-koncept.ru/2016/86950.htm (in Russian) (Last accessed: 22.08.2018).

Onishchenko, N.A. (2018). LYUDINA yak bazovij koncept, verbalizovanij eptonimami O.Vajlda v nimec'kij movi [HUMAN as the basic concept verbalized by Oscar Wilde's eptonyms in German].

Science and Education a New Dimension. Philology, 166/VI(49), 36–39. https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2018-166VI49-08 (in Ukrainian).

Poteryahina, I.H. (2013). Teoreticheskie osnovy ehkolingvisticheskih issledovanij [Theoretical basis of ecolinguistic research]. *Universitetskie chteniya – University readings*. Pyatigorsk: PGU, 3. Available at: http://pglu.ru/editions/un_reading/detail.php?SECTION_ID=394&ELEMENT_ID=5810 (in Russian).

Pylaeva, E.M. (2011). Ekolingvistika kak novoe napravlenie v yazykoznanii XXI veka [Ecolinguistics as a new direction in the linguistics in the 21st century]. *Vestnik Permskogo nacional'nogo issledovatel'skogo politekhnicheskogo universiteta. Problemy yazykoznaniya i pedagogiki, – Perm National Research Polytechn. Univ. Messenger. Problems of linguistics and pedagogy, 5*, 106–113. (in Russian)

Serdobinceva, E.N. (2008). Zakony obshchej ehkologii i yazyk [Laws of general ecology and language]. *Ekologiya russkogo yazyka: materialy 1-j Vserossijskoj nauchnoj konferencii (Penza, 15 fevralya 2008 g.). [Proc. 1st Russian Scient. Symp. 15 February 2008, Penza]*. Penza, 8–13 (in Russian)

Sirotinina, O.B. (2001). *Elitarnaya rechevaya kul'tura. Horoshaya rech' [Elite spech culture. Correct speech]*. Saratov: Izd-vo Saratov. un-ta Publ.

Steffensen, S.V., and Fill A. (2014). Ecolinguistics: the state of the art and future horizons. *Language Sciences, 41*, 6–25.

Suhoverhov, A.V. (2014). Sovremennye tendencii v razvitii ehkolingvistiki [Modern tendencies in the development of ecolinguistics]. *Yazyk i kul'tura – Language and culture, 3*, 166–175. (in Russian)

Sushchenko, E.A. (2011). *Slovar'-spravochnik lingvoehkologicheskih terminov i ponyatij [Dictionary of linguoecological terms and notions]*. SPb.: ID «Petropolis Publ.

Wittgenstein, L. (1985). Filosofskie issledovaniya [Philosophical researches]. *Novoe v zarubezhnoj*

lingvistike – News in the foreign linguistics, *XVI*. Moskva: Progress, 79–128 (in Russian)

Zherebilo, T.V. (2010). *Slovar' lingvisticheskih terminov [Dictionary of linguistic terms]*. *Ed. 5th* , Nazran': Izd-vo "Piligrim" Publ. (in Russian)

Оніщенко Наталія Анатоліївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької філології і перекладу Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна; e-mail: naonishc77@gmail.com; ORCID: 0000-0002-9387-4991; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Nataliia_Onishchenko; SCHOLAR GOOGLE: https://scholar.google.com.ua/citations?user=kUoMYCgAAAAJ&hl=ru

УДК 81’251373.2'42

SCOPE OF MEANING AS A FACTOR OF PRECEDENT NAME TRANSLATION

G.V. Tashchenko, PhD (Kharkiv)

The article deals with the dependence of the precedent name translation on the bond joining it to its source and, correspondingly, to the mental image the onym activates in a particular context. While certain precedent names function in a cultural medium independently becoming symbols of various features, others can be decoded only against the background of the text or the situation they are derived from. A specific category of precedent names is represented by those accompanied by a complex of stereotypical associations attached to them in the corresponding society but not directly connected with the source, i. e. the culture-specific mental image prevails over the origin. The category a precedent name falls under constitutes an essential factor of translation, since it determines the need for and the scope of compensation the translator shall provide if the onym proves irrelevant for the target culture. Extra-textual commentaries form the most productive method of translation, as they give the opportunity not only to avoid interpretation gaps but also to preserve cultural specificity of the original. However, such commentaries are most efficient if they are as concise as possible, giving maximum information necessary for the name decoding in a particular message, avoiding both insufficiency and excessiveness.

Key words: mental image, method of translation, precedent name, precedent situation, precedent text, source culture, target culture.

Тащенко Г. В. Обсяг значення як чинник перекладу прецедентного імені. У статті розглядається залежність перекладу прецедентного імені від його зв’язку із джерелом та, відповідно, від ментального образу, що онім активує у відповідному контексті. У той час як деякі прецедентні імена функціонують у культурному просторі незалежно, перетворившись на символи певних характеристик, інші підлягають декодуванню лише на основі прецедентного тексту або ситуації, з яких вони походять. Окрему категорію прецедентних імен становлять оніми, що супроводжуються стереотипним асоціативним комплексом у відповідній спільноті, однак безпосередньо не пов’язані з джерелом, тобто культурно специфічний ментальний образ переважає по відношенню до знання джерела походження. Категорія, до якої належить прецедентне ім’я, є суттєвим чинником перекладу, оскільки визначає потребу та обсяг компенсації, яку повинен забезпечити перекладач, якщо онім не є релевантним для цільової культури. Позатекстові коментарі є найбільш продуктивним способом перекладу, оскільки він дає можливість не тільки уникнути пробілів в інтерпретації, а також зберегти культурну специфічність оригіналу. Однак такі коментарі є ефективними, якщо вони є стислими, але при цьому надають максимум інформації, необхідної для розуміння поточного повідомлення, та є достатніми, але не надлишковими.

Ключові слова: вихідна культура, ментальний образ, прецедентне ім’я, прецедентна ситуація, прецедентний текст, спосіб перекладу, цільова культура.

Тащенко А. В. Объем значения как фактор перевода прецедентного имени. В статье рассматривается зависимость перевода прецедентного имени от его связи с источником и, соответственно, от ментального образа, который оним активирует в соответствующем контексте. В то время как некоторые прецедентные имена функционируют в культурном пространстве независимо, превратившись в символы определенных характеристик, другие подлежат декодированию только на основе прецедентного текста или ситуации, из которых они происходят. Отдельную категорию прецедентных имен составляют онимы, сопровождающиеся стереотипным ассоциативным комплексом в соответствующем сообществе, которые, однако, непосредственно не связаны с источником, т. е. культурно специфический ментальный образ превалирует по отношению к знанию источника происхождения. Категория, к которой относится прецедентное имя, является существенным фактором перевода, поскольку определяет потребность и объем компенсации, которую должен обеспечить переводчик, если оним не является релевантным для целевой культуры. Внетекстовые комментарии являются наиболее продуктивным способом перевода, поскольку он дает возможность не только избежать пробелов в интерпретации, но и сохранить культурную специфичность оригинала. Однако такие комментарии являются эффективными, если они сжаты, но при этом предоставляют максимум информации, необходимой для понимания текущего сообщения, будучи достаточной, но не избыточной.

Ключевые слова: исходная культура, ментальный образ, прецедентное имя, прецедентная ситуация, прецедентный текст, способ перевода, целевая культура.

© Tashchenko G.V., 2018

1. Introduction

The construction of meaning in the course of communication, whether oral or written, is an important aspect of understanding the message which is a complicated process even for personal interaction. However, while communication is mediated by a translator, interpretation is subject to the same influence. The communicators may be distanced in time, space or both, for this reason the translator's task is to compensate any discrepancies arising from different backgrounds of the author and the reader. It requires broad lingual and cultural competence in order to decode the message and to predict any possible obstacles which may hinder comprehension by a representative of a different culture. Lexical units conveying universal meanings present fewer challenges in comparison to those expressing culture-specific ones not only from the point of view of translation but also from the point of view of their interpretation. Therefore, means of verbalizing cognitive content reserved to a limited number of nations gain increased attention and present a relevant target of research in Translation Studies. Such phenomena include the precedents names (PNs) as the object of the study which form a class of proper names used out of the original context but activating some characteristics related to the source in the mind of the target reader. The subject of the research is represented by the mental image, a PN is based on, as a factor of its translation. Consequently the research is aimed at determining the dependence of the translation method on the nature of the mental image the name actualizes on the basis of the literary works of the 20th-21st centuries.

2. Short review of the latest publications

Currently, the cognitive approach to the translation process is drawing a growing attention, the researchers are mostly interested in the situations where the differences in the cultural environment provoke certain asymmetry between the linguistic units and the meanings they are supposed to communicate which may be less frequent for the technical terms but rather widespread for metaphorical expressions, including PNs. Translation of the metaphors as such receives a considerable coverage [3, 4, 5], while the cognitive aspect of PNs as onyms possessing certain characteristics of a metaphor is less well-established from the translational point of view.

A precedent name is so deeply rooted in a particular culture that becomes a "paragon", the most widespread means of conveying a relevant metaphoric meaning deriving from conceptualization of a new object on the basis of a well-known one which is not directly related to the former.

The choice of certain qualities of a person, object or phenomenon which determine the precedence of their names depends on basic values, stereotypes functioning in a specific culture as well as the historical background identifying them. Therefore, various nations or even various periods in the development of the corresponding social community give rise to various PNs which can also lead to differences in the axiological connotations attached to a certain name. The national and cultural differences, on the one hand, allow people to preserve their identity and, on the other, contribute to communicative failures [1, p. 3].

For a translator the contrasts inherent in culture-specific linguistic units are of vital importance. However, in case of PNs a translator shall take into account not only cultural discrepancies proper, but also those caused by various "layers" of meaning. Some PNs are so widely recognized that they lose a direct connection with the source becoming, instead, a symbol of a particular quality. They are as easily recalled in the memory of the author as they are in the mind of the reader, since they form the most complete embodiment of the appropriate feature. The PNs falling under this category are mostly used to denote qualities of universal significance: generosity, beauty, honor, greed, maliciousness, etc. For this reason if the PN used in the original is irrelevant in the target culture, the translator may choose between adding an extra- or intratextual commentary in order to explain the meaning, the name is to convey, and replacing it with a name embodying the same characteristic for the representative of the receiving culture. The choice may be based on different factors ranging from political or ideological reasons to personal preferences of the translator.

Another group of PNs covers onyms where underlying mental images are much more complex

as they constitute a mix of characteristics which are difficult or even impossible to identify as separate. The precedence arises due to a unique mental structure combining a variety of features none of which is dominant. Only the image in its entirety enables the corresponding onym to function as a precedent one thus providing for its gestalt nature. From the translation point of view, such PNs leave virtually no possibilities for substitution because it is highly improbable that the target culture should offer a name with a fully equivalent meaning or at least such a meaning which would prove close enough.

While the first two groups include the names functioning independently though actualization of mental images of various scope, there are some onyms which reveal their meaning only in connection with precedent texts or situations they originate from. PNs possess a rich potential for invoking a wide range of characteristics of a precedent text or a precedent situation critical to a particular society [2], that is why the message containing a PN can be decoded on condition that the recipient knows the "plot", the situation the PN is based on, whether it is real or imaginary.

3. Results and discussion

The interpretation of a PN is mostly determined by the degree of its cultural specificity. However, if the translator ideally possesses the background knowledge close to that of a representative of the source culture, the target reader will hardly be competent in all the spheres of life which may be evoked in the text. Consequently, it is crucial to estimate the scope of explanation which is to be provided if the name proves irrelevant for the receiving culture.

In terms of the onyms denoting one characteristic, the authors frequently mention the feature shaping their choice directly. For instance, in the following situation the emptiness of the tomb of one of the most famous Egyptian kings is compared to a restaurant with no visitors where occasional guests feel like mummies.

He only likes 2 or three empty restaurants where nobody goes.

That's right the place he took me last week was like king tuts tomb (Tartt, The Goldfinch, p. 255).

- Він любить ходити лише в ті 2 або 3 порожні ресторани.

- Саме в таке місце він водив мене минулого тижня, я сидів там, як у гробниці Тутанхамона (Тартт, Щиголь, переклад В. Шовкуна, с. 418).

Tutankhamun is a pharaoh whose death is covered in mysteries, whose burial place is supposed to be cursed. Numerous researchers have been trying to solve the puzzle over the years contributing to popularization of the image in the mass culture. Not surprisingly, this personality has become known worldwide, therefore, the translation requires no additional explanations.

Nevertheless, certain PNs, though actualizing a single quality, have not acquired the status of precedent ones for the target reader. Thus, the image arising in the mind of the recipient will be incomplete. The most widespread method of compensating for the lack of culture-specific knowledge is addition of a commentary, as shown in the following example. Interestingly, the same person is chosen to be a model of two different qualities, namely wealth and madness. The translator explains that Howard Hughes (1905-1976) was an American industrialist and entrepreneur, innovator and pioneer of aviation, cinema producer and director, one of the richest people of his time. Such a commentary contributes to clarification of the first part of the message where the fortune of the character is compared to that of a business magnate. However, the commentary contains certain excessive information and lacks significance for the second part, as it has no respect to the mental illness underlying Hughes' condition.

He was not as rich as Howard Hughes but not quite as crazy as Hughes had been at the end, either (King, Four Past Midnight).

Він був не настільки багатим, як Говард Г'юз у розквіті своєї кар'єри, та й не настільки схибленим, як Г'юз наприкінці життя (Кінг, Чотири після півночі с. 841).

The PNs actualizing mental images of gestalt nature also fall into two categories: those preserving their status in the target culture and those losing their functions in the text of translation. However, a PN referring to a complex of features that merge together in order to create a unique, gestalt image leads to complications of both interpretation and translation.

If the PN used by the author is functioning in the target culture with the values pertaining to the

source PN attached, the mental image it actualizes for the target reader will be preserved. One of the names that gained an international recognition is that of a character of "The Catcher in the Rye" by J. Salinger, Holden Caulfield, who is possibly one of the most controversial protagonists of the English-language literature of the 20th century.

I gave you that book to read because I thought you would feel identified with him. You're a Holden Caulfield. He doesn't fit anywhere and you don't.

Я тобі дала цю книжку почитати, бо подумала, що ти відчуєш себе на місці головного героя. Ти – теж Голден Колфілд. Він нікуди не вписується, так само як ти (Колекціонер).

A rebel who rejects the privileges of the world he was born into, sharp and cynical, Holden cannot find his place in the world, which serves as the basis for the comparison made by J. Fowles. The mental image, the writer meant to create, combines a wide range of associations rooted in the entire nature of the character, nevertheless, the background knowledge of the target audience will be sufficient to decode the message, as Holden Caulfield has been familiar to them since school years.

Meanwhile the protagonist of a novel by G. du Maurier, Svengali, is less well-known since the writer gained a wider recognition as a cartoonist. The name of Svengali actualizes the image of a manipulator, dominator, exploiter who pretends to help a person, concealing his real intentions. On the one hand, such a mixture of characteristics creates a vivid picture in the mind of the reader of the original. On the other hand, it poses challenges for the translator whose task is to render the name so that it preserved the meaning and the evaluative component pertaining to the source culture.

Now I saw Conchis as a sort of novelist sans novel, creating with people, not words; now I saw him as a complicated but still very dirty old man; now as a Svengali; now as a genius among practical jokers (Fowles, The Magus).

Кончіс уявлявся мені то літератором-психіатром, який творить романи не словами на папері, а людьми в дійсності, то розумним, але дуже розпусним стариганом, то жартівником понад усі жартівники, то втіленням Свенгалі (Фаулз, Маг, переклад О. Короля, с. 199)

Assuming that the PN would be irrelevant for the Ukrainian reader, the translator specifies that Svengali is an "evil hypnotizer in the "Trilby" novel by George du Maurier". Such a commentary partially explains the choice of the name used for comparison, also mentioning the source of the precedent. In the English-speaking world, Svengali has almost become a common name, even forming derivative expressions such as Svengali defence denoting malpractices in court. However, in translation the commentary provides the Ukrainian audience with sufficient information to avoid gaps in the message perception, adding the source if the readers would like to find out more.

Another issue of translation is constituted by the PNs which preserve their connection with the text or the real situation they originate from, since their meaning can be deciphered only in relation to the source. If it is irrelevant for the target audience, the translator shall provide an explication would be sufficient for interpretation but not be excessively wordy not to distract the reader from the main context.

The following example shows a PN, whose interpretation requires unfolding the basic plot of the corresponding precedent text before the eyes of the reader. The PN "*Dr. Jekyll"* is not totally unknown in the Ukrainian culture, however, an average Ukrainian reader will probably be unable to decipher the meaning of the onym, since it is rather oriented at a more "competent", educated reader.

There was a corny group shot of four teachers in white lab coats holding bubbling beakers — paging Dr. Jekyll — and below it were four studio shots (King, 11/22/63).

Там містився тривіальний груповий знімок четвірки вчителів у білих лабораторних халатах з клекітливими ретортами в руках — квартет-уособлення доктора Джекіла, — а нижче їхні окремі студійні фото (Кінг, 11/22/63, переклад О. Красюка)

As the translator has to take into consideration a broad audience, potentially of various backgrounds, an extra-textual commentary is added, stating that is an "allusion to the plot of a novella by the Scottish writer Robert Louis Stevenson (1850-1894) *"The Strange Case of Dr. Jekyll and Mr. Hyde"* (1886) which tells a story of a respectable doctor Jekyll who takes a drink he created and is transformed into a cruel executioner, Mr. Hyde". Such a commentary provides an explanation which is brief enough and at

the same time creates the necessary image of a heterogeneous, controversial group of people.

A similar case is observed with a PN which can be interpreted only against the background of the situation it derives from. Thus, the personality of Adolf Eichinann has created a precedent for the representatives of a certain nation and those who are knowledgeable in the history of the corresponding period. Regarding the Ukrainian audience, they will hardly be able to understand the comparison. Realizing this, the translator takes a decision to reveal the associations accompanying the PN in the original message: *Adolf Eichinann (1906-1962) – a German officer, working in Gestapo, was responsible for "the final decision of the Jew issue"*. Meanwhile, the role of Adolf Eichinann in the Holocaust is only a part of the explanation required. The PN actualizes the situation covering not only his activity, but also the fact that after he had fled to South America, he was caught, taken to Israel and executed. Therefore, the provided commentary does not include all the aspects of the precedent situation the author refers to, however, it allows making the inferences necessary to fill in the blanks and predict the future events.

"You think," said Oedipa, "then, that they're trying to bring you back to Israel, to stand trial, like they did Eichinann?" (Pynchon, The Crying of Lot 49).

- То ви вважаєте, – сказала Едіпа, – що вони намагаються повернути вас до Ізраїлю, щоб засудити, як Айхмана? (Пінчон, Виголошення лоту 49, переклад М. Нестеєлєєва, p. 132)

Coming from the novels by E. Gardner, the image of Perry Mason achieved the level of precedence due to the prominence in the American cinema. Raymond Burr played this role for an extremely long period of time, from 1957 to 1966 and then from 1985-1993. Not surprisingly, this part has become strongly associated with the creative path of R. Burr. Still, this example is quite illustrative from the point of view of the commentary which has nothing to do with the precedent situation necessary for the onym comprehension in the current context: "Raymond Burr [1917–1993] is an American and Canadian actor who, in 1956, played the role of a journalist, Steve Martin, in "Godzilla: King of the Monsters" [1956], the first "Americanized" version of the Japanese story. There is some evidence that Pynchon intended to write about Godzilla and his enemies, monsters [e. g. he mentions Mothra Butterfly in his novel "Inherent Vice", 2009]. The decision of the translator in favor of emphasizing R. Burr's role in "Godzilla" is highly questionable, since here the author himself refers to the part chosen for comparison.

"A cash nexus," brooded Oedipa, "you and Perry Mason, two of a kind, it's all you know about, you shysters."

"But our beauty lies," explained Metzger, "in this extended capacity for convolution. A lawyer in a courtroom, in front of any jury, becomes an actor, right? Raymond Burr is an actor, impersonating a lawyer, who in front of a jury becomes an actor (Pynchon, The Crying of Lot 49).

– Фінансові справи, – задумливо промовила Едіпа, – Це все, що ви з Перрі Мейсоном знаєте, обоє рябоє, юристи-авантюристи.

– Але ж наша привабливість якраз і полягає у нашій спритності, – пояснив Метцгер. – Адвокат у залі суду перед будь-якими присяжними стає актором, так? Реймонд Берр – актор, що видає себе за адвоката, який перед присяжними стає актором (Пінчон, Виголошення лоту 49, переклад М. Нестеєлєєва, с. 29).

Conclusions. Thus, the PN translation is challenging both at the stage of interpretation and transfer for the target reader. It requires substantial linguistic and extralinguistic competence of the translator who is supposed to anticipate the level of background knowledge the target reader should possess and choose the method of translation accordingly. The names which preserve their precedent status in the target culture pose no difficulties, while those losing their relevance lead to the use of transformations aimed to ensure comprehensive understanding of the message. The most wide-spread means of compensation for the lacking component of culture-specific knowledge is an extra-textual commentary added to the text. Nevertheless, its reasonability is determined by the ability of the translator to present the information which is pertinent to the current context, sufficient as well as concise. Otherwise, a perception gap will arise.

The prospects of the study consist in exploring the influence of the mental image a PN is based on as well as its ties with the source on the onym rendering for the cultures and languages which show more significant discrepancies in terms of the relevant meanings and values.

ЛІТЕРАТУРА

1. Елисеева С. В. Прецедентные феномены, восходящие к французской культуре, в современной российской и американской прессе: автореф. дис.… канд. филол. наук: спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание». Екатеринбург, 2010. 23 с. 2. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность. М.: Наука, 1987. 264 с. 3. Kövecses Z. Metaphor in Culture. Universality and Variation. Cambridge: New York: Cambridge University Press, 2006. 336 p. 4. Schäffner C. Metaphor in translation. // The Routledge Handbook of Metaphor and Language. London – New York: Routledge, 2017. P. 247–263. 5. Tirkkonen-Condit S. Metaphoric expressions in the translation process // Across Languages and Cultures. Hungary: Akademiai Kiado, 2002. P. 101–116.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

6. Кінг С. 11/22/63 [Електронний ресурс]. Режим доступу : https://javalibre.com.ua/java-book/book/2917141 7. Кінг С. Чотири після півночі. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного дозвілля, 2017. 928 с. 8. Пінчон Т. Виголошення лоту 49. К. : Вид-во Жупанського, 2017. 192 с. 9. Тартт Д. Щиголь. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 16 с. 10. Фаулз Дж. Колекціонер. Харків : Книжний Клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2015. 304 с. 11. Фаулз Дж. Маг. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 528 с. 12. Fowles J. The Collector [Electronic resource]. Access : http://royallib.com/book/ Fowles_John/The_Collector.html. 13. Fowles J. The Magus [Electronic resource]. Access : http://royallib.com/book/Fowles_John/The_Magus.html 14. King S. Four Past Midnight [Electronic resource]. Access : https://royallib.com/book/King_Stephen/four_past_midnight.html. 15. Pynchon T. The Crying of Lot 49 [Electronic resource]. Access : http://swornfriends.com/Common/ueditor/net/upload/51/2013-06-25/ 58 E22E C9BFFED2BF.pdf. 16. Tartt D. The Goldfinch. New-York : Little, Brown and Company, 2013. 494 p.

REFERENCES

Eliseeva, S.V. (2010). *Precedentnye fenomeny, voshodjashhie k francuzskoj kul'ture, v sovremennoj rossijskoj i amerikanskoj presse. Avtoref. diss. dokt. filol. nauk [Precedent phenomena pertaining to the French culture in the Russian and American press]*. Ekaterinburg, 23 p. (in Russian).

Karaulov, Ju.N. (1987). *Russkij jazyk i jazykovaja lichnost' [Russian language and linguistic identity]* Moscow: Nauka (in Russian).

Kövecses, Z. (2006). *Metaphor in Culture. Universality and Variation*. Cambridge: New York: Cambridge University Press

Schäffner, C. (2017). Metaphor in translation. In: E. Semino (ed.). *The Routledge Handbook of Metaphor and Language*. New York: Routledge, pp. 247–263.

Tirkkonen-Condit, S. (2002). Metaphoric expressions in the translation process. *Across Languages and Cultures*, *3*(1), 101–116.

Тащенко Ганна Володимирівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна; e-mail: annatashchenko91@gmail.com; ORCID: http://orcid.org/0000-0002-9008-4935SCHOLAR.GOOGLE: https://scholar.google.com.ua/citations?user=uc3hgc0AAAAJ&hl=ru&citsig=AMstHGQtIY88j1XeKPoWv3L-u1tO6PRSfg; RESEARCHGATE: https://www.researchgate.net/profile/Anna_Tashchenko

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОФОРМЛЕННЯ РУКОПИСІВ СТАТЕЙ
ВІСНИКА ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ В.Н. КАРАЗІНА
Серія "Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов"

Матеріали для опублікування приймаються від спеціалістів у галузі іноземної філології та методики викладання іноземних мов. Зміст статей повинен відповідати вимогам ВАК України (див. Бюлетені ВАК, 2003, № 1; 2008, № 2), а **REFERENCES** – вимогам APA-style (6-те видання).

Мова публікацій: українська, російська, англійська, німецька, французька, іспанська, китайська.

Обсяг публікацій у межах: 9-10 стор.

Термін подання статей: до 30 березня та до 30 вересня щорічно.

Правила оформлення рукописів

- стаття подається у редакції **Word 97-2003** без автоматичних переносів слів разом з двома примірниками тексту, або надсилається на електронну адресу **dilovamova@karazin.ua** або **dilovamovamir@gmail.com**;
- індекс УДК міститься ліворуч, перед назвою публікації (шрифт 12 Times New Roman);
- відцентрована назва публікації друкується великими літерами жирним шрифтом (розмір шрифту 14), під нею в центрі звичайними літерами ініціали автора, прізвище, вчена ступінь після коми (канд. філол. наук) та поряд у дужках – назва міста;
- анотації (кожна **1800** знаків, включно з ключовими словами, розміщеними за абеткою) на трьох мовах: українській, російській, англійській) подаються шрифтом 10 Times New Roman; на початку кожної анотації розміщують прізвище, ініціали автора та назву статті на відповідній мові напівжирним шрифтом;
- структура статті, як правило, включає розділи, які містять:
  1. **Вступ (Introduction):** постановка проблеми; актуальність дослідження; короткий аналіз останніх досліджень для виділення невирішених раніше питань; мета, завдання (Aims / tasks / objectives), хід їх вирішення в статті.
  2. **Основна частина** (з відповідною темі назвою): об'єкт, предмет, теоретичні основи, матеріал і методи дослідження. Даються відповіді (доцільні підрозділи з назвами (2.1., 2.2.)) на кожне поставлене автором питання; результати обґрунтовуються, ілюструються прикладами, таблицями, малюнками.
  3. **Висновки (Conclusions):** узагальнення отриманих результатів, їх теоретичної значущості; конкретні перспективи дослідження.

  Усі структурні елементи виділяються напівжирним шрифтом та нумеруються.
- За вимогами ДАК обов'язковими елементами є об'єкт, предмет, мета, матеріал та актуальність дослідження, перспективи аналізу (шрифт розріджений – 3,0); за рекомендаціями наукових видань у статтях бажано цитувати праці членів редколегії Вісника;
- основний текст рукопису друкується через 1,5 інтервали шрифтом 12 Times New Roman, поля ліворуч, вгорі, внизу – 2,5 см, праворуч – 1 см. Відступ абзацу – 1,25 см. Чітко диференціюються тире (–) та дефіс (-);
- при використанні спеціальних шрифтів та символів або при наявності ілюстрацій їх подають відокремленими файлами;
- ілюстративний матеріал подається курсивом з відступом 1,25 см. Елементи тексту, які потребують виділення, підкреслюються. Значення слів тощо беруться у лапки.
- посилання у тексті оформлюються згідно з нумерацією списку використаної літератури, наприклад: С. Левінсон [1, с. 35], де перший знак – порядковий номер за списком, а другий – номер цитованої сторінки.

ЛІТЕРАТУРА друкується жирним шрифтом великими літерами без відступу від лівого поля і без двокрапки. Нижче впідбір до тексту подається занумерований перелік цитованих робіт (довідники включно) в алфавітному порядку авторів, оформлений із дотриманням стандартів ДАК України 2008, наприклад:

1. Адмони В.Г. Исторический синтаксис немецкого языка / В.Г. Адмони. – М. : Высш. шк., 1963. – 335 с. 2. Богданов В.В. Коммуниканты / В.В Богданов, В.И. Иванов // Вестник Харьков. нац. ун-та имени В.Н. Каразина. – 1989. – № 339. – С. 12–18. (див. правила оформлення списку літератури у Бюлетені ВАК, № 3, 2008 р.)

При необхідності надається список джерел ілюстративного матеріалу, оформлений так само, якому передує назва джерела ілюстративного матеріалу.

Для входження Вісника у наукометричні бази даних список літератури оформлюється двічі: спочатку за вимогами ДАК України як **ЛІТЕРАТУРА** (**LITERATURE** для англомовної статті), потім за міжнародними стандартами як **REFERENCES**.

Після слова **REFERENCES** (великими літерами жирним шрифтом без двокрапки в кінці) наводиться НЕнумерований алфавітний список усіх джерел за таким зразком, відповідним APA-style 6:

Для видань східнослов'янськими мовами:

Стаття:
Shevchenko, I.S., and Morozova, Ye.I. (2003). Diskurs kak myslekommunikativnoe obrazovanie [Discourse as a mental and communicative phenomenon]. Visnyk Kharkiv. nats. un-tu im.V.N. Karazina. - V.N. Karazin Kharkiv. National Univ. Messenger, 586, 33-38 (in Russian)

Електронне джерело:
Zagurenko, A.A. (2002). Ekonomicheskaya optimizatsia [Economic optimization]. Neftyanoe khozyaistvo - Oil Industry, 11. Available at: http://www.opus

Матеріали конференції:
Zagurenko, A.A. (2002). Economic optimization. Trudy 6 Mezhdunarodnogo Simposiuma, 21-23 April 2002 Kyiv. [Proc. 6th Int. Symp. 21-23 April 2002, Kyiv]. Kyiv, 267-272.

Книга:
Zagurenko, A.A. (2002). Ekonomicheskaya optimizatsia [Economic optimization]. Kyiv: Nauka Publ.

Дисертація:
Zagurenko, A.A. (2002). Ekonomichna optymizatsia. Diss. dokt. filol. nauk [Economic optimization. Dr. philol. sci. diss.]. Kyiv. 440 p. (in Ukrainian)

Автореферат дисертації (dokt./ kand.):
Zagurenko, A.A. (2002). Ekonomichna optymizatsia. Avtoref. diss. dokt. filol. nauk [Economic optimization. Dr. philol. sci. diss. synopsis]. Kyiv (in Ukrainian)

Російська транслітерація: http://www.translit.ru
Українська транслітерація http://translit.kh.ua/

Для видань іноземною європейською мовою

Книга одного автора:
Lakoff, G. (1980). Metaphors We Live By. Chicago: Chicago University Press.

Книга БЕЗ автора, під редакцією:
Lakoff, G. (ed.) (1980). Title of the book. Chicago: Chicago University Pres.

Книга кількох авторів:
Jung, C., and Franz, M. (1964). Man and his symbols. New York: Doubleday Publ.

Стаття:
Author, A.A., Author, B.B., and Author, C.C. (2005). Title of the article. Title of the journal, 10(2), 49-53.

Розділ у книзі:
Shuman, A. (1992). Entitlement and authoritative discourse. In: J.H. Hill and J.T. Irvine (eds.). Responsibility and evidence in oral Discourse. Cambridge and New York: Cambridge University Press, pp. 135-160.

- підрядкові виноски не допускаються.

В окремому файлі подаються відомості про автора (прізвище, ім'я та по батькові повністю), науковий ступінь, звання, місце роботи, посада, домашня та електронна адреси, контактні телефони. **Кожна стаття супроводжується електронними адресами профілів автора і співавторів на ORCID, GOOGLE SCHOLAR, RESEARCH GATE,** які наводяться у журналі.

Аспіранти та викладачі додають до рукопису витяг із протоколу засідання кафедри / вченої ради з рекомендацією рукопису до друку та рекомендацію наукового керівника на подану статтю.

Подані матеріали не рецензуються і не повертаються.

БАЗИ РЕФЕРУВАННЯ ТА ІНДЕКСУВАННЯ ВІСНИКА:

- Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського;
- Інституційний репозитарій Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна.

Редакційна колегія

НАУКОВЕ ВИДАННЯ
Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Серія «Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов»
Випуск 88. Філологічні, педагогічні науки

Збірник наукових праць

Українською, російською,
англійською, німецькою мовами

Технічний редактор С.А. Гірник

Підписано до друку 17.12.2018. Формат 60х84/8. Папір офсетний.
Друк ризографічний. Обл.-вид.арк. 11,4. Ум. друк. арк. 9,80.
Тираж 80 пр. Зам. 1106/2018. Ціна договірна.

61022, м. Харків, майдан Свободи, 4
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Надруковано ФОП Сверделов М.О.
м. Харків, вул. Гв. Широнінців, 24, корп. А, кв. 33.
Тел.: 755-00-23
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ВОО № 971661 від 13.12.2005.